

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

**In. Epistolas M. Tullii Ciceronis Quae Familiares Vocantur
Pauli Manutii Commentarius**

Manuzio, Paolo

Venetiis, 1579

Argumentum epistolae primae Ciceronis ad Lentulum.

[urn:nbn:de:gbv:45:1-764133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:45:1-764133)

IN . EPISTOLAS

M . TVLLII . CICERONIS

QVAE

FAMILIARES

VOCANTVR

PAVLLI . MANVTII

COMMENTARIVS

Argumentum epistolae primae Cicero^{nis}
ad Lentulum .

ARTES argumenti duae sunt , una & extrinsecus , & satis longe petita , quae ad regem Ptolemaeum proprie pertinet ; altera , quae sumitur ex ipsa epistola , & regiae causae statum explicat ; prior non aliena , posterior etiam necessaria . Rex Aegypti Ptolemaeus , Auletes dictus , quia tibijs canere , praeter dignitatem regiam , solitus esset , pater Cleopatrae , notissimae feminae , & eius Ptolemaei , cuius est iussu interfectus Pompeius Magnus , societatem , & amicitiam populi Romani diu expetitam impetrauit aliquando , Caesare & Bibulo cos . qua de re sic ipse Caesar lib . III . de bel . ci . Controuersias regum ad populum Romanum , & ad se , quod esset consul , pertinere existimans , atque eo magis officio suo conuenire , quod superiore consulatu cum patre Ptolemaeo & lege , & S . C . societas erat facta . Et in oratione pro Postumo : Non ei regi pecuniam credidit , qui alienus ab hoc imperio esset , sed ei , quicum foedus feriri in Capitolio uiderat . Eam autem societatem diu exoptatam esse a Ptolemaeo , nec nisi Caesare consule obtineri potuisse , intelliget , opinor , qui perpendet illud in ep . 16 . lib . 2 . ad Atticum : De rege Alexandrino , placuisse sibi , aliquando confici . Nam uerbum , Aliquando , negatam antea Ptolemaeo societatem , satis , ut opinor , ostendit . Nec uero minimam eius impetrandi honoris difficultatem Suetonius demonstrat ,

A monstrat ,

monstrat, cum ait in Caesaris uita: Societates, ac regna pretio dedit, ut qui uni Ptolemaeo prope sex millia talentorum suo Pompeijq. nomine abstulerit. Porro cupiditas Ptolemaei tanta societatis, & amicitiae populi Romani, non solum ex eo nata, quia superiores fere omnes Aegypti reges, eundem honorem adepti, praesidium aduersis temporibus in fide, ac tutela Romanorum saepe maximum inuenerant; uerum etiam, quod ipse, nisi socius, amicusq. populi Romani appellaretur, stabilem sibi, atque tutam regni possessionem non putabat: idq. duabus causis, primum quod Alexandri regis, qui proximus regnauerat, testamento Aegyptus Romanis relicta dicebatur: itaque ait Cicero in oratione prima in Rullum: Dicent decemuiui, id quod dicitur a multis, & saepe dictum est, regis Alexandrini testamento regnum illud populi Romani esse factum. Et in secunda in eundem: Quis uestrum ignorat, dici, illud regnum testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum? Et paullo post: Video, qui testamentum factum esse confirmat: auctoritatem senatus ex stare hereditatis aditae sentio, tum, quando, Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nostris recuperarent. Hac igitur de causa, ne sibi regnum populus Romanus adimeret, Ptolemaeus timebat. accedebat altera, quod ipse, non modo Alexandri regis mortui filius, uerum nec e regio esse genere putabatur. itaque subiungit ibidem Cicero: Eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse, inter omnes fere uideo conuenire. Ptolemaeum designat: de quo etiam paullo post, Qui sunt, inquit, isti decemuiui, quos perspiciamus regnum Alexandriae Ptolemaeo gratis adiudicatuos? Honor igitur ille societatis, & amicitiae populi Romani, uehementer optatus confirmandi regni causa, magnoq. emptus, necessitatem quandam Ptolemaeo attulit Aegyptios offendendi, nam, cum ab eis intolerabilia tributa exigeret, incurrit in eorum odia: ex quo multitudine concitata, uitae suae timens, e regno Romam profugit, Lentulo Spinthere, Metello Nepote cos. idest biennio post, quam in societatem, amicitiamq. populi Romani receptus erat. Questus iniuriam, petijt, ut restitueretur, impetrauitq. non magno negotio, uel Pompeij gratia, eius causam adiuantis, ob amicitiam Mithridatico bello contractam; uel suffragante pecunia, clam multis data; uel etiam, quod regis bene de rep. meriti, (nam, ut Plinio referente cognoscitur, Pompeio, circa Iudaeam rem gerenti, octo equitum millia, Ptolemaeus suo sumptu miserat) & eius regis, quem senatus populusq. Romanus biennio ante, Caesare & Bibulo cos. socium atque amicum appellasset, iniurias ulcisci, non modo iustum, sed exemplo etiam utile, speciosumq. uidebatur. His causis factum est S. C. referente consule P. Lentulo, ut sortirentur consules, uter eorum regem reduceret, idest, ut is reduceret, cui Cilicia provincia obtigisset: quae obtigit Lentulo, nam,

nam, si Ciliciam Lentulus antea sortitus esset; conijci postea in sortem reductionem regis non oportuit, quippe cum ea Ciliciae proconsuli, cui prope in conspectu Aegyptus esset, ob facultatem rei perficiendae prorsus deferenda uideretur. Hispania uero, quae obuenit Metello, ut in Appiano legimus, longissime ab Aegypto remota, omnino cum reductione regis Alexandrini coniungenda non fuit. Huius & S. C. & sortis in oratione in Pisonem mentio fit his uerbis: Auferet Gabinius, si non acerrime fureret, quam prouinciam P. Lentulus, cum & auctoritate senatus, & sorte haberet, interposita religione, deposuisset, eam sibi tum adsciscere, cum, etiam si religio non impediret, mos maiorum tamen, & exempla, & grauissimae legum poenae uetarent? Et in ea pro Postumo: Non latroni, sed regi credidit; nec regi inimico populi Romani, sed ei, cuius reditum consuli datum a senatu uidebat. Et in eadem: Non ad Gabiniij, cuius id negotium non erat, sed ad P. Lentuli, clarissimi uiri, auctoritatem, a senatu profectam, & consilio certo, & spe non dubia Romam contenderat. Accedit huius epistolae testimonium, satis apertum, his uerbis: Hortensij, & mea, & Luculli sententia, ex illo S. C. quod te referente factum est, tibi decernit, ut regem reducas. Et in ep. 7. Nullum exstat S. C. quo reditio regis Alexandrini tibi adempta sit. Quae confirmat lib. xxxix. historia Dionis. Exeunte anno, cum Lentulus nondum in prouinciam iuisset, per C. Catonem tribunum pl. obiecta senatui religio est, prolato e Sibyllinis uersibus oraculo, ne rex cum multitudine reduceretur; si fieret, malo publico futurum. Tum factum est alterum S. C. referente de religione Marcellino consule; regem cum multitudine reduci, periculosum reip. uideri. De hoc S. C. sic in ep. 2. lib. 11. ad Q. Fr. De rege Alexandrino factum est S. C. cum multitudine eum reduci, periculosum reip. uideri. Atque illam epistolam cum uideam xiv. Kal. Febr. scriptam esse, facile possum suspicari, hoc S. C. antequam haec ad Lentulum mitteretur, esse factum. nam neque idibus, quo haec die scripta est, neque posttridie, idest xvi. Kal. neque xvi. factum esse, ex duabus constat epistolis, secunda, & quarta. Quod si quis, xv. Kal. idest pridie quam illam ad fratrem Cicero scripsit, decerni potuisse dixerit: antiqua consuetudine refelletur. senatum enim haberi per dies comitiales non licuit. comitiales autem fuisse diem, xv. Kal. Ian. non solum fasti dierum ueteres, sed etiam Cicero ipse in quarta docet epistola. nam, cum de senatu ad xvi. Kal. habito locutus esset, subiunxit: Senatus haberi ante Kal. Febr. per legem Pupiam, id quod scis, non potest. In ea etiam ad fratrem, cuius proxime sum usus exemplo, extractam ait rem obrectatorum Lentuli calumnia, deinde comitiales dies esse consecutos: cum de senatu xvi. Kal. habito loquatur, ut in quarta significat huius libri: ubi, iisdem fere uerbis utens, Res, in-

quit, ab aduersarijs nostris extracta est uarijs calumnijs. Ergo, ut redeam unde diuerti, S. C. de religione ante hanc epistolam, idest ante Idus Ian. factum erat. Tertium S. C. cum fieret, ne quis omnino regem reduceret; id quod, ut haec docet epistola, P. Seruilius Isauricus censuerat; intercessum est. Senatus tamen uoluntas perscripta; quod, impedito S. C. fieri solitum est; ut memoriae traderetur, atque exstaret in publicis tabulis, quid senatus, nisi obstitisset intercessio, fieri uoluisset. Hac de re sic in ep. 7. Nullum exstat S. C. quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit, eaque, quae de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut nequis omnino regem reduceret, tantam uim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse uideatur. Sublato igitur a religione exercitu, cum de rege reducendo deliberaretur, & alij eum honorem Lentulo, quem iam ante & S. C. & sortis beneficio acceperat, conseruarent, alij Pompeio mandandum, alij aliter censerent; uarietas opinionum rem extraxit; Catonis deinde tribuni pl. audacia disturbauit penitus, atque peruertit. nam & ab initio tribunatus, ut Fenestella docet apud Nonium, concionibus assiduis inuidiam regi, ac Lentulo concitauit; & mox, lege etiam de abrogando Lentulo Ciliciae imperio promulgata, animos eorum, qui Lentulo fauebant, a minore cura ad summum timorem traduxit: Pompeium uero, in senatu aspere, & acerbe accusatum, eo redegit, ut consilium reducendi regis abijceret. itaque rex, desperato senatus auxilio, confugit ad Gabinium, Syriae proconsulem: a quo, promissis ei decem talentorum millibus, (ea sunt HS bis millies quadringenties: ut ostendit Cicero in oratione pro Postumo) Pompeio etiam, qui cum Crasso tum consulatum gerebat, admodum pro eo contendente, facile impetrauit, ut restitueretur. Ex eo postea Gabinus maiestatis accusatus, quod prouinciae suae finibus, contra legem Corneliam, excessisset, corruptis iudicibus absolutus est; mox tamen de repetundis in iudicium uocatus, defendente, Pompeij rogatu, Cicerone, qui priore iudicio accusauerat, odio maxime prioris iudicij damnatus, publicatis bonis, in exsulum abiit: quem postea dictator Caesar restituit. Hinc illa in eum oblique coniecta in oratione contra Pisonem. Se ipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen, interdiumq. deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, iussa populi, nomen, ac dignitatem imperij regi Aegypto uendit: in Aegyptum uenit: signa contulit cum Alexandrinis: cepit Alexandriam. Atque hoc loco foedam Appiani negligentiam dissimulare non possum, qui Gabinium, Pompeio tertium consule, de maiestate damnatum putat. in quo dupliciter peccat, primum temporis, deinde criminis inscientia. nam Gabinus biennio ante Pompeij tertium consulatum, Domitio, & Appio cos. non de maiestate, sed de repetundis damnatus est. utrumque docet

Dionis

Dionis historia: cui si fides abrogatur; ipse certe non refelletur Cicero; quo ego, praesertim in rebus illius aetate gestis, locupletiores testes non quaero. is in epistola 16. ad Atticum lib. 1v. Et in epist. 4. ad Q. Fr. lib. 111. prorsus patefacit ^{aius negotia} Appiani. Sed, ut redeam ad Auletem, pecuniae tantam vim Caesari primum ab eo datam, ut societatem populi Romani consequeretur, deinde Gabinio, ut eiectus restitueretur, forsitan mirari aliquis possit. qui si eius regis annua uectigalia nouerit; non dubito, quin mirari desinat. capiebat enim ex Aegypto, ut in quadam oratione Ciceronem scripsisse grauis auctor Strabo lib. xv11. memoriae tradidit, talenta annua duodecim millia quingenta. In tantis opibus magni negotij non fuit, aut Caesari sex millia talentorum, aut Gabinio decem millia largiri, aut etiam, id quod a Varrone proditum Plinius narrat, octona millia equitum, Pompeio circa Iudaeam res gerente, sua pecunia tolerare, mille conuiuas, totidem aureis potorijs, mutantem uasa cum ferculis saginare. Haecenus de Ptolemaeo. Nunc, quae sit epistolae sententia, quo principio inducta, quibus distincta partibus, quo fine conclusa, uideamus. Ac primum; quod ijs, qui aliena negotia curant, amouenda in primis negligentiae suspicio est; orditur Cicero ab officio suo; operamq. a se in regio negotio nauatam ita significat, ut eximiam in Lentulum beneuolentiam praeseferat. mox regis, Et eius amicorum studium, consulis, Et consularium sententias, Pompeij familiarium contentionem; perfidiam amicorum exponit. quae qui attendat, rei difficultatem, ex Lentuli sententia consiciendae, maximam uideat. nam ad regis uoluntatem, qui reduci a Pompeio, ciuitatis principe, cupiebat, Hammonius eius legatus, clam pecunia data, senatorum animos traducere conabatur. Senatorum autem alij, illius largitionis inuidia, regem oderant, reducendumq. prorsus negabant, ut Marcellinus, Seruilius, senatus maior pars: alij Pompeio rem deferri malebant, ut Volcatius, Afranius, Lupus, Libo, Hypsaeus, omnes praeterea Pompeij familiares, quos, pro summa eius auctoritate, Et gratia, plurimos fuisse par est: nonnulli, ut Crassus, reducendum quidem regem, sed sine exercitu, Sibyllae uersibus admoniti, censebant. Horum tria uideo genera fuisse. nam, cum omnes in tuenda religione consentirent; non tamen omnium in ratione reducendi sensus idem erat. Placebat Crasso consulari, a tribus legatis, uel priuatis, uel ijs etiam, qui cum imperio essent, regem restitui: ita neque Pompeius, neque Lentulus, qui cum imperio erant, excludebantur. Placebat Bibulo, item consulari, a tribus priuatis: ita Pompeio, Et Lentulo locus erat. Contra Hortensius, Lucullus, Cicero, ipsi quoque consulares, ab uno Lentulo, Ciliciam cum imperio administrante, reducendum censebant: quod anno superiore, ipso Lentulo consule referente, senatus decreuerat, Quae si perpendantur singula: paenere a Lentulo remota uidebitur.

bitur. nam, si Marcellini, & Seruiliij de non reducendo rege ualeat opinio: iacet negotium. Si Pompeij familiares uincunt: Lentulo reiecto, Pompeius decernitur. Si de legatis priuatis Bibuli sententia probatur: aequae Lentulus, & Pompeius, qui cum imperio erant, reijciuntur. Si Crassus auditur, ut inter legatos locum habeant ij, qui cum imperio sunt: oritur inter Lentulum, & Pompeium de reductione contentio: nec dubium, quin Pompeius obtineat, honoribus, & meritis in remp. ciuitatis facile princeps. unicum igitur in Hortensij, Luculli, Ciceronis sententia perfugium. Sed hic etiam aduersantur multa: primum, senatus uoluntas, a rege, propter apertam largitionem, alienior; deinde, corrupti ab Hammonio, regis legato, non pauci; qui rem ad Pompeium deferri omnes uolebant; postremo, ipsius Pompeij familiares, & in ijs tribuni pl. aliquot, parati ad intercedendum, si pro Lentulo S. C. fieret. Adde illud, quod Ciceronis, quia Lentuli beneficio obstrictus uidebatur, in caussa regia minor erat auctoritas; gratia uero eius, ut magna esset, maiore tamen Pompeij gratia uincebatur. Nec uero, adempto exercitu, quod Cicero etiam, Hortensius, Lucullus religionis caussa probare cogebantur, magnopere erat, cur eam reductionem Lentulus expeteret: quippe qui uereretur, ne, respuentibus regem Alexandrinis, quos cogere sine armis nequiret, infecta re cum aliquo dedecore discederet. Quocirca praeclarum in hac epistola Ciceronis artificium licet animaduertere: qui neque sperare Lentulum iubet, cum desperandum potius intelligat; neque tamen prorsus eum abducit a spe, ueritus ne hominis amicissimi, optimeq. de se meriti, fortasse etiam, ipsius opera Ciceronis, optatum rei exitum expectantis, animum offendat. nam in eo loco: In senatu sic egit caussam tuam, ut neque eloquentia maiore quisquam, neque grauitate, nec studio, nec contentione agere potuerit: Pompeium optime animatum erga Lentulum significat. Infra uero, cum subiungit: Quae res auget suspicionem Pompeij uoluntatis: Et paullo post: In eam opinionem rem adduxerunt, ut Pompeius cupere uideatur: Et in eo: Quod Pompeio se gratificari putant: id ipsum, quod promiserat, in dubium reuocat. Quod si qui erant, qui Pompeij caussa nolent; ij nec Lentulo, qui antea Pompeium ornauerat, fauebant. Ita Lentulo spes omnis infirmatur: cum uel amicos Pompeij aduersarios habeat; uel, qui alieniores Pompeio sint, amicos ipse habere non possit. Callide autem, ne sua culpa res inclinasse uideatur, inducit illa quasi excusationis loco: Vt in rebus multo ante, quam profectus es, ab ipso rege, & ab intimis, ac domesticis Pompeij clam exulceratis, deinde palam a consularibus exagitatis, & in summam inuidiam adductis, ita uersamur. Scripta est epistola, Cn. Cornelio Lentulo Marcellino, L. Marcio Philippo cos.

M. Cicero

M. Cicero S. D. P. Lentulo procos. 1.

Ego, omni officio, ac potius pietate erga te, ceteris satisfacio omnibus, mihi ipse numquam satisfacio. tanta enim magnitudo est tuorum erga me meritorum; ut, quoniam tu, nisi perfectare, de me non conquiesci, ego, quia non idem in tua causa efficio, uitam mihi esse acerbam putem. In causa haec sunt. Hammonius, regis legatus, aperte pecunia nos oppugnat. res agitur per eosdem creditores, per quos, cum tu aderas, agebatur. regis causa, si qui sunt, qui uelint, qui pauci sunt; omnes rem ad Pompeium deferri uolunt. senatus religionis calumniam, non religione, sed maleuolentia, & illius regiae largitionis inuidia, comprobatur. Pompeium & hortari, & orare, & iam liberius accusare, & monere, ut magnam infamiam fugiat, non desistimus: sed plane nec precibus nostris, nec admonitionibus reliquit locum. nam cum in sermone quotidiano, tum in senatu palam sic egit causam tuam, ut neque eloquentia maiore egressam, neque grauitate, nec studio, nec contentione agere potuerit; cum summa reificatione tuorum in se officiorum, & amoris erga te sui. Marcellinum tibi esse iratum scis. is, hac regia causa excepta, ceteris in rebus se acerrimum tui defensorem fore ostendit. quod dat, accipimus: quod instituit referre de religione, & saepe iam retulit, ab eo deduci non potest. Res ante idus acta sic est: nam haec idibus mane scripsi. Hortensij, & mea, &

Luculli sententia cedit religioni de exercitu: (tenerenim res aliter non potest) sed ex illo S. C. quod te referente factum est, tibi decernit, ut regem reducas: quod commodo rem facere possis: ut exercitum religio tollat, te auctorem senatus retineat. Crassus tres legatos decernit, nec excludit Pompeium; censet enim etiam ex iis, qui cum imperio sunt: Bibulus tres legatos ex iis, qui priuati sunt. huic assentiuntur reliqui consulares, praeter Seruilium, qui omnino reduci negat oportere; & Volcatium, qui, Lupo referente, Pompeium decernit; & Afranium, qui assentitur Volcatio: quae res auget suspicionem Pompeii uoluntatis: nam aduertebatur, Pompeii familiares assentire Volcatio. Laboratur uehementer. inclinata res est. Libonis, & Hypsaei non obscura concursatio, & contentio, omniumque Pompeii familiarium studium, in eam opinionem rem adduxerunt, ut Pompeius cupere uideatur. cui qui nolunt, idem tibi, quod eum ornasti, non sunt amici. Nos in causa auctoritatem eo minorem habemus, quod tibi debemus. gratiam autem nostram exstinguit hominum suspicio, quod Pompeio se gratificari putant. Ut in rebus multo ante, quam profectus es, ab ipso rege, & ab intimis, ac domesticis Pompeii clam exulceratis, deinde palam a consularibus exagitatis, & in summam inuidiam adductis, ita uersamur. nostram fidem omnes, amorem tui absentis, praesentisque cognoscent. si esset in iis fides, in quibus summa esse debebat; non laboraremus. Vale.

E X P L A N A T I O

MTULLIUS, CICERO} Me puero, Romanorum nominum obscura doctrina, & perdifficilis habebatur. nos fortasse primi nostris Commentarijs adiumenti hoc in genere aliquid attulimus: sed proxime, quae ad hanc notitiam pertinent, praeclare omnia collegit, auctor optimus antiquitatis, Carolus Sigonius. Hic si dixerim, Marcus, praenomen esse; Tullius, nomen; Cicero, cognomen; & haec tamen omnia, sine discrimine, a ueteribus nomina interdum appellari; tribusque fere nominibus Romanos uti solitos esse, ut, M. Tullius Cicero, C. Iulius Caesar, Ser. Sulpicius Rufus; nonnumquam quatuor, ut, C. Calpurnius Piso Frugi, Cn. Cornelius Scipio Nasica; duobus interdum, ut, C. Marius, L. Gellius, Q. Hortensius, M. Antonius: numquam uno; cum nec praenomine quisquam, nec gentilicio nomine careret; licet multos ipso tantum praenomine, ut, Appius, Manius, Seruius, notos fuisse non ignorem: haec, inquam & similia si dixerim, putem me dicere, quae nota sunt. Quod ad Tullios attinet, patricij primum, deinde plebeij generis fuere. auctor ipse Cicero in Bruto: Ut si me, inquit, a M. Tullio esse dicerem; qui patricius anno decimo post reges exactos cum Ser. Sulpicio consul fuit. Plebeia uero gente natum illum M. Tullium, qui cum Cn. Cornelio Dolabella anno urbis DCLXXII consulatum gessit, nemo, opinor, infitiabitur, qui & Dolabellas patricios fuisse, & duos patricios ueteri lege simul esse consules non potuisse cognouerit. Hoc nomen a Tullo praenomine, quo rex Hostilius usus est, deriuatum nonnulli credere. Cicerones dicti a cicere serendo, ut Lentuli a lente, Fabij a faba, ut ait Plinius lib. xix. cap. 3. quamquam Priscianus lib. 2. tradidit, qui primus Cicero dictus est, eum ab habitu faciei ita nominatum; & quod agnomen in illo fuit, cognomen in posteris fuisse: similiter, Caesar, Scipio, quae primum agnomina fuere, in cognomina transisse. P. LENTULO. } Corneliae gentis patriciae. nam & Cornelij plebeij fuere, ut ille C. Cornelius, qui, post tribunatum plebis, a Cicrone defensus est: & P. Cornelius tribunus pl. in ep. 7. lib. ix. & patricij distinguuntur a plebeijs lib. ii. de Leg. in eo loco: Sulla primus e patricijs Cornelij igni uoluit cremari. Ex ipsa autem gente patricia profuxere familiae multae, diuersis distinctae cognominibus, ut Maluginenses, Cossi, Rufi, Scipiones, Blasiones, Sullae, Merulae, Lentuli, Cethegi, Cinnae, Dolabellae: qui cum essent eiusdem gentis, eiusdem tamen familiae non erant: ut in Claudia gente Neroni, & Pulchri, patricij; at Marcelli, plebeij; qui omnes recte gentiles dicuntur, eiusdem familiae non recte: quod ipsa cognominum uarietas declarat. Hic Lentulus eximiam in aedilitate liberalitatis, & magnificentiae laudem est adeptus; unde illud ep. 7. Magna est hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis.

beralitatibus. Et lib. 11. Off. Omnes P. Lentulus, me consule, uicit superiores. Et Valerius Max. lib. 11. cap. 1. Claudius Pulcher scenam uarietate colorum adumbravit, uacuis ante picturam tabulis extentam: quam totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus praetextiuit: uerfatiliter fecerunt Luculli, argentatis choragijs P. Lentulus Spinther adornauit. Numeratur inter oratores in Bruto, his uerbis: Publius ille, nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit e disciplina. instrumenta naturae decrant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum uirorum essent, non dubitaret adsciscere, eaq. omni dignitate obtineret. Cognomen Spintheris, ut Valerius Max. lib. 11. cap. 15. docet, a quodam asseclarum accepit. Plinius autem lib. VII. cap. 12. cum Spintherem secundarum partium histriionem uocat. A similitudine certe cognomen hoc ortum est. nam Quinctilianus lib. VI. cap. 3. de risu, Acriora, inquit, sunt, & elegantiora, quae trahuntur ex uirorum. in his maxime ualeat similitudo, si tamen ad aliquid inferius, leuiusq. referatur: qua iam ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Scrapionem esse dixerunt. Spintherem tamen Cicero numquam Lentulum appellat, opinor, quia contumelia uideretur. Caesar, ab eo laesus, quia fuit in praesidijs Pompeij, Spintherem uocat lib. 1. de bel. ci. item Sallustius in Coniuratione Catilinae. ueteres tamen nummi, Spinther, habent. Hoc ad filium eius transiisse cognomen, Cicero ostendit ep. 51. lib. XII. ad Att. & 10. lib. XVI. ad eundem: Appianus lib. 111. bel. ci. Plutarchus in Caesare, Dio lib. XXXIX. PROCOS. & cum Suetonius, & Plinius, Proconsulatus, Gellius, & Valerius Max. Proconsulare, unico uerbo, dixerint; uidetur Proconsul, dicendum esse, & coniuncte semper scribendum, ut uarietur cum antecedente nomine, hoc modo: Lentuli proconsulis, Lentulo proconsuli, Lentulum proconsulem. ueteres contrahebant, Procos. itaq. scriptum in lapidibus Capitolinis animaduerti. librarij postea uel unico uerbo, Proconsul, proconsulis, proconsuli, uariatis casibus, scripsere; uel disiuncte, in omni casu, Pro consule. ego, si liceat uerum uis, malim scribere, Proconsul, proconsulis, proconsuli, quam, Pro consule: in quo me ualde mouet similitudo; cum dicatur, Pronepos, pronepotis, pronepoti, & Proauus, proaui, non Pro nepote, & Proauo. quod si conceditur; (nec dissentire quemquam uideo) ualeat eadem ratio in Proconsul, Propraetor, Proquaestor, & similibus. Nec moueor, quod in oratione pro lege Manilia dicatur, mitti Pompeium ad bellum Mithridaticum non pro consule, sed pro consulibus. respexit enim, cum ita loqueretur, L. Philippus ad originem, & significationem nominis compositi, non ad morem scribendi, aut loquendi. Non nega uerim, in antiquis quorundam lapidum inscriptionibus inueniri, Pro praetore, pro, Propraetori: sed in istis lapidibus, Proconsuli, licet uidere, non Pro consule, exempla subiungam.

POPVLONII

L. ARADIO. VAL. PROCVLO. V. C.
LEGATO. PRO PRAETORE. PROVINCIAE. NUMIDIAE
PROCONSULI. PROVINCIAE. AFRICAE. VICE
SACRA. IUDICANTI. EIDEMQ. IUDICIO. SACRO
PER. PROVINCIAS. PROCONSULAREM &c.

In alijs uero inscriptionibus opinio nostra plane comprobatur, ut in his.

HONORI

MEMMIO. VITRASIO. ORFITO. V. C.
NOBILITATE. ACTIBVSQ. AD. EXEM
PLVM. PRAECIPVO. PRAEFECTO. VRBI
ET. ITERVM. PRAEFECTO. VRBI. PROCON
SVLI. AFRICAE

SEXTO. PETRONIO. PROBO
ANICIANAE. DOMVS
CVLMINI. PROCONSULI
AFRICAE

FABIO. TITIANO. V. C.
CORRECTORI. FLAMINIAE
ET. PICENI. CONSVLARI
SICILIAE. PROCONSULI
PROVINCIAE. ASIAE

C. CEIONIO. RVFIO. VOLVSIANO. V. C.
CORRECTORI. ITALIAE. PER. ANNOS. OCTO
PROCONSULI. AFRICAE

Habemus aliorum quoque lapidum testimonia: sed haec suuiciant, ne tatietaem afferat copia. Diuus Augustinus in libro de Grammatica auctor est, aetate sua non, Proconsul, sed Pro consule, nominandi casu, usitatum

uſitatum fuiſſe; ueteres autem non, Pro conſule, ſed Proconſul, unico uerbo dixiſſe. Ab E littera uocali, inquit, nullum Latinum, niſi iuncta praepoſitione, maſculinum inuenitur, ut Pro cōſule, Pro praetore. ergo, iuncta praepoſitione, ſiunt Latina, ut dixi, Pro praetore, Pro quaefitore. nam ueteres nominatiuo caſu, Proconſul, dicebant, attendentes nullum nomen apud Latinos uirilis generis in E exire. Antiquam conſuetudinem & Prifcianus lib. 2. comprobauit his uerbis: Praepoſitionis eſt, uel ſeparatim caſualibus praepoſi, ut, de rege, apud amicum; uel coniunctim, ut, interitus, indictus, proconſul, inſipiens. Venio nunc ad ſignificationem nominis. Proconſul erat, qui, geſto conſulatu, ibat in prouinciam. hoc uulgo notum eſt: illud fortaſſe non item, de quo doctos olim uiros memini dubitare, Proconſules aeque dici interdum ſolitos eſſe, qui ex praetura in prouinciam profeſti eſſent. ne longe abeam: Q. Metellus Celer ep. 1. & 2. lib. v. proconſul appellatur. quod ne quis in dubium reuocet, quaſi ſuſpecta epiſtolarum inſcriptione, Tironis, qui eas collegit, arbitrato facta; recitemus, ut ſcrupulus dubitantibus omnis eximatur, uerba Plinij ex lib. 2. cap. 67. Nepos, inquit, de ſeptentrionali circuiſu tradit, Q. Metello Celeri, C. Afranij in conſulatu collegae, ſed tum Galliae proconſuli, Indos a rege Sueuorum dono datos. Et ep. x1. lib. x11. Caſius proconſul uocatur, qui tamen conſulatum non geſſerat. Tam, lib. 1. de leg. ita ſcriptum eſt: Gellius, cum proconſul ex praetura in Graeciam ueniſſet, philoſophos in locum unum conuocauit. Et in oratione in Vatinius C. Coſconium proconſulem uocat ulterioris Hiſpaniae, qui conſulatum non geſſerat. Et in oratione pro Ligario, C. Conſidius praetorius, proconſul. Item M. Antonius lib. 1. de oratore. Et Liuius lib. xxxv11. L. Aemilium Paullum proconſule appellat, qui praetor in ulteriorē Hiſpaniam ierat. Suetonius etiam de C. Caefare propraetore, In Hiſpania, inquit, proconſul a ſocijs pecunias accepit, emendicatas in auxilium aeris alieni. In Auguſto, cum loquatur de Q. Cicerone praetorio, Proconſulatum, inquit, Asiae parum ſecunda fama adminiſtrantem. Addo C. Caninium Rebilum, C. Salluſtium Criſpum; quos, conſulatu nondum geſto, proconſules Hirſtius appellat in lib. de bello Africo. & in eodem libro Allienum, qui Siciliam obtinebat, modo praetorem, modo proconſulem: ad quem Ciceronis epiſtole lib. x11. inſcribuntur, Proconſuli: item ad alios in eodem libro, qui conſules non fuerant. Et in lapidibus Capitolinis anno DCLIV. nominatur L. Dolabella proconſul, conſulatu nondum geſto. Neque ſolum, qui poſt praeturam ibat in prouinciam, proconſul uocabatur; ſed contra, qui poſt conſulatum, praetor. itaque Cicero in epiſtola ad Salluſtium lib. 2. praetorem appellat Bibulum, poſt conſulatum Syriam adminiſtrantem. Et ep. ult. lib. v. ad Att. Quod praetori dare conſueuiſſet: pro, proconſuli: quia duo proconſules, Lentulus, & Appius, ante Ciceronem, Ciliciam, Cyprumq. rexerant. Et P. Rutilius, qui conſul fuerat, praetor dicitur in Verrinis orationibus: & C. Caefar, cum Gallias poſt conſulatum adminiſtraret. praetorem etiam, cum in prouincia conſul bellum gereret, P. Scipionem a Liuiio appellari uideo. Pedianus autem, cum de Q. Mucio Scaeuola, Aſiam poſt conſulatum regente, loqueretur, praetorem uocauit. Quodq. miremur magis; quaeftores, a decedentibus proconſulibus prouinciae praefectos, animaduerti proconſules interdum nominari, ut Salluſtium, & Sextium, lib. 2. & 5. familiarium: quod epiſtolarum inſcriptiones, ueteribus in libris a me diligenter inſpectae, ſignificant. nam ſi, proconſulum loco, prouinciae curam ſuſceperunt; conſentaneum uidetur, eadem eos poteſtate, eodem imperio fuiſſe. alioqui, ſi bellum aliquod exoriretur, rem militarem gerere qui licuiſſet? itaque primo anno quaeftores, ſecundo, & tertio, ſi proconſulum loco prouinciae praeeſſent, proquaeftores, & interdum, ob imperium in eos translatum, proconſules dicebantur, interdum etiam propraetores. nam Salluſtius in Iugurthino A. Albinum a Spurio fratre conſule, Romam, comitorum cauſa, decedente, propraetorem relictum demonſtrat. Accepto igitur imperio, quod, hoſtibus propinquis, ratio temporis exigebat, & proconſulum, & propraetorum nomina quaeftores aſſumebāt. Proconſulem autem per triennium fuiſſe Lentulum in Cilicia, & haec prima epiſtola, ſcripta Marcellino & Philippo cos. & nona, Appio & Domitio, demonſtrant. poſt triennium deceſiſſe, cognoscitur ex eo, quod Appius ei ſtatim poſt conſulatum ſucceſſit. Omnino lege Sempronia C. Gracchi, & Cornelia L. Sullae, prouinciae erant annuae: tamen interdum prorogabatur imperium, ut Lentulo, cui ſucceſſit Appius, & Appio, cui Cicero, praeterea Q. Ciceroni, cum Asiae praeeſſet, C. Antonio, Macedoniae proconſuli, C. Caefari, Gallias adminiſtranti, de quo ep. 7. Et ſtipendium Caefari decretum eſt, & decem legati: & ne lege Sempronia ſuccederetur, facile perfectum eſt. Prouincia Lentuli Cilicia eſt appellata: quamquam Asiae quoque parti praeeſſet: ut oſtendit epiſtola, Periucundae. nec uero Ciliciam adminiſtrabat uniuerſam: quod epiſt. 1. lib. xv. declarat: & in Ciliciae parte, regem fuiſſe Tarcondimotum, Dio libro xli. & xlii. & Strabo lib. xiv. ſignificat.

EGO. OMNI. OFFICIO, ac potius pietate } Epiſtolarum omnium quae materia ſit, quaeq. nos hortentur ſaepe, interdum etiam impellant ad ſcribendum cauſae, diu ſaepe, ac perattente cogitauī. artem enim quaſi quandam, quae uiam ad inuentionē patefaceret, inuenire cupiebam. Atque in hoc meditandi ſtudio cum occurrerent plurima, eaq. admodum diuerſa; tandem aliquando, inſpecta rei cuiusque natura, atque ui, ad duo quaedam capita referri poſſe omnia uiſum eſt: quorū alterum graue ἡθικόν, alterum πρακτικόν uocatur, nos morale, & negotiale poſſumus appellare. omnium enim epiſtolarum argumenta uel a negotio, uel ab officio, tamquam a duobus fontibus, deducuntur. Negotiales, quo res in ſtatu ſit, ſiue noſtra, ſiue aliena, ſiue priuata, ſiue publica, ſignificant. nec, ſi quae ſunt, in quibus aliqua de re diſputatur, ab hoc genere diſtingo. noſtrum enim negotium uidetur eſſe, ſi ultro ſcribimus; aliorum, ſi rogati. quamquam diſputationes remouet ab epiſtola ſcriptor egregius Demetrius, at non Latini: nam Varro quaefiones multas epiſtolis explicauit, ut Gellius, & Carſius docent: & Valgius Rufus, ut idem Carſius oſten-

B dit,

dit, scripsit de rebus per epistolam quaesitis. Morales officium potius, quam negotium, continent. quod genus late patet, hinc enim emergunt, quaecumque aut humanitatis, aut benevolentiae, aut alicuius omnino uirtutis aliquam significationem habent; ut commendaticiae, & consolatoriae, laetitiam, aut dolorem indicantes, admonentes, hortantes, querentes, obiurgantes, gratias agentes, &, ut summam complectar, quae materiam a negotio non sumunt. Tertium quoddam genus, ex utroque mistum, reperiri non negauerim: sed hoc ut aequaliter ex utroque constet, id est ut eae causae, quae ad scribendum adduxere, graues acque sint, nec morales negotialibus, aut negotiales moralibus uincantur, perquam raro solet euenire. quod si morale, aut negotiale in epistola mista excellat; (quod autem, ut ea scriberetur, uehementius impulit, id dico excellere) quis dubitet, quin, quae res in ea plus habet ponderis, eadem ei nomen tribuat? Non enim in assignando genere uel partes numerandae sunt, uel longitudinis habenda ratio est. possunt esse plures morales partes, quam negotiales; aut, si pauciores sint, uel una esse longior, quam negotiales omnes: nec tamen ad morale genus epistola pertinebit. quo enim, ut iam dixi, praecipue adducimur ad scribendum, id, siue multis, siue paucis uerbis exponatur, epistolas facit aut negotiales, aut morales. Ac morales quidem in simplici plerumque uersantur argumento; suisque quasi finibus contentae negotialem materiam non attingunt: negotiales contra, non quia necesse sit, sed quia deceat, morale saepe aliquid assumant. Possum probare exemplis, possum auctoritate eorum, qui de epistolis praecipua tradiderunt: sed ipsa quoque in promptu ratio est. quis enim, cum scribit, quod uel sua, uel eius, ad quem scribit, interfit, aliquam rei perficiendae cupiditatem non exponit? quis ad ea, quae restant, curam, & diligentiam non pollicetur? quis aut, confecto negotio, non laetatur, aut, desperato, non dolet? quae interdum grati animi, humanitatis quidem semper signa sunt. Moucor etiam non leuiter auctoritate Demetrii, seriptoris accurati in primis, & docti. Πλάτων, αὐτὸς ἐχέτω τὸ ἠδικῶν ἢ ἐπιστολῆν, ὡς περὶ καὶ ὁ διάλογος: σχεδὸν γὰρ ἀκόνα ἐκαστος τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς γράφει τῶν ἐπιστολῶν. Exempla uero, ne, quod adest, longe petamus, ad Lentulum scriptae epistolae suppeditant. negotiales enim omnes fere sunt: & his tamen morales Cicero sententias libenter admiscet, nimirum officij causa; ut, in patriam opera, ac uirtute Lentuli reuocatus, tanti beneficij memoriam, & remunerandi studium declaret. fortasse etiam, ut ingenio ualebat, ad officium artem adhibuit. nam, quia morales in primis ad conciliandam benevolentiam idoneae sententiae sunt; iccirco, futurum intelligens, ut negotialem huius primae epistolae partem, id est narrationem, Lentulus non admodum libenter legeret, quippe quae aduersa paene omnia, & inclinatam rem ostenderet; eam mollestiam morali principio leniendam putauit. ad leniendum autem, si cetera deficiant, ipsa tamen amoris, & grati animi significatio multum ualet. & grata uoluntas societate quadam eiusdem doloris ostenditur. dolor autem Ciceronis, in Lentuli causa susceptus, quod singulari quodam studio ualde tamen non proficiat, cum ex ipsa sententia, & ex hoc toto orationis ambitu, tum uero ex his maxime primis uerbis, unde oritur sententia, colligitur: Ego omni officio, ac potius pietate. nam & in, Ego, uis est; & augetur in, Omni officio; & cumulat demum correctione proxima, Ac potius pietate. officium enim amoris expers esse potest, & communiter in omnes conuenit: nomen autem Pietatis quiddam etiam grauius, quam amor, significat: itaque non communiter in omnes, sed proprie conuenit in deos, quibus omnia debemus: deinde in patriam, atque in parentes; quorum caritas proxime accedit ad deos: tertio loco, erga omnes propinquos: postremo, erga optime meritos; quos diligere ut propinquos, & colere parentum fere loco, aequum est. Quae singula eodem, quo proposuimus, ordine probemus. Ac pietas quidem in deos multis cognoscitur exemplis; quorum pauca recitabo. de Nat. de lib. 1. Pietas, sanctitas, religio pure, & caste tribuenda sunt deorum numini. Et infra, ibidem: Pietas est iustitia aduersus deos. Et lib. 111. de Fin. Nec uero pietas aduersus deos, nec quanta ijs gratia debeat, sine explicatione naturae intelligi potest. Et pro domo: Nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de nomine eorum, ac mente opinio. Et lib. 2. Officiorum: Pietas & sanctitas deos placatos efficiet. Et in Topicis; Aequitas tripartita dicitur esse, una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima Pietas, secunda Sanctitas, tertia Iustitia, aut Aequitas nominatur. Quae uero ad parentes, propinquos etiam, licet non bene meritos, pertinent, haec sunt. lib. 2. de Inuent. Pietas est, quae erga patriam, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Pro Flacco: Nimia pietas, & summus amor in patriam. De somnio Scipionis: Iustitiam cole, & pietatem; quae cum sit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria maxima est. Et in Bruto: Utinam C. Cracchus non tam fratri pietatem, quam patriae, praestare uoluisset. Pro Coelio: Pietas in parentes, indulgentia in liberos. Pro Plancio: Omitto illa, ut uiuat cum suis, primum cum parente: nam pietas fundamentum est omnium uirtutum. Et Acad. lib. 2. Adolescens admodum cum fratre, pari pietate, & industria praedito, paternas inimicitias est persecutus. Et ad Att. ep. 3. lib. vi. Cum bellum esse in Syria magnum putetur; uideatur ne pietatis esse meae, fratrem relinquere. Pro Quinctio: Si pietate propinquitas colitur; qui affinem prodit, impius sit, necesse est. Et ad Thorianum, ep. 20. lib. vi. Hic tui omnes ualent, summaque pietate te desiderant. Atque haec uno loco omnia, in oratione pro Plancio, comprehenduntur, pietas enim definitur, grata uoluntas in parentes, in patriam, in deos, in amicos: eaq. tribus modis laudatur, ut uirtus, ut uirtus maxima, ut uirtutum reliquarum omnium mater. Exemplum pietatis etiam parentum in filios unum Ciceronis afferam ex ep. 36. lib. xiiii. Domo sibi carendum propter matrem, plenam pietatis. Alterum Catulli:

Egregium narras mira pietate parentem,

Qui ipse sui gnati mingerit in gremium.

Deorum in homines. Statius in Silu. Vera deum pietas. Extremum restat de pietate in bene meritos. quo ex genere hoc ipsum est: Ego omni officio, ac potius pietate

tate

rate erga te. & ep. 9. Periuicundae mihi fuerunt litterae tuae; quibus intellexi te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam, beneuolentiam? cum illud ipsum grauisissimum, ac sanctissimum nomen Pietatis leuius mihi meritis erga me tuis esse uideatur. Et in eadem, in extremo: Sunt enim testes meritorum tuorum erga me, meaeque, in te pietatis. Cur autem, cum id, quod dijs hominibusque debemus, proprie Pietatis nomine totum exprimitur, non eodem nomine erga Lentulum Cicero uiceretur, quem in utraque post reditum oratione non modo parentem, uerum etiam deum suae salutis, uitae, fortunae, memoriae, nominisque uocat? sic in ep. ad Curionem lib. 2. cum Milonem commendat, bis nomen Pietatis usurpat; quod, eo adnidente, patriam recuperauerat. Et alibi saepe. Quod autem in primis quattuor uerbis, Ego omni officio, ac, uocales concurrere passus est; in eo etiam moralis uirtus elucet, laborare enim uidetur, quod amantissimi hominis est, de re potius, quam de uerbis. itaque hanc indigentiam non solum a reprehensione uindicat, uerum etiam cum aliqua laude coniungit in Oratore. Habet, inquit, ille tamquam hiatus, concursu uocalium, quasi molle quiddam, quod indicet non ingrati negligentiam de re hominis magis, quam de uerbis, laborantis. Et in eodem libro, infra: Nemo est tam rusticus, qui uocales nolit coniungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tantopere fugerit: etsi id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidem, haud paullo maior scriptor, Plato. Demosthenes tamen magna ex parte concursu uocalium, ut uitiosam, fugit, sed Graeci uiderint nobis, ne si cupiamus quidem, distrahe re uocales conceditur. Haec ille: qui tamen paullo post, non debere admodum crebro uocales uocalibus occurrere, indicat his uerbis: Hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. Gellius & in poetis hoc probat lib. VII. cap. 10. aitque, suauis esse in Virgilio - Vicina Vesueo Ora iugo, quam, Vicina Vesueo Nola iugo: & apud Catullum, Ebriosa acino ebriosioris. **DICTVM** est de generibus epistolarum: quibus demonstratis duplex occurrit animaduersio, primum, quae utrique sint aptae generi sententiae; deinde, quibusnam sententiae uerbis enunciantur. Ac licet, nisi fallor, simul utrumque complecti, & ita definire: Epistola consuetudinem fere quotidiani sermonis debet imitari. nam, si, quod inter longe re motos nequaquam uox & lingua praestare potest, id bono litterarum consequimur, ut ijs de rebus, quae uel nostra, uel amicorum intersint, communicemus: profecto nihil aliud, quam imago quaedam sermonis, uidetur epistola. idem sensit Artemon ille, qui descripsit epistolas Aristotelis: quem dixisse Demetrius ait, oportere eodem stylo & dialogum scribi, & epistolas: esse enim epistolam dialogi partem. Sententias tamen interdum grauiore, quam dialogus, & maiorem elegantiam admittit epistola; non modo quia studio, curaque maiore scribimus, quam loquimur; uerum etiam, quia, cum ad principes uiros, aut etiam ad ciuitates litteras mittimus, quod interdum euenire solet, habenda omnino uidetur personarum ratio; & in eo paululum se tollat epistola, non modo licet, uerum etiam necesse est, quales enim putemus fuisse epistolas illas, quibus uiri eloquentes, & docti, atque ipse in primis Aristoteles Alexandrum Magnum, incensum cupiditate uerissimae gloriae, cohortabatur ad decus? iam uero, quae leguntur Demosthenis ad Philippum, habere eas quiddam amplum, longaque distare a communi sermone, negari non potest. Nec defunt Ciceronis in hoc genere nonnullae, ut illa ad Luccium lib. v. de sui consulatus historia separatim componenda; & illa ad Dolabellam lib. ix. qua ei de sublata columna, & ijs, qui eam Caesari mortuo, tamquam deo, in foro exherant, supplicio affectis, gratulatur, in illa uero ad Lentulum, quae incipit, Periuicundae, partes multae sunt, in quibus aliquanto maior uel uerborum copia, uel sententiarum splendor apparet, quam dialogi ratio, & natura postulet. Age, quid in ea dialogo simile reperitur, in qua M. Brutus Ciceronem accusat, quod suppliciter nimis, ac demisse ad Octauium scripsisset? Verum hoc, quidquid est licentiae, prudentia moderatur, tempus, personarum dignitas, res ipsa, quousque progredi liceat, ostendit. Proprie uero & simplici argumento, & simplici stylo contentae sunt epistolae. Recte, & festiue Cicero ad Paetum: Quid tibi ego uideor in epistolis? non ne plebeio sermone agere tecum? nec enim semper eodem modo. quid enim simile habet epistola aut iudicio, aut concioni? quin ipsa iudicia non solum omnia tractare uno modo: epistolas uero quotidianis uerbis texere solemus. Idem tamen, qui hoc praecipit, non utique quae seruat suam regulam: indulget enim ingenio nonnumquam, & epistolas concinnat, atque ornat uerbis aliquanto illustrioribus, quam quae populo familiaria, & communi sermone trita sunt. sed hoc eiusmodi est, ut, immodice, ac temere si fiat, fastidium pariat, & in reprehensionem incurrat; sin modice, & loco, delectet sine satietate, & laudem assequatur. decet igitur idem, & dedecet, pro utentis ingenio; quod alijs quoque rebus contingit. Haec uirtute uel solus inter Latinos, ut mihi quidem uidetur, uel certe maxime omnium Cicero excellit. Demosthenem quidem ita uicit, ut comparatio nulla sit: quod Quintilianus quoque uidit. Brevitas laudatur in epistolis: iure quidem: breui enim sermone magis capimur, quam producto: uerum in omni re modus est: & peccat eodem fere modo, qui multa paucis contrahit, & qui pauca diffundit in multa. Praeclare Gregorius Nazianzenus, qui utroque uitio laborant, eos iaculantibus comparat, ita mittentibus telum, ut uel supra scopum, uel infra feratur. utrique enim errant pariter, licet contrario modo. Hic mihi committendum non puto, quando de epistolis agitur, ut fraudentur studiosi pulcherrima ipsius Gregorij, uiri eloquentissimi, epistola, in qua prudenter & ingeniose, quae ad hoc ipsum scribendi genus attinent, omnia persequitur, sic, ut ne Demetrius quidem ille, quem supra appellauimus, uel plura, uel meliora tradiderit.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

ΝΙΚΟΒΟΥΛΩ

Τὸν γραφόντων ἑπιστολὰς, ἐπειδὴ καὶ τὸ αὐτῆς, οἱ μὲν, μακρότερα γράψουσιν, ἢ περ εἰκός· οἱ δὲ, καὶ λίαν ἐνδεέστερα: καὶ ἀμφοτέροι τῷ μέτρου διαμαρτάνουσιν, ὡς περ τῶ σκοπῶ οἱ τοξείοντες, ἅντε εἴσω κέμεσθωσιν, ἅντε ὑπερπέμπωσι. τὸ γὰρ ἀποτυγχάνει ἴσον, καὶ ἀπὸ τῆς ἐναντίων γίνηται. ἔστι δὲ μέτρον ἑπιστολῶν ἡ χρῆσις, καὶ οὔτε μακρότερα γραπτεῖον, οὔ μὴ πολλὰ τὰ φράγματα: οὔτε μικρολογητέον, ἐνθα πολλά. τί γάρ η̄ τῆ Περσικῆ χρόνῳ μετρεῖσθαι δέει τὴν σοφίαν, ἢ παιδικοῖς πήχεσι, καὶ οὕτως ἀτελῆ γράψαι, ὡς μὴ δὲ γράψαι; ἀλλὰ μίμεισθαι τῆς σκιῶν τὰς μεσημβρινὰς, ἢ τῆς κέντρων τὰς κατὰ φέσσωπον ἀπαντώσας, ὧν συνιζάνει τὰ μήκη: καὶ φέσσωφαινεταί μᾶλλον, ἢ φαίνεται, τῆς ἀκρῶν τινὶ γνωρίζοντα: ἔστι, πῶς ἂν ἐπιποιμὴ καιρίως; εἰκασμάτων εἰκασματα, δέον ἀμφοτέρων φέσσωφοντα τὴν ἀμετρίαν, τῷ μέτρου κατὰ τὴν γράψαι. Περὶ μὲν τῆς συντομίας, ταῦτα γινώσκω. Περὶ δὲ σαφηνείας, ἐκείνο γνωρίζοντα, ὅτι καὶ φέσσωφοντα τὸ λογοειδὲς, ὅσον ἐνδέχεται, μᾶλλον εἰς τὸ λογικώτερον ἀποκλίνειν. καὶ, ἢ ἐπιπο συντομίας, αὐτῆς τῆς ἐπιστολῶν ἀρίστη, καὶ κάλλιστα ἐχούσα, ἢ ἂν καὶ τὸν ἰδιώτην φαίδη, καὶ τὸν πεπαιδωμένον, τὸν μὲν, ὡς κατὰ τοὺς πολλοὺς οὔσα, τὸν δὲ, ὑπερ τοὺς πολλοὺς, ἔη αὐτόθεν γνωρίζοντα, ὁμοίως γὰρ ἀκαιρον, καὶ γρήγορον νοεῖσθαι, ἔη ἑπιστολῶν ἐμμελῶσθαι. Τρίτον ἐστὶ τῆς ἑπιστολῶν ἡ χάρις. ταῦτα δὲ φυλάξοντα, εἰ μὴτε παντάπασιν ξηρὰ, καὶ ἀχαρὶ γράψοντα, καὶ ἀκαλλώπις, ἀκόσμητα, καὶ ἀκόρητα, ὅ δὲ λέγεται, εἶον δὲ ἡ γνωμῶν, καὶ παροιμιῶν, καὶ ἀποφθεγμάτων ἐκτός: ἔτι δὲ σκοπημάτων, καὶ ἀνιγμάτων, οἷς ὁ λόγος καταγλυκαίνεται: μὴτε λίαν τούτοις φαυνοίμεθα καταχρησάμενοι. τὸ μὲν γὰρ ἀρηρῶν, τὸ δὲ, ἀπληθῶν. καὶ τοσαῦτα τούτοις χρῆσθαι, ὅσα καὶ ταῖς πορφύραις ἐν τοῖς ὑφάσμασι. ἔστι δὲ παραδοξομῆδα μὲν, ὀλίγας δὲ, καὶ ταύτας οὐκ ἀναγκαστικῶς ἀντιθέτα δὲ, καὶ πάρισα, καὶ ἰσόκωλα, τοῖς σοφισταῖς ἀπορρίψοντα. εἰδέτε καὶ φέσσωφ λαβοντα, ὡς καταπαύσοντες μᾶλλον τὸ ποιοῦσθαι, ἢ ἀποδύσοντες. Πέρας τῷ λόγου (ὅπερ τῆς κομψῶν τινος ἦκουσα φέσι τῷ ἀετοῦ λέγοντος) ἰσῆκα ἐκρίνοντα φέσι βασιλείας οἱ ὄρνιθες, ἔη ἄλλος ἄλλως ἦκον ἑαυτὸν κοσμήσαντες, ὅτι ἐκείνους κάλλιστον ἐστὶ τὸ μὴ οἰεῖσθαι καλὸν εἶναι. τοῦτο καὶ ταῖς ἑπιστολαῖς μάλιστα τηρήσοντα, τὸ ἀκαλλώπιον: ὅτι ἐγγυτάτω τοῦ κατὰ φύσιν. Τοσαῦτα σοὶ φέσι ἑπιστολῶν, ὡς δὲ ἑπιστολῆς, παρ' ἡμῶν: καὶ ταῦτα ἴσως οὐ φέσι ἡμῶν, οἷς τὰ μείζω σπευδάξεται. τὰ ἄλλα δὲ, αὐτὸς τε φιλοπονήσεις, εὐμαθῆς ὦν: καὶ οἱ φέσι ταῦτα κομψοὶ διδάξουσι.

PROVERBIA non excludit, sed crebra non probat: quod Ciceroni quoque placuit: itaque paucis utitur. at Demetrius, Κάλλος, inquit, ἐπιστολῆς πυκναὶ παροιμίαι: δημοτικὸν γὰρ ἐστὶν ἡ παροιμία, καὶ κοινόν. Ego seruo, & seruabo Gregorij documentum, ut prouerbis neque numquam, neque saepe utar, accedente praefertim Ciceronis exemplo; quem cum lego, nullius rhetoris praecepta desidero. CETERIS } meum in re tua studium, officiumq, cernentibus. MIHI } qui tuam erga me beneuolentiam imitor, merita non assequor. tu enim in re mea, quod agebas, perfecisti: mihi non idem contingit in tua. NUMQUAM. SATISFACIO. } suauitate quadam fruuntur aures, geminato uerbo, & negatione posteriori praeposita: ut hic; Ceteris satisfacio omnibus; mihi ipse numquam satisfacio. simile illud pro Sextio: Ademit Albino soceri nomen mors filiae; caritatem illius necessitudinis, & beneuolentiam non ademit. Et lib. II. de Leg. Quid est enim uerius quam neminem esse oportere tam stulte arroganter, ut in serationem & mentem putet incelle, in caelo mundoq, non putet? MAGNITUDO } Lentuli beneficium tribus modis auget; quod Merita uocat, uim quaerens & in ipso uocabulo, & in numero; quod addit, Magnitudo; quod, Magnitudo tanta. MERITORVM; } meritum Lentuli maximum erga Ciceronem fuit, cum eum, lege Clodia pulsum, quod ciues Romanos, coniurationis in patriam conuictos, capitali supplicio, contra ueteres leges, moremq, maiorum, indicta causa affecisset, consul sextodecimo eius exsulij mense reuocauit. Hoc meritum significari, quae sequuntur, ostendunt; Quoniam tu, nisi perfecta re, de me non conquiescisti. Merita uero quod appellat, non meritum, amplificatio quaedam est. admonet enim Aristoteles, usurpari interdum ab oratore, ut rem augeat, multitudinis numerum pro singulari: quod saepe Cicero fecit, ut ep. 15. lib. IX. Te cum uideo, omnes mihi Granios, omnes Lucilios, uere ut dicam, Crassos quoque, & Laelios uidere uideo. Merita autem plus, quam officia, ualent. ad Brutum lib. XI. Lamia uero omnium familiarissime utor. magna eius non dico in me officia, sed merita. Ad Cornificium lib. XII. Ad haec officia, uel merita potius, iucundissima consuetudo accedit. Phil. XIII. Magna eius in me merita, mea quaedam officia in illum. QUONIAM } parui refert, utro modo legas, uel, Quia, uel, Quoniam: nisi tamen hoc uideatur plenius: & est in quatuor meis antiquis libris: quod ideo testatum uolui, ne quasi commenticium rejiceretur, ex eorum scriptis, qui se in ueteribus cunctis exemplaribus, Quia, uidisse, confirmarunt. Non grauabor interdum ad haec humilia me demittere: ne quod ab industria nostra diligentiae genus iure quiquam desideret. quamquam, ut omnibus plane satisfiat, ulla diligentia uix, aut ne uix quidem, consequi me posse, non ignoro. DE ME NON conquesti, } quia, cum primum consul est designatus, Ciceronis causam

fam suscepit, & eius de re diti sententiam, consulibus Pisone & Gabinio repugnantibus, praeclarissimam dixit: quo uero primum die magistratum iniit, eo ipso die, idest Kal. Ian. de Cicerone retulit, sprete lege Clodia, quae poenam referentibus irrogabat. cumq. tribunus pl. Atilius Serranus, nocte ad deliberandum postulata, posttridie S. C. interuenisset, numquam tamen Lentulus postea conuicuit, donec, Sextili mense, centuriatis comitijs per lata lege, rem perfecit. de quo sic in oratione pro domo: Nam tu, P. Lentule, neque priuatus, neque consul legem esse unquam putasti. nam, tribunus pl. referentibus, sententiam de me designatus consul dixisti: ex Kal. Ian. quo ad perfecta res est, de me retulisti: legem promulgasti, tulisti. Similia de Lentuli studio, atque constantia, in alijs orationibus, pro Sextio, post reditum, in Pisonem, alibi.

IN . T V A . C A V S S A } in tuo negotio, in reductione regis. Causa & hic, & alijs in locis pro eo sumitur, quod ad aliquem proprie pertinet: ut paullo post: In causa haec sunt: idest, in curanda tibi reductione regis. Et infra: Hac regia causa excepta. Et in extremo: Nos in causa auctoritatem eo minorem habemus. Differunt autē Res, & Causa, &, ut arbitror, in eo, differunt, quod, Res, patet aliquanto latius, quam Causa: ut Res totum negotium significet, Causa uero negotij partem illam, quae ad Lentulum pertinet, ut scilicet restitutio regis ad eum deferatur. huic opinioni suffragantur potius, quam aduersantur, exempla, ep. 5. De Alexandrina re, causaq. regia. Ep. 7. Quid res, quid causa, quid tempus ferat. Ep. 9. Accepisti, quibus rebus adductus, quamq. rem, causamq. defenderim. Ep. 6. lib. 2. Nunc tibi totam rem, atque causam commendo, atque trado. Ep. 7. ibidē. Quantam curam adhibuerim, quamq. difficili in re, atque causa, cognosces ex ijs litteris, quas liberto tuo dedi. Ep. 4. lib. XII. Scribere plura, si rem, causamq. nossem. In oratione pro Caecina: Multa, quae sunt in re, quia remota sunt a causa, praetermittam. Sed finis exemplorum sit: utanda enim fatietas est. **A C E R B A M** } insuauem, iniucundam: translatione a fructibus immaturis. ep. 8. lib. III. ad Appium, antitheta posuit Acerbum, & Dulce: Non debent mirari homines, me esse acerbum tibi, ut sim dulcis mihi. **P V T E M** } quia re uera ipsum, uiuere, nemini acerbum est, sed tum uidetur, cum accedunt molestiae. ideo, Putem, dixit potius, quam sentiam. **IN . C A V S S A . H A E C . S V N T** } haec sunt, quae tibi, quo in statu causa sit, significare possint. **H A M M O N I V S**, } nomen Aegyptijs usitatum, inductum, quod apud Lybicos, ut ait Pausanias, Iuppiter Hammon coleretur. **R E G I S . L E G A T V S**, } nam rex aberat: quia, cum exercitum, Sibyllae uersibus interdictum, desperaret, petijt, ut a Pompeio, duobus tantum lictoribus comitato, restitueretur. quod cum non impetrasset, uerito senatu, ne Pompeij potentia nimium aueretur; abiecta spe, Ephesum se contulerat, relicto Hammonio legato. discessisse eum ab urbe, antequam tribuni pl. magistratum inirent, id est, ante IV. Idus Dec. apud Nonium Fenestellae uerba significant. Dio, discessisse significat, non modo post initum a tribunis pl. magistratum, sed etiam consulatum gerentibus Marcellino & Philippo, idest post Kal. Ian. Ego assentior Fenestellae, & quod antiquior, quā Dio, (nam eum nouissimo Tiberij principatu periisse, Plinius ait) & quod in rebus Romanis maior homini Romano, praefertim Romae uiuenti, habenda fides est. ipse etiam Cicero, cum haec Idibus Ian. scriberet, regem ab urbe multo ante profectum ostendere uidetur his uerbis: In rebus multo ante, quam profectus es, ab ipso rege, & ab intimis, ac domesticis Pompeij clam exulceratis. **A P E R T E** } nullo legum metu: quae res infensum Ptolemaeo senatum reddidit. **O P P V G N A T**. } aduersatur uehementer. Translato uerbo, quo magis Hammonij studium ostenderet, usus est. **C R E D I T O R E S**, } qui non solum id agebant, ut rex restitueretur, quo creditas ei pecunias exigere possent: uerum etiam aperte pecunias pro Pompeio contra Lentulum suppeditabant, quod regem cupere intelligebant. ep. 2. lib. II. ad Q. Fr. Creditores regis aperte pecunias suppeditant contra Lentulum. In oratione pro Postumo, & apud Dionem lib. XXX. **C V M . T V A D E R A S**, } inepte nonnulli, ut antiquitatem amare uideatur, Quum pro Cum scribunt: cum Priscianus obsoleuisse iam consue rudinem illam ostendat lib. I. his uerbis. Apud antiquos frequentissime loco Cu syllabae Qua ponebatur, ut & e contrario, ut arquis, coquus, oquulus, pro arcus, cocus, oculus: quum pro cum, quur pro cur. **R E G I S C A V S S A . Q V I . V E L I N T**, } uel pueris haec ia nota sunt, Volo tua causa, Volo tibi; pro, fauco, ludeo, amicus sum. In contraria sententia, Cui qui nolunt, dixit infra. **Q V I . P A U C I . S V N T**, } & suauitatis quiddam habet, Qui, repetitum: & omnino huiusmodi additamentis non modo plenior, uerum etiam paullo splendidior efficitur sententia: ut ep. 18. lib. 2. Quae mihi ueniebant in mentem, quae ad te pertinere arbitrabar, existimaui, me ad te scribere oportere. Eiusdem generis illud ep. 7. lib. IV. Hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna pro tuis maximis, clarissimisq. uirtutibus multitudo. Pauci autem regis causa uolebant, uel ob apertam eius largitionem, uel quia propter acerbissimam tributorum exactiōem eiec tum ab Alexandrinis audierant. **A D . P O M P E I V M** } cuius ob Mithridatici belli gloriam longe maior, quam ceterorum, apud omnes gentes erat auctoritas: quo futurum sperabat rex, ut Aegyptij nihil ei petenti denegarent. **R E L I G I O N I S C A L V M N I A M**, } Sibyllae uersus Aegypti regem cum exercitu reduci uetabant: cuius oraculi uerba apud Dionem lib. XXXIX. haec sunt: Si rex Aegypti, auxilio indigens aliquo, uenerit, amicitiam quidem ei ne denegaueritis; ne tamen cum multitudine aliqua iuueritis: un aliter; & labores, & pericula habebitis. Eam sententiam Lucanus lib. VI. expressit his uerbis:

Haud equidem immerito Cumanae carmine uatis

Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora

Hesperius miles, ripasq. aestate tumentes.

Narrat Dio, C. Caionis tribuni pl. opera, qui reductionem regis impedire conabatur, oraculum illud esse patefactum, senatu non inuito, cui largitio illa regis odiosa erat. Nam, quod ad Sibyllae uersus attinet, probabat eos quidem senatus, uerum non tam religione, quam illius regiae largitionis inuidia. Et Cicero ipse, qui reductionem regis, Lentuli gratia, uehementer cuperet, Calumniam religionis appellat, idest mali-

tiosam

tiolam & fictam de Sibyllinis uersibus orationem : ut , exercitu adempto quasi iubente Sibylla , restituendi regis curam suscipere nemo uellet. Itaque religiosos homines cum ironia uocat ep. 7. quasi per speciem religionis alia cogitantes: Esse, inquit, & tuae, & nostri imperij dignitatis, Ptolemaide, aut aliquo propinquo loco, rege collocato, te cum classe, atque exercitu proficisci Alexandriam: ut, cum eam pace, praesidijsq. firmaris, Ptolemaeus redeat in regnum: ita fore, ut per te restituatur, quemadmodum senatus initio censuit; & sine multitudine reducatur, quemadmodum homines religiosi Sibyllae placere dixerunt. Eandem calumniam notat ep. 4. cum ait: Haec tamen opinio est populi Romani, a tuis inuidis, atque obtrectatori bus nomen inductum fictae religionis, non tam ut te impedirent, quam ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam uellet ire. Est igitur Calumnia, uersuta quaedam, & callida fallendi ratio. & quamquam huic uerbo proprium sit in accusatione domicilium, eidem tamen migrationes in alienum esse multas, exemplis intelligitur, ep. 4. Res ab aduersarijs nostris extracta est uarijs calumnijs. Ep. 2. lib. II. ad Fr. Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est. Ep. 3. lib. IV. ad Att. Metellus calumnia dicendi tempus exemit. Off. lib. I. Existunt iniuriae saepe Calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa iuris interpretatione. Lib. II. de rep. apud Nonium: Ut Carneadi respondeatis, qui saepe optimas causas ingenij calumnia ludificari solet. Et Valerius Max. lib. IX. cap. ult. Illa tamen quaestione neque calumniae petitoris, neque uolentiae plebis iudicantium religio cessit. **MALEVOLENTIA**, & illius regiae largitionis inuidia, } duas causas affert, quare praeceptum Sibyllae de non reducendo cum exercitu rege senatui placeret; malevolentiam, quia de legatis Aegyptijs, mandato regis clam interfectis, percerebisset; regiae largitionis inuidiam, quia, cum Hammonius quorundam senatorum animos aperte pecunia corrumpere, ea largitio turpissimam infamiae notam ordini inureret uniuerso. **Inuidia**, ambiguum uerbum. nam & dolor est ex alienis bonis: quam Cicero inuidiam, ut anceps inuidiae uocabulum uitaret, in definiendis animi morbis appellare maluit: & ut mihi quidem uidetur, non odium, quod quibusdam placuisse uideo, sed infamia potius ex aduersa fama, & publica prauitatis alicuius opinione: quam semper cum odio coniungi necesse non est. nam si odium, & inuidia idem esset, eadem utriusque contraria opponerentur: nunc opponuntur diuersa, odio quidem amor, inuidiae autem gratia. Accedit, ut omittam, quod inuidia late diffunditur; numquam enim apud unum, sed apud multos in inuidia sumus: odium uero interdum in angustum contrahitur: aequae enim & uni, & multis odio esse possumus. Postremo, non eadem res inuidiam, odiumq. gignunt. nam inuidia nascitur ex animi turpitudine, licet ea neminem laedat: ut si quis otio, desidiaq. languescat, eo nomine male audit, quae dicitur inuidia, nec tamen inde odium, sed inertis, ignauiq. hominis oritur contemptio. odium autem ex ijs rebus existit, unde uel ipsi afficimur iniuria, uel alios etiam laedi, praesertim iniulte, uidemus. Inuidia dicta, quia non libenter uidemus, neque qui fortuna meliore, quam uellemus, utuntur, neque qui sequuntur ea, quae ipsi non probamus. **COMPROBAT**, iam enim S. C. factum erat, cum multitudine regem reduci, periculo sum resp. uideri. Hoc ego uerius existimo, quam quod a Dione traditum est, perspectis Sibyllae uersibus, decreta omnia, pro rege facta, esse inducta: ualuisse enim S. C. quo reductio regis Lentulo mandabatur, indicant quae infra sunt: Ex illo S. C. quod te referente factum est, tibi decernit, ut regem reduces. Et ep. 7. satis aperte: Nullum S. C. extat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit. Sed ita Dio excusatur, quod senatus induci quidem uoluit omnia decreta: sed, intercedente tribuno pl. fieri S. C. non potuit: per scripta q. senatus uoluntas: id quod, ubi S. C. impediretur, interdum fieri solitum animaduertimus: eaq. senatus auctoritas dicebatur: de qua sic in eadem epistola: Quae de reductione regis scripta est auctoritas, cuius in intercessum esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam uim habet, ut magis iratorum hominum studiū, quā constantis senatus consilium, esse uideatur. **HORTARI, ET ORARE**, } hortantis mouet auctoritas, orantis uoluntas: & hortationi saepe adduntur preces, ut, si auctoritas pondus non habet, saltem uoluntas ualeat. utrumque coniunxit in prooemio lib. III. de Orat. Tibi frater, inquit, neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neque uoluntate. In ep. I 8. lib. V. Te non hortor solum, uerum etiam pro nostro amore rogo, atque oro, ut te colligas, uirumq. praebes. **LIBERIVS ACCVSARE**, } leuius est, quam libere accusare. nam interdum efficacitatis minus habent, quae comparandi aduerbia grammatici appellant, quam quae simpliciter, sine ulla comparatione, enunciantur. Accusatio autem extra iudicium etiam in priuatis rebus, atque adeo inter amore coniunctis imos, locum habet. itaque lib. III. Off. Accusabit patrē filius, nefaria de patria cogitantem: pro, reprehendet. **MONERE**, } **Monere**, & **Hortari**, idem sunt in eo, quod utrumque rationes habet ad persuadendum idoneas: in eo differunt, quod hortatio, quid uenturum boni sit, id si fiat, quod suademus; monitio autem, quid mali, nisi fiat, ostendit: & illa lenior, ac mitior, haec seuerior, ac durior: non enim caret obiurgatione quadam. id ostendunt loca duo Ciceronis in Laelio. Omnis, inquit, hac in re habenda ratio, & diligentia est, primum, ut monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumelia careat. Quo loco sic usurpat, **Obiurgatio**, pro, monitio, ut paullo post, **Obiurgari**, pro, moneri. Subiungit enim: Illud absurdum est, quod ij, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt; eam capiunt, qua debent uacare. peccasse enim se, non anguntur; obiurgari, moleste ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. recte igitur Cicero, cum hortatus Pompeium esset, monendum etiam putauit, ut ei magnam ex reductione regis infamiam proponeret. **MAGNAM INFAMIAM**, } triplicem; uel ingrati animi, qui Lentulo, cuius erga se officia cum in sermone quotidiano, tum in senatu palam commemorauerat, reductionem regis Alexandrini, praesertim etiam a senatu decretam, conaretur eripere; uel immoderatae ambitionis, qui, summis iam perfunctus honoribus, triumq. triumphorum gloria circumfluens, frumentaria etiam curatione, summa cum potestate, paullo ante ornatus, tamen, his non contentus, honorem praeterea, quicumque esset, Aegyptiacae legationis

nis appeteret; uel etiam auaritiæ, quod regis muneribus, magnam ab ipso restituendi cupiditatem præseferentis, corruptus existimari posset. **PLANE** } hic ualet, omnino: ut ad Tironem lib. XVI. Mihi placebat, si firmior es, ut te Leucadem deportares; ut ibi te plane confirmares. Alibi, aperte: quia, quæ plana sunt, oculis patent: ut ad Coelium lib. II. De Ocella parum plane ad me scripseras. **NEC . PRECIBVS nostris, nec admonitionibus** } cur hæc duo tantum attingit, quattuor iam propositis, hortari, orare, accusare, monere? Quia, qui locum precibus, & admonitionibus non relinquit, multo minus hortationi, aut accusationi, magis enim & orando mouemus, quam hortando; & monendo, quam accusando: idq; uel ipse dispositionis ordo declarat. nam, ut orare possit hortari, sic monere possit accusare, augendi gratia, Cicero collocauit. Hic dubitantibus, in uerbo, Admonitionibus, & mendosum suspicantibus, quod tamen in omnibus legitur antiquis libris, aptamq; & per commodam sententiam habet, serupulum placet eximere. Dixit Cicero, Et monere: debuit igitur, ut nomen cum uerbo congrueret, inferre, Monitionibus, non, Admonitionibus: cum, monere, & admonere, significatione differant inter se. obiurgat enim is, qui monet, ut supra ostendimus: qui uero admonet, non obiurgat, sed, quid faciendum sit, docet: ut exempla declarant. In hoc igitur prudentia Ciceronis agnoscitur: qui cum de principe ciuitatis, & præcipuo sui ab exilio reditus auctore Pompeio loqueretur, a superiore uerbo iterum uti noluit, sed mitigandam leniore uerbo sententiam putauit: ut ostendat ita Pompeium erga Lentulum animatum esse, non modo ut cum a restituendi regis consilio uerbis a superioribus abduci, necesse non sit, sed nec ad moneri quidem, ac doceri, quo pacto & suspensionem utet cupiditatis, & illam reducendi regis curam cupienti Lentulo obsequatur. **RELIQVIT . LOCVM.** } Non relinquere locum precibus, duobus modis accipitur: uel cum is, cuius gratia & auctoritas prodesse nobis potest, ita se gessit, ut eum rogare non oporteat; ut in hoc loco: uel cum ita meriti sumus, ut precibus nihil proficere posse uideamur: cuius generis habemus exemplum apud Terentium in And. Quid causæ est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar uia? Nihil est precii loci relictum: iam perturbauimus omnia. Locum igitur precibus uel aliena humanitas, uel nostra adimit improbitas. **IN . SERMONE . QVOTIDIANO,** } uarie loquitur in hac sententia: nam hic, In sermone quotidiano, dicit: ep. 9. In sermonibus dicitar: in eadem, Dicitar, simpliciter. **IN SENATV;** Hoc tempore Pompeius erat cum imperio, superiore anno rei frumentariæ, & S. C. & lege præpositus, qui autem cum imperio essent, ijs urbem, nisi deposito imperio, ingredi non licuisse, notum est. petiisse igitur a senatu Pompeium existimemus, ut introire in urbem, saluis legibus, posset. quod etiam postea, ijsdem consulibus, ut accusatum de ui P. Sextium laudaret, impetrauit. ep. 9. **EGIT . CAUSSAM TVAM,** } cum hortaretur senatum, ut reductionem regis tibi demandaret. **ELOQVENTIA, GRAVITATE, STUDIO, CONTENTIONE;** Eloquentia, ubertate & elegantia orationis; Grauitate, sententiarum pondere; Studio, propensa in Lentulum uoluntate; Contentione, ope summa. plus enim est contentio, quam studium. nam, qui studet; cupit: qui contendit, in eo, quod cupit, intendit omnes neruos. quod integrum posuit in ep. 14. lib. XV. Omnes tuos neruos in eo contendas, ne quid mihi ad hanc prouinciam temporis prorogetur. Inde Contentio, uehemens actio, infra: Libonis, & Hypsæi non obscura concursatio, & contentio. Ep. 9. Caesaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. Ep. 2. lib. VII. In primis me delectauit, tantum studium bonorum in me existisse contra incredibilem contentionem clarissimi, & potentissimi uiri. **TVORVM . IN . SE . OFFICIORVM,** } Quod eum ornasti, dixit in extrema fere epistola. præstantem etiam Lentuli in Pompeium liberalitatem nominat epist. 7. maximum autem in Pompeium officium fuit, potestas rei frumentariæ, per quinquennium ei toto orbe terrarum data. quod Lentulum consulem præcipue curasse, Plutarchus in Pompeio significat. quamquam, ut idem tradit, suspicio fuerit, id Lentulum spectasse, ut, Pompeio frumentaria curatione implicito, ipse Ptolemæum reduceret. **MARCELLINVM** } Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum, consulem hoc anno cum L. Marcio Philippo. Syriæ post præturam uterque præfuerat, Philippus Caesare & Bibulo cos. Marcellinus anno sequenti, Gabinio & Pisone. Appianus in Syriaco, Iosephus XIV. Antiq. De hoc Cicero in Bruto sic; Nece unquam indifertus, & in consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, faceus satis. Marcellinus, cognomen gentis Corneliæ non est, sed ab adoptione deriuatum. qui enim Claudianus appellari debuit; cum esset ex Claudijs Marcellis; Marcellinus potius, quam Claudianus, appellari uoluit: puto, ne uideretur ex Pulchris, aut Neronibus fuisse; quæ cognomina Claudiae gentis erant, patriciæ: Marcelli autem, plebeiæ, confirmat hanc opinionem Peditanus in commentario Diuinationis, cum ait: Marcelli, & Marcellini inter se gentiles fuere. Non quod Marcellini essent Claudij, sed quod ex Claudia gente orti, indeq; in Corneliam transfati. Eodem cognomine filius eius usus est, qui bello ciuili contra Pompeium quaestor pro Caesare pugnauit, paterni uidelicet heres odij: nam consul huius anni Marcellinus quam infensus Pompeio fuerit, Cicero in ep. 5. lib. II. ad fratrem, & Plutarchus in Pompeio demonstrat. **TRATVM;** quia te cupidum uideat reducendi regis. Consulibus neque cum exercitu regem restitui placebat, neque ab ijs, qui cum imperio essent, id est, nec a Lentulo, nec a Pompeio. epistola sequenti. **TVI . DEFENSOREM** } tuarum omnium sententiarum, ac uoluntatum. **OSTENDIT.** } uerbis. ep. 9. In eo ipso, quod te ostendit esse facturum. Ad Sulpicium ep. 1. lib. IV. Eadem omnia, quæ a te de pace, & de Hisp. anijs dicta sunt, ostendi me esse dicturum. Ad Varronem ep. 8. lib. IX. Munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus. **QVOD . DAT, ACCIPIMVS;** nihil dat in regia causa, in ceteris rebus omnia sic loquimur, cum nec id plane, quod uolumus, nec tamen nihil impetramus. In Verrem lib. II. Alio loco de aratorum animo, & iniurijs uidero; nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. Ibidem paullo post: Utar eo, quod datur. Et lib. II. de Orat. Si se iudices dant, & sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent; accipio, quod datur; & ad id, unde aliquis status offenditur, uel a do. **REFERRE** } Re-

RE} Referre, ad senatum, de quo sententiae dicerentur; Ferre, ad populum, de quo suffragia ferrentur; usitatum ueteribus est. Caesar tamen lib. i. bel. ci. dixit, De quorum imperio ad populum referatur: si modo uulgati libri uacant mendō. nam, Ferre ad populum, usitatus esse, quam Referre, nemo, ut arbitror, negabit.

DE . RELIGIONE, } de Sibyllinis uersibus, reduci regem cū multitudine uetantibus. AB . EO . DEDUCI NON . POTEST, } tuebatur obstinato animo sententiam suam, in quam, ut in Argumēto iam diximus, factum erat S. C. regem cum multitudine reduci, periculosum reip. uideri. ep. 2. lib. II. ad Q. Fratrem. IDIBVS } quo die senatus erat futurus . nec dubito, quin edictus esset, cum haec Cicero scripsit . nam & in epistola sequenti, cum ante lucem XVI. Kal. Febr. scriberet, subiunxit: Eo die senatus erat futurus . quo perspicuum est, nō eo die, quo haberetur, sed superiore, senatum edici solitum. MANE } prima luce. sed ep. 30. lib. VII. cum dixit, Quae erant futurae mane posttridie, aliter explanandum . HORTENSII, } declarata consulis uoluntate, consularium sententias incipit exponere . Hic est ille Q. Hortensius, oratoria laude clarus . Hoc loco mirari aliquis possit, cur Cicero, de Marcellino consule locutus, ad consulares, omiſsa alterius consulis L. Philippi mentione, orationem traducat. Opinor, qui consul primo anni mense fasces fumeret, eundem & senatum eodem mense habuisse; & , qua de re deliberandum putaret, retulisse: secundo autem mense collegam fasces recepisse: eundemq. ordinem, ut alternis mensibus fasces haberent, usque ad extremum annum seruatum esse. itaque non Philippus, sed, qui fasces prior sumpserat, Marcellinus praecipuam mensis Ianuarij curam sustinuit, & de religione retulit, collega tamen assentiente: nam dissentientem Cicero nominasset. Vter autem fasces prior fumeret, docet Gellius lib. XXI. cap. 15. LVCVLLI } Marci, non Lucij, qui perierat anno superiore. hic enim, qui nominatur, sine dubio idem est, de quo haec sunt in ep. 8. Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cognoui Hortensium percupidum tui, studiosum Lucullum. Quam epistolam Pompeio & Crasso cos. idest post Marcellinum & Philippum, esse scriptam, satis constat: quo anno Lucius uiuere nō potuit; cum eum oratio de prouincijs, habita, ut ait Pedianus, Marcellino & Philippo cos. iam uita excessisse demonstrat. Marcum autem, ac Lucium, fratres fuisse, Cicero, Plutarchus, alij testantur. Eutropius lib. vi. consobrinos uocat; in quo ei non assentior; nisi si, duas sorores duobus Lucullis nupsisse, aliquis dixerit. quod mihi non fit uerisimile, uideo enim, M. Lucullum simul cum Lucio fratre Seruilio auguri diem dixisse, qui Lucij patrem accusauerat. quam rem ijs uerbis Cicero commemorat in prooemio Academicorum, ut Lucium, & Marcum, in ulciscendo Seruilio, non consobrinos, sed plane germanos fratres agnoscere uideatur: ait enim de Lucio: Adolescens admodum cum fratre, pari pietate, & industria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus. Verbum, Pietas, eundem utrique patrem fuisse ostendit. Plutarchus etiam, cum ait, uiuo adhuc Lucio rem eius domesticam a Marco fratre gubernatam, germanos potius fratres, quam consobrinos, significat. Sed Marci praenomen ab adoptiuo patre M. Terentio Varrone sumptum est. nam, a Terentio Varrone adoptatum, indicat Cicero in Verrem, cum legem Terentiam, & Cassiam nominat, latam a duobus eiusdem anni consulibus, M. Terentio Varrone, & C. Cassio Varo. CEDIT religioni de exercitu: } antea tamen, reducendum cum exercitu regem, Cicero censuerat: habuit enim orationem pro Ptolemaeo reducendo: ex qua Aquila, Fortunatianus, & Capella recitant haec uerba: Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis. TENERI } obtineri. Sic locutus est ep. 7. Si res facultatem habitura uideatur, ut Alexandriam, atque Aegyptum tenere possis. Et ep. 9. Etiam si portum tenere non queas. Et ad Att. ep. 12. lib. XIV. Tam claram, tamq. testatam rem, tamq. iustam, Butthotiam nō tenebimus? & in oratione pro Sextio: Non tenuit eum locum, in quē, nisi popularis esse uoluisset, facillime peruenisset. QVOD . COMMODO rem facere possis: } Commodo, pro Commode, antequam dictum. in quo dubitatum a nonnullis miror; quasi, Commodo, aduerbiū esse non possit. quod nisi diligens antiquitatis obseruator Carisius admonuisset, Caesaris tamen ad Ciceronem epistola doceret, Cum Furnium, inquit, nostrū tantū uidissem, neque alloqui, neque audire me commodo potuisset. Mihi tamen olim placuit, neque nunc, quamquam repugnantibus antiquis libris, displicere potest, pro, Rem, legi, Reip. atque hanc ex antiqua Latini sermonis consuetudine coniecturam duxi. quo in studij genere, nec infitior, a prima adolescentia satis accurate me esse uersatum, nec omnino paenitet. Erat autem in mandanda publica re exceptio quaedam, ut id, quod mandaretur, ita fieret, si commodo reip. fieri posset. quo significabatur, eam rem non potestati magis, quam prudentiae, committi. Recitabo ueterum exempla: quibus & eadem sententia, & iisdem enuncianta uerbis, agnosceatur. ac tum denique, utrum scriptis libris, idest dubiae librarij fidei, an certissimis antiquorum testimonijs, credi oporteat, cum praesertim nec a scriptis libris admodum discedat opinio nostra, doctorum uirorum arbitrio permittam. Caesar lib. i. bel. ci. Quoniam M. Messalla, M. Pisonē cos. senatus censuisset, uti, quicumq. Galliam prouinciam obtineret, quod commodo reip. facere posset, Aeduos, ceterosq. amicos populi Romani defenderet, se Aeduorum iniurias non neglecturum. Idem lib. v. Scribit Labienum, si reip. commodo facere posset, cum legione ad fines Neruiorū ueniat. Lib. vi. Labienum, Treboniumq. si reip. commodo facere possint, ad eam diem reuertantur. Cicero ad M. Brutum: Decreui hoc amplius, ut tu, si arbitrare utile fore, & rep. esse, persequerere Dolabellam bello; si minus id commodo reip. facere posses, in iisdem locis exercitum contineres. Omitto illa similia, quae Ciceronē legentibus occurrūt: Quod tuo commodo fieri possit: quod sine molestia tua facere possis: quod tuo commodo fiat: quod sine peccato fiat. Hic opponitur a quibusdam: haec loquendi genus huic Ciceronis loco nullo modo conuenire: putant enim, senatus haec uerba fuisse, cum S. C. faceret, aut eorum, qui prouincijs cum imperio praesentent, cum aliquid legatis mandarent: non igitur ea cadere in sententiam Ciceronis, Hortensij, & Luculli, qui priuati senatores erant. Haec ratio quid momenti habeat, examinando cognoscemus. Primum quaero: si senatus, cum decernit, utitur his uerbis, ut reip. caueat, cur non iisdem senator, qui & ipse sua sententia decernit,

ternit, uti possit? decet enim, ut senatum in publico decreto, ita senatores singulos in dicenda sententia reip. consulere. quid est autem S. C. nisi multorum senatorum idem probantium consensus? quod si, S. C. in alicuius sententiam senatoris esse factum, saepe legimus: nil aliud existimare licet, quam grauiore eius sententiae partes in S. C. esse translatas: grauius autem nihil, quam ut id, quod mandaretur, incommodo reip. ne fieret. itaque non est, opinor, mandantis dumtaxat, hic loquendi modus, ut senatus, aut proconsulis, sed eius etiam, qui suadet. Negabit hoc aliquis: at credat exemplo. Cicero in epistola ad Brutum: Decreui hoc amplius, ut tu, si arbitrare utile fore, & e rep. esse, persequerere Dolabellam bello; si minus id commodo reip. facere posses, in iisdem locis exercitum contineres. Haec neque senatus consulti uerba sunt, neque proconsulis, sed priuati Ciceronis, in senatu sententiam dicentis, cur igitur in hac etiam ad Lentulum epistola locum habere non possint? At libri ueteres aduersantur omnes. Dissimulamus in re nota, quam multa enim contra ueterum librorum auctoritatem, adiuuante historia, sententia, ipsa etiam Latini sermonis regula, non modo sine reprehensione, uerum etiam cum laude summa docti homines immutarunt. mihi sane uidetur, ut in omni re, sic in hoc industriae genere, modus quidam esse: ut libris quidem antiquis in corrigendo utamur, id quod ego diligenter seruo, mutare tamen ex ingenio, doctrinae uel aliquando liceat, sed ita parce, & uerecunde, ne corrigendi libertas ad temeritatem progressa uideatur. quam ob causam ueterem hic scripturam immutare nolimus: tantum fecimus, ut ostenderemus opinionem nostram: quam nec ijs improbari, qui non temere, praeter sua, quidquam probant, ex eo possumus conijcere, quod, si qua laus coniecturae nostrae debetur, eam alio transferre conantur. Nimirum, ad istas artes confugere, & alienis laboribus honorem ereptum uelle, pusilli animi est: non enim addam, Et ipsa maleuolentia ieiuni: quod Cicero addidit in re non dissimili. neque nunc de meo iure litigabo: malim causa cadere, quam ijs de rebus in iudicium, contentionemque uenire, quarum studio si hoc assequor, ut bonis litteris opem feram, cetera non ualde requiro; si dantur, accipio: si minus, uberrimum tamen, & suauissimum ex ipsa conscientia fructum capio.

AUCTOREM } ut restitui regis honor, & gloria penes te sit. quod iam senatus decreuerat. Auctor is est, cuius auctoritate, & sententia aliquid fit. ep. 17. ad Att. lib. 1. Agraria lex a Flauio tribuno pl. uehementer agitabatur, auctore Pompeio; quae nihil populare habebat, praeter auctorem. Scriptor autem alicuius libri, quam latine Auctor dicatur, uiderint ij, qui non dubitanter usurpant. Equidem neque Cicero nem, nec eius aequales, aut omnino quemquam stante rep. ita locutum existimo. Et quoniam, cuius uel consilio, uel tacita auctoritate ad agendum impellimur, is quasi origo quaedam, & agendi principium est; inde factum, ut Auctor nobilitatis appelletur, a quo nobilitatis initia manarunt; Auctor huius sermonis, a quo primum fluxit hic sermo; Auctor meae salutis, cuius opera salutem adeptus sum. Auctor etiam uocatur is, cuius testimonio, ut aliquid credamus adducimur: ut ep. 1. ad Att. lib. vi. Nec uero pauci sunt auctores, Cn. Flauium scribam fastos protulisse. Addo illud, Auctorem dici, non qui hortatur, ne quid fiat, sed qui hortatur, ut fiat. itaque, Auctor, & Dissuasor, Cicero opponit: ceteraque eiusdem, atque etiam aliorum exempla ad affirmationem semper, numquam ad negationem spectant. & ab Augeo quoque deductum Auctor, Carisius, & Seruius ostendunt: idque probant antiqui lapides, & libri. Auctorem igitur dixit, ut auctoritate Lentuli potius, quam potestate, & armis, exercitum religione tollente, Alexandrini Ptolemaeo reconcilientur. Eodem modo Phil. 2. Ille inquit, uir fuit, nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Auctorem uocat Caesarem, a quo illa manauerant: tamquam enim ab illo scripta defendebantur. **CRASSVS** } M. Licinius Crassus, nunc quidem in Pompeium male animatus. quod indicat ep. 3. lib. ii. ad Q. Fr. sed anno sequenti, consules iterum creati, in gratiam redierunt. Plutarchus. Hunc Quirritium, post Sullam, ditissimum, Plinius fuisse tradit, possedisse in agris H-S bis millies, id est, ad rationem nummi nostri, sexagies centena scutorum millia. Plutarchus totam eius rem, post decimam partem Herculi consecratam, epulumque publicum, & congiarium trium mensium singulis ciuibus datum, septem millibus, & centum talentis aestimat: quae sunt Romano nummo, millies septingenties, & aliquanto amplius: uel, ut more nostro loquantur, scutorum quinquagies semel, eoque amplius: uulgo, supra quinque milliones, dicerent. **NEC. EXCLVDIT Pompeium**; } cui, frumentariae curationis gratia, toto orbe terrarum & senatus, & populus imperium dederat. ep. 4. lib. i v. ad Att. Plutarchus, Dio, alij. **CVM. IMPERIO. SVNT**; } Imperium duplex fuit, urbanum, & prouinciale. Urbanum aut a populo dabatur, aut a senatu: a populo, consulibus, praetoribus; qui, centuriatis comitijs creati, maiores magistratus uocabantur: a senatu, dictatori, interregi; qui, nullis comitijs, S. C. creabantur. nam censores, licet inter maiores magistratus nominarentur, tamen nec imperium, nec ferendae legis ius habebant, neque licitoribus, aut uiatoribus utebantur. reliqui uero, quos nominauimus, & imperium, & legis ferendae ius, praeterea uiatores, & licitores habebant. Minores magistratus, aediles cur. aediles pl. tribuni pl. quaestores, & alij inferioris ordinis, potestatem habere, non imperium, dicebantur. Imperium tribuno pl. non fuisse, Liius aperte ostendit exemplo Appij consulis, priuatum tribunum pl. clamitantis, sine imperio, sine magistratu. Imperium igitur in urbe habebant ij tantum magistratus, qui uocationem, qua carebant minores magistratus. Hoc imperium sine armis erat: propterea centuriata comitia, quod a Laelio Felice scriptum Gellius lib. xv. cap. 17. recitat, intra pomerium fieri, nefas erat; quia exercitum extra urbem imperari oporteret, intra urbem imperari ius non esset. Urbani imperij tempus in annuis magistratibus annum erat, in dictatore semestri ad summum, in interrege non ultra quinque dies: nam diuturnior is magistratus non erat. Consul is tamen imperium maius erat, quam praetoris: nam consul praetoris creandi ius habebat, non contra praetor consulis, & consul ab omnibus magistratibus auocare comitiatum, concionemque poterat: praetor a consule non poterat: quod apud Gellium lib. xi. cap. 14. 15. Messalla docet. **Quamquam**

quam autem imperium esset in urbe, nemo tamen ex urbanis magistratibus imperator est appellatus, sed hoc nomen ijs dumtaxat, qui exercitum haberent, tribui solitum est, etiam ante quam, re bene gesta, imperatores ab exercitu salutarentur. Imperium provinciale duplex fuit, unum a senatu datum, ex lege Cornelia, sine armis; alterum a populo, ex lege Curiata, cum armis. uide ep. 9. in extremo. **BIBULVS** } M. Calpurnius Bibulus, plebeij generis, Caesaris in aedilitate, praetura, consulatu collega, eiusdemq. inimicissimus, Pompeio etiam, ob Caesaris affinitatem, hoc tempore infensus: ideo priuatos decernebat, ut cum excluderet. Pompeij obtrectatores Bibulus, Curio, Crassus appellantur ep. 5. lib. II. ad Q. Fr. **CONSULARES**, } atque etiam consules: nam, ut est in epistola sequenti, Bibuli sententiam ualere cupierunt. **SERUILIVM**, } e numero consularium, qui assentiuntur Bibulo, tres excipit, Seruilius, qui omnino reduci negat oportere, cuius probatam a senatu sententiam, sed a tribunis pl. intercessum, indicat epistola sequenti; Volcatium, qui Pompeium decernit; Afranium, qui assentitur Volcatio. Hic est P. Seruilius Vatia Isauricus, qui cum Ap. Claudio, P. Clodij, Ciceronis inimici, patre, consulatum gessit anno urbis 674. triumphauit de Isauris ex Cilicia anno 679. unde Isaurici cognomen accepit: quo etiam filium eius, qui cum Caesare consul fuit, usum esse uideo. Cenfor fuit cum L. Cotta, ut ex Valerio, & Plutarcho licet colligere. uixit ad annos LXXX. ut Philippica 2. indicat: & Strabo, qui scripsit historiam suam imperante Tiberio, cum a se uisum testatur lib. XII. obiit, ut lib. XLV. Dio docet, Antonio & Dolabella cos. **VOLCATIVM**, } L. Volcatium Tullum, qui cum M. Aemilio Lepido anno urbis 687. consulatum gessit. **LVPO** } P. Rutilio Lupo tribuno pl. quod ex epistola sequenti cognoscitur. praetor anno primo. ciuili belli Pompeium secutus, Achaia obtinuit. ad Att. ep. 12. lib. II. ep. 1. lib. IX. Caesar lib. II. & III. bel. ci. **REFERENTE**, } non de reducendo rege tantum, sed ut a Pompeio reduceretur: quod patet ex epistola sequenti. Ius autem referendi in senatu tribunos pl. habuisse, uel hic locus ostendit: sed accedunt non modo epistolarum testimonia, 16. lib. X. & I. lib. II. ad Q. Fr. uerum etiam orationum. nam in ea pro Sextio, Ninnij tribuni pl. relatio nominatur. Neque solum ea de re, de qua consul, sed etiam de diuersa, eodem die, referre poterat tribunus pl. nam ex Phil. VII. consulem de Appia uia, & de Moneta, ribunum pl. de Luperis retulisse uideo. Retulerunt igitur in eodem senatu de reductione regis duo magistratus, consul Marcellinus de religione, id est, neres, prohibente Sibylla, cum exercitu reduceretur; Lupus uero tribunus pl. ut a Pompeio reduceretur. de religione consuli omnes assenserunt; de reductione non idem omnibus placuit. Hortensius, Lucullus, Cicero Lentulum decernebant; Crassus, & Bibulus tres legatos, hic priuatos, ille etiam eos, qui cum imperio essent, reliqui consulares Bibuli sententiam probarunt, tribus exceptis, quorum duo, Volcatius, & Afranius, Lupi sententiam secuti sunt: tertius Seruilius totum de rege reducendo consilium, uel quod inutile putaret esse reip. uel quod alienum a populi Romani dignitate, sua sententia damnabat. **POMPEIO. DECERNIT**; } plerique ueteres libri habent, Pompeio: nonnulli, Pompeium: plerosque sum secutus. utroque tamen modo recte: est enim in hac ipsa epistola, Tibi decernit, et, Tres legatos decernit. **AFRANIVM**, } L. Afranium, qui quadriennio ante consul fuerat cum Metello Celere. Ne miremur eum studuisse Pompeio. nam & eo duce contra Sertorium, uiuo Sulla dictatore, pugnauerat; & eiusdem Mithridatico bello fuerat legatus; & consulatum eius praecipue studio, atque opera adeptus erat, is ciuili bello a Caesare in Hispania uictus, & liberatus, postea captus ab eodem in Africa, dissensione in exercitu orta, cum Fausto, Sullae dictatoris filio, est interfectus. **ASSENTITVR** } non miror, Volcatium sententiam dixisse ante Afranium, cum sexennio ante consulatum gessisset. **SUSPICIONEM** } nam ipse dissimulabat cupiditatem suam, & fauere Lentulo uidebatur, cuius etiam in senatu causam diligenter in primis egerat. de hac suspicione in epistola sequenti, & in 2. lib. 2. ad Q. Fr. **LABORATVR** } difficultas negotij non sine quadam animi sollicitudine ostenditur, ut in extremo, Non laboraremus. **INCLINATA. RES. EST.** } lepida translatio. Rerum status triplex est: aut enim ita se habent, ut uolumus, & stare tunc dicuntur; aut aliter, ac uolumus, & inclinatae esse; aut prorsus contra quam uolumus, & iacere. **LIBONIS, ET. HYPSAEI** } utrumque puto tribunum pl. esse: de Hypsaeco quidem affirmat Dio lib. XXXIX. Est autem L. Libo Scriboniae gentis, Pompeio primum amicitia, deinde etiam affinitate coniunctus. nam cum Sex. Pompeij, qui ex duobus Pompeij Magni filijs natu minor fuit, focerum nominat Dio lib. XLIX. eiusdemq. alteram filiam, deuietis Bruto, & Cassio, Caesar Octavianus uxorem duxit: quod in Augusto, & in libro de claris grammaticis Suetonius ostendit; cuius auctoritate, & ipsa etiam temporum ratione moueor, ut in Dione non *Λιβωνος ἀδελφῆν*, sed *Λιβωνος θυγατέρα* legendum existimem, quod tamen Dionis mendum potius, quam librarij, oportet credere. In bello ciuili Pompeium secutus, primum Etruriae, mox, inde pulsus, nauibus quinquaginta praefuit. Florus lib. IV. Dio lib. XLI. & Caesar lib. I. & III. bel. ci. Crudelem fuisse, nec mediocri obstrictum aere alieno, Cicero significat ep. 9. lib. IX. ad Att. Quid tu, inquit, illuc Scipionem, quid Faustum, quid Libonem praetermissurum sceleris putas? quorum creditores conuenire dicuntur. quid eos autem, cum uicerint, in ciues effecturos? Consulatum anno 719. cum M. Antonio gessit. P. Plautius Hypsaecus iure pro Pompeio contendebat: fuerat enim eius quaestor bello Mithridatico: id quod in commentario Miloniana significat Alconius: & quaesturae coniunctionem liberorum necessitudini proximam fuisse, patet ex ep. 10. lib. XIII. **CONCURSATIO**, } praesentium propria. Concurabant barbatuli iuuenes, ep. 10. lib. I. ad Att. **CONTENTIO**, } maius quiddam est, ut iam diximus in contentione, quam in studio. itaque Liboni, & Hypsaeco tribuitur contentio, studium reliquis Pompeij familiaribus. **FAMILIARIVM** } iterum familiares appellat, & paullo post intimos, ac domesticos, ad augendam suspicionem Pompeij uoluntatis. nam familiares, & intimos de alicuius honore, ipso inuito, laborare, qui consentaneum est? Sed

Cicero

Cicero interdum, uel Pompeij adductus beneficio, (nam, eo contentente, in patriam redierat) uel quod ita sentiret, liberare nideret cum omni suspitione cupiditatis: idq. cum illa uerba declarant: In senatu fecit causam tuam: tum ea, quae sunt in epistola sequenti: *Quem* ego ipsum cum audio, prorsus eum libero omni suspitione cupiditatis. Et ep. 7. *Qui* mihi semper tuae laudi fauere uisus est, etiam ipso suspitionisissimo tempore Caniniano. Quamquam, non omnino quod ita sentiat, sed ut officio fungatur boni uiri, Ciceronem ea scribere crediderim; qui, cum utriusque summe deberet, eorum amicitiam libenter conseruaret, eoq. sum in hanc opinionem propensior, quod ep. 2. lib. II. ad Q. Fratrem, apud quem simulatio necessaria non erat, ambigere se de Pompeij animo significat his uerbis: In ea re, Pompeius quid uelit, non dispicio: familiares eius quid cupiant, omnes uident. *CVI. QVI. NOLUNT,* qui amici non sunt. Similiter cum dandi casu, Fundanio cupio, dixit ad Q. Fr. ep. 2. lib. I. Fauent, & cupiunt Heluetijs, Caesari lib. I. bel. Gall. *QVOD. EVM. ORNASTI,* cum ad eum consul frumentariam curationem decursum. *NOS;* epistolae clausula mirum habet artificium. nam, quia rem inclinatum esse dixerat, ueritus ne propterea Lentulo, cui omnia debebat, in aliquam negligentiae, aut etiam ingrati animi suspitionem ueniret, auerit a se omnem culpam, excusatione quinquepartita: quod auctoritatis in regia causa minus habeat, quia pro bene de se merito contendat: quod gratiam suam Pompeij gratia maior exstinguat: quod multum ad Pompeium, ab eius domesticis, & a rege ipso corrupti, rem deferri uelint: quod consulares, ob regiam praecipue largitionem, totum consilium de restituendo rege improbent: postremo, quod nonnulli, quorum Lentulus auctoritatem, dignitatem, uoluntatemq. defenderat, non tam uirtutis eius memores essent, quam laudis inimici, quod perfidiae uitium & hic perspicue notat, & in sequentibus epistolis, 7. 8. 9. *AUCTORITATEM* eo minorem habemus, quod tibi debemus. } ep. 7. Nostra propugnatio, ac defensionis dignitatis tuae, propter magnitudinem beneficij tui, fortasse plerisque officij maiorem auctoritatem habere uideatur, quam sententiae. *GRATIFICARI* } in eo, quod a te causam regiam ad Pompeium transferant. *MULTO ANTE,* quam profectus es, } prorsus in tota epistola Ciceronis ingenium, & oratoriam calliditatem agnosco. nam exulcerata res post Lentuli profectionem, argumento esse poterant diligentiae praetermissae. id ne obijci possit, occurrit his uerbis: Multo ante, quam profectus es. Quod etiam iterat in epistola sequenti, cum ait: Totam rem istam iam pridem esse corruptam. *AB. IPSO. REGE,* } cum tu hic esses. nam regem ante Lentuli profectionem ab urbe discessisse, Fenestella teste probauimus. *EXULCERATIS,* } corruptis, male affectis: translatione ab ulceribus, quae saepe, illato uulnere, dilatantur. His autem translationum quasi luminibus, si cuius inter Latinos, Ciceronis maxime splendet oratio. Translata porro uerba plus habere incunditatis, quam propria, quae tamquam quotidiana fastidimus interdum, ac plus etiam ad significandum ualere, satis constat. nam quia comparationes, & similitudines rem plane subiiciunt oculis; ideo translata, quae nihil aliud, quam breues, & concisae similitudines sunt, uigere magis in ostendendum, quam propria, uidentur. Sed de translatione Aristoteles, Cicero, Demetrius in primis in illo aureo *πρὸς ἑρμηνείαν* libello, quem pater meus, restituendae cupidus antiquitatis, ante menatum edidit. *EXAGITATIS,* } grauius uituperatis. sic in Oratore: Plato, exagitator omnium rhetorum, hunc miratur unum. Et Coelius ep. XI. lib. II. X. Totus eius secundus consulatus exagitatur. *INUIDIAM* } infamiam, ob apertam regis largitionem. supra: Senatus religionis calumniam, non religionem, sed illius regiae largitionis inuidia, comprobatur. *ITA. VERSAMUR,* } quasi dicat, Post discessum tuum nihil damni factum est noui: Ita uersamur in causa, ut ante quam tu profectus es. *NOSTRAM FIDEM* } negotiales epistolae moralibus fere clauduntur sententijs; & uitandae fatietatis causa; quia fastidium parit a primo ad ultimum producta narratio; & quod amici, uti sumus, ita uideri uolumus. *PRAESENTIS Q. cognoscent.* } Sunt qui legant, Praesentes tui: recte fortasse: mihi tamen sententia non arridet, quae enim haec amoris, & fidei, minime necessaria distinctio? cur non & amor simul cum fide ab omnibus, & fides item simul cum amore a praesentibus cognoscatur? Quanto & planius, & commodius: Nostram fidem omnes, amorem tui absentis, praesentisq. cognoscent. quod est in duobus antiquis libris: in ceteris autem omnibus, quos quidem ego uiderim, diuersae, non tamen ut sententia mutetur: Tui absentis, praesentisq. tui. potest enim ferri pronomen iteratum: potest etiam, quod malim credere, iteratum uideri scriptoris incuria. nullo quidem in uetere libro, Praesentes tui, legimus. quod ideo testatum esse uolumus, ne quem coniectura minime necessaria delectaret, cum ex antiquis libris commodam elici sententiam uideret. *FIDES,* } qui beniuolentiam erga Lentulum consulem, tempore seruientes, simulauerant, iidem, post consulatum, debitam eius meritis fidem absentem non praestiterunt. Videtur consulares indicare: de quibus ep. 5. Amicum ex consularibus neminem tibi esse uideo, praeter Hortensium, & Lucillum. ep. 7. Vehementer quosdam homines, & eos maxime, qui te & maxime debuerunt, & plurimum iuuare potuerunt, inuidisse dignitati tuae. Et paullo post apertius: Praeterea quidem de consularibus nemini possum aut studij erga te, aut officij, aut amici animi esse testis. Et ibidem aliquanto post: Poterat utrumque praecclare, si esset fides, si grauitas in hominibus consularibus. Definitur Fides lib. I. Off. his uerbis: Fides est dictorum, conuentorumq. constantia, & ueritas: ex quo; quamquam hoc uidebitur fortasse cupiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt, unde uerba sint ducta; credamusq. quia fiat quod dictum est, appellatam Fidem. Et lib. IV. de rep. apud Nonium: Fides nomen ipsum mihi uidetur habere, cum sit quod dicitur. Hinc illud ad Tironem ep. 12. lib. XVI. Tu nullis nostris para ut operas reddas. nostra ad diem dictam fient. docui enim te, Fides *ἔτιμον* quod haberet. *SVMMA. ESSE. DEBBAT;* } quod eorum auctoritatem, dignitatem, uoluntatemq. defenderas.

Argumentum ep. 2.

TOta est negotialis epistola, excepta morali clausula: in qua studium, & officium in agendo, diligentiam in scribendo promittit. Significat, quid actum sit in senatu; quid ipse oratione sua profecerit; quem Bibuli sententia exitum habuerit; consules quid sentiant; quo Pompeius, quo familiares eius animo sint. Et, quoniam Lentulo in regia caussa duo maxime tribuni pl. aduersabantur, Cato, & Caninius, quorum alter totam regis reductionem oppugnabat, alter Pompeio studebat: his, ne quid agere cum populo possent, obiecta esse dicit impedimenta auspicioꝝ, & legum.

Cicero S. D. Lentulo, 2.

IDIVS Ian. in senatu nihil est confectum: propter-
lea quod dies magna ex parte consumptus est alterca-
tione Lentuli consulis, & Caniniꝝ tribuni pl. eo die nos
quoque multa uerba fecimus; maximeq. uisi sumus sena-
tum commemoratione tuae uoluntatis erga illum ordi-
nem commouere. itaque posttridie placuit, ut breuiter
sententias diceremus. uidebatur enim reconciliata nobis
uoluntas senatus esse: quod tum dicendo, tum singulis
appellandis, rogandisq. perspexeram. itaque, cum sen-
tentia prima Bibuli pronunciata esset, ut tres legati re-
gem reducerent; secunda Hortensij, ut tu sine exercitu
reduceres; tertia Volcatij, ut Pompeius reduceret: po-
stulatum est, ut Bibuli sententia diuideretur. quatenus
de religione dicebat; cuiq. rei iam obsisti non poterat,
Bibulo assensum est. de tribus legatis, frequentes ierunt
in alia omnia. Prima erat Hortensij sententia, cui Lu-
pus tribunus pl. quod ipse de Pompeio retulisset, inten-
dere coepit, ante se oportere discessionem facere, quam
consules, eius orationi uehementer ab omnibus reclama-
tum est: erat enim & iniqua, & noua, consules neque
concedebant, neque ualde repugnabant: diem consumi
uolebant: id quod est factum: perspiciebant enim in Hor-
tensij sententiam multis partibus plures ituros: quam-
quam aperte Volcatio assentirentur. multi rogabantur,
atque id ipsum consulibus inuitis: nam Bibuli senten-

tiam ualere cupierunt. Hac controuersia usque ad no-
ctem ducta, senatus est dimissus; & ego eo die casu apud
Pompeium cenauit; nactusq. tempus hoc magis idone-
um, quam umquam antea, quod post tuum discessum is
dies honestissimus nobis fuerat in senatu, ita sum cum illo
locutus, ut mihi uiderer animum hominis ab omni alia
cogitatione ad tuam dignitatem tuendam transducere.
quem ego ipsum cum audio, prorsus eum libero omni su-
spicione cupiditatis; eum autem eius familiares omnium
ordinum uideo, perspicio id, quod iam omnibus est aper-
tum, totam rem istam iam pridem a certis hominibus,
non inuito rege ipso, consularijsq. eius, esse corruptam.
Haec scripsi ad xvi. Kal. Febr. ante lucem. eo die senatus
erat futurus. nos in senatu, quemadmodum spero, digni-
tatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia, &
iniquitate, retinebimus. Quod ad popularem rationem
attinet, hoc uidemur esse consecuti, ut ne quid agi cum po-
pulo aut saluis auspicijs, aut saluis legibus, aut denique
sine ui possit. De his rebus pridie, quam haec scripsi, sena-
tus auctoritas grauissima intercesserat: cui cum Cato, &
Caninius intercessissent, tamen est perscripta. eam ad te
missam esse arbitror. De ceteris rebus, quidquid erit ac-
tum, scribam ad te; & ut quam rectissime arguantur, om-
ni mea cura, opera, diligentia, gratia prouidebo. Vale.

EXPLANATIO

ALTERCATIONE} de rege reducendo: cum Caninius Pompeio rem deferri uellet; consul re-
gem neque cum exercitu reduci, neque ab ijs, qui cum imperio essent, ita Pompeium excludebat, qui
cum imperio erat. **LENTULI}** Marcellini: hic appellatur & ep. 2. lib. v. ad Atticum. In quibusdam li-
bris, Lucij, non omnino absurde: potest enim intelligi de altero consule L. Philippo, qui sentiebat idem,
quod collega. Ac, ne quem offendat unicum praenomen, exempla occurrunt similia non pauca, ut cum,
Cnaeus, pro Pompeio Magno accipitur; Publius, pro Clodio, Ciceronis inimico; Sextus, pro Peducaeo,
Attici familiarissimo. praeterea, cum consul nominatur, non ne satis, quis Lucius sit, ostenditur, & a ceteris
Lucijs distinguitur? **CANINI}** pro Pompeio contententis, consules autem uel non reduci regem
uolebant, uel non ab ijs reduci, qui cum imperio essent, sed a priuatis, ex Bibuli sententia. ita Pompeius, &
Bibulus excludebantur. Infra: Bibuli sententiam consules ualere cupierunt. Caninius hic potest esse Re-
bilus ille, qui mortuo pridie Kal. Ian. Q. Fabio consule, subrogatus est, ut in reliquis tantum eius dici ho-
ras consulatum gereret. ep. 30. lib. vii. Meruit in Gallia Caesare imperatore, Hirtius lib. iix. bel Gall,

TRIBUNI

TRIBUNI. PL. } si cum consule altereatur, nimirum est in senatu. itaque falsa uideri potest Valerij doctrina: cuius haec sunt lib. II. cap. I. Tribuni pl. intrare curiam non licebat: ante ualuas, positis subsellijs, decreta patrum examinabant. Quod resellunt exempla prope innumerabilia: quorum unum afferam ex ep. 5. In senatu a Catone asperse, & acerbe, omnium magno silentio, est accusatus. Verum ad prisca fortasse tempora Valerius respexit: cum praesertim dicat, Non licebat; &, Examinabant: tamquam consuetudine mutata. nam, cum tribuni pl. senatores non erant, tunc ijs non licuisse curiam intrare, ratio magis probat. postea, nisi senatorij essent ordinis, non uidentur petijse tribunatum. quod Suetonius in Augusto docet his uerbis: In locum demortui tribuni pl. candidatum se petiorem ostendit, quamquam patricius, nec dum senator. Et infra: Cornitijs tribunicijs, si deessent candidati senatores, ex equitibus Romanis creauit, ita ut, potestate transacta, in utro uellent ordine manerent. Id Gellius quoque comprobare uideat lib. XIV. cap. 8. **TVAB. VOLUNTATIS** } auctoritatem senatus Lentulus consul acerrime defendit. unde illud ep. 9. Sensus bonorum recreatus abs te totus est. Quibus enim consulibus noua quaedam, & extraordinaria imperia placerent, ij, contempto senatu, populi studium, & beneuolentiam aucupabantur. qua uia Caesar usus, ad singularem potentiam peruenit. **ORDINEM** } princeps ordo, summus, amplissimus a Cicerone senatus uocatur, distinguendi gratia: tres enim erant ordines in ciuitate, primo loco senatus, secundo equites, postremo ij, qui neque senatores, neque equites erant, qui, de plebe dicebantur. Sed, quoniam Ordinis nomen honestatem quandam significat; ideo, plebeius ordo, de ueteribus, quod sciam, nemo dixit; cum tamen, tertius ordo, aut infimus ordo, dicerent, plebem ipsam significantes. at senatorij ordinis, equestris ordinis creberrima mentio. id puto causae fuisse; quia plebs ex ingenuis tota non constabat; cum in ea libertini essent: quos Ordinem parum proprie uocari, Pedianus ostendit. nam cum de ijs, **Q** modestum ordinem, Cicero dixisset; subiungit haec: Libertinos significat; quorum non condicionem, sed more suo, quasi honestorum, ordinem uocat. **RECONCILIATA** } quam alienauerat regia largitio. **APPELLANDIS,** } nominandis. **ROGANDISQ.** } ut sententiam dicerent, rogabantur enim & a priuatis sententiae: quod hic locus indicat; & infra: Multi rogabantur, atque id ipsum consulibus inuitis. Mos quidem erat, ut sententias rogaret magistratus is, qui ad senatum retulerat. exemplum habemus apud Ciceronem de Lupo tribuno pl. in ep. I. ad **Q.** Fratrem. **SENTENTIA prima Bibuli** } si ratio gesti consulatus haberetur, primus rogari sententiam debuit Hortensius, secundus Volcatius, tertius Bibulus: sed, quia consules Hortensium fauere Lentulo, Volcatium Pompeio, Bibulum utriusque infensum esse intelligebant, ideo uel primo loco Bibulum rogarunt: (nam, quem uellent, rogare primum poterant, ut Cicero ep. XI. lib. I. ad Att. & Suetonius in Iulio docet) uel certe cum ordinem in rogando seruasset, primam tamen pronunciari Bibuli sententiam uoluerunt: cuius exemplum beneficij habemus in ep. 12. lib. X. Cum Seruilius gratia effecisset, ut sua sententia prima pronunciaretur; frequens cum senatus reliquit, & in alia omnia discessit. Erant autem ij, quorum sententiae primae pronunciarentur; ideo conditione meliore, quia, si plures in eorum sententiam transirent, sicbat S. C. neque reliquorum sententij locus erat. **TRES. LEGATI** } ex ijs, qui priuati erant. **HORTENSII,** } cum quo Lucullus, & Cicero sentiebant. **DIVIDERETVR.** } quia de religione, & de tribus legatis simul deliberandum censebat: quod si esset factum, utrumque simul rejici, aut utrumque simul probari necesse erat. quam consuetudinem egregie Pedianus ut praesertim his uerbis: Cum aliquis in dicenda sententia duas pluresue res complectitur, cae si non omnes probantur, postulat, ut diuidatur, id est de rebus singulis referatur. Et cum subiungit, Multi sedentes hoc unum uerbum pronuntiant, Diuide; ostendit, ius postulandi, ut sententia diuideretur, non consulibus tantum, sed senatoribus etiam fuisse. Festus etiam sic: Numera senatum, ait qui uis senator consuli, cum impedimento uult esse, quo minus faciat S. C. postulatq. ut aut res, quae afferuntur, diuidantur; aut singuli consulantur; aut, si tot non sunt senatores, quo numero liceat praescribi S. C. **DE. RELIGIONE** } de Sibyllinis uerbis regem reduci cum exercitu uetantibus. **CVIQ.** **REI iam obsisti non poterat,** } factis implicata sententia uideatur, sed, ut arbitror, explicabitur hoc modo. Quatenus de religione loquebatur, & in quo iam obsisti non poterat; Bibulo assensum est. ep. I. Hortensij, & mea, & Luculli sententia cedit religioni de exercitu: teneri enim res aliter non potest. Obsisti autem ideo non poterat, quia factum iam erat S. C. regem cum multitudine reduci, periculosum reip. uideri. Antiqui libri omnes, qui apud me sunt, Clam, habent, pro, Iam: quod mendosum esse constat. **IERVNT in alia omnia.** } Ire in alia omnia, & Discedere, & Transire, pro dissentire, ueteres dicebant. de quo Festus his uerbis: Qui hoc censetis, illuc transite; qui alia omnia, in hanc partem. his uerbis praecit omnis uidelicet causa; ne dicat, Qui non censetis. sic locutus est Coelius ep. 13. lib. IX. Cum prima M. Marcelli sententia pronunciata esset, qui agendum cum tribunis pl. censebat; frequens senatus in alia omnia ijt. Et Cic. ep. 12. lib. X. Cum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronunciaretur; frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit. Ep. I. lib. II. ad Att. Ibat in eam sententiam. Hirrius lib. IX. bel. Gal. Discessionem faciente Marcello, senatus frequens in alia omnia transijt. **CVM. LVPVS** } siue, Cum, siue, Tum, siue, Cui, legatur; in quo scripti libri dissentiant; parui refert. nihil enim aut additur ad sententiam, aut detrahitur. **INTENDERE** } sic antiqui libri, quos uiderim, omnes, non, Contendere. Pro **Quinctio**: Qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in uiuorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Hoc autem intendebat Lupus, cum ipse de Pompeio, sine controuersia principe ciuitatis, retulisset, ante se oportere discessionem facere, quam consules: quod ueretur, ne, si de Hortensij sententia, quae Lentulum decernebat, discessio fieret, maior senatorum numerus eam probaret. **DISCESSIONEM facere,** } aut, discedendi potestatem facere senatoribus de sua sententia: aut, discessionem

secessionem ipsum facere; quia primus de sua sententia discessionem facere soleretis, qui retulisset; deinde senatores alij sequerentur. Quæri potest, cur non idem Bibulo Lupus, quod Hortensio opposuisset, ut de sua sententia discessionem ipse faceret, ante quam consules. Quia senatoribus non admodum eius probari sententiam, nec ab eo, sed ab Hortensio, timendum intelligeret. **INIQUA, & noua?** iniquum, & nouum est, ut in discessione faciendâ, quod tribunis pl. placeat, fiat potius, quam quod consulibus. **MULTIS, PARTIBVS, PLVRES** } multo plures. Eodem modo Coelius ep. 9. lib. 11X. Turpe tibi erit, Patiscum Curioni decem pantheras misisse, te non multis partibus plures. In Academicis: Quibus efficitur, solem multis partibus maiorem esse, quam terram. Lib. 111. de Fin. Multis partibus malit, pro multo malit. Caesar lib. 111. bel. ci. Eo fama iam præcurrerat de proelio Dyrhachino, quod multis auxerat partibus. Ibidem infra: Exercitus numero multis partibus inferior; Suetonius in Iulio; Innumeras aduersariorum copias multis partibus ipsi pauciores facile superauerunt. **APERTE** } simulant Pompeij causa: sed consules, oratione Ciceronis reconciliatam Lentulo senatus uoluntatem intelligentes, diem consumi passi sunt; ne discessio fieret: cum nec a Lentulo, nec a Pompeio regem reduci uellent, sed aut a priuatis, ex Bibuli sententia, quam senatus iam improbauerat, aut omnino non reduci; quod factum est. **ROGABANTVR,** } a senatoribus, uarie sententibus: cum alij Pompeio, alij Lentulo fauerent, alij aliter sentirent. ipse etiam Cicero rogauerat, dixit enim: Quod tum dicendo, tum singulis appellandis, rogandisq. perspexeram. **EO. DIE** } cum de certo die loquimur, uirili utimur genere; cum de tempore, muliebri. confirmatio exemplis. quo magis miror Nonium contra sentire. scripsit enim hæc: Diem uolunt, cum feminino genere dicimus, tempus significare; masculino, diem ipsum. nos contra inuenimus. Turpilius Pedio: Quando equidem amorem intercapedine ipsa leniuit dies, idest, ipsum tempus. Pacuuius Duloreste: Gnatam despondit: nuptijs hanc dat diem. Virg. Aen. lib. 2. Ergo dies infanda aderat, mihi sacra parari. Hæc Nonius: uerum hæc fortasse licentia tribuitur poetis; quorum testimonio usus est. **APVD Pompeium cenauit;** } Cenare apud aliquem, interdum est & eius domi, & cum eo cenare; quod hic locus ostendit, & ille ep. 9. Cenauit apud me in mei generi Craspedis hortis. Interdum autem, eius quidem domi, non autem cum eo cenare: ut ep. 12. lib. 1V. ad Att. Postridie Kal. cena apud me cum Pilia. Apud me, inquit, idest domi meae: quâquam ipse abesset. Cenarum usus non idem semper apud ueteres fuit. Primû, cibus meridie sumptus cena uocabatur, uesperis uesperna: postea meridianus cibus, quem non ordinarium fuisse e Celso constat, prandium appellatum, uespertinus autem cena, de quo sic Festus: Cena apud antiquos dicebatur, quod nunc est prandium: uesperna, quam nunc cenam appellamus. Et alio loco: Uesperna apud Plautum cena intelligitur. Et Isidorus cap. 20. lib. 2. Est etiam cena uespertinus cibus, quam uespertinam antiqui dicebant. in usu enim non erant prandia. Merendam ueteres dixisse pro prandio, quod scilicet medio die caperetur, auctor est Festus. Nonius autem: Merenda cibus est, qui post meridiem datur. Idem Isidorus: Merenda est cibus, qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edenda, & proximo cenæ: unde & antecena a quibusdam uocatur. item merendare, quasi meridie edere. Sed Festus de priscis temporibus loquitur, cum merenda fuit pro prandio; Nonius de suis, cum inter prandium & cenam merenda in usu esset: qui mos hodieq. retinetur. **Quinque** igitur quotidie capi solitum esse cibum, quod a paucis tamen factum existimo, animaduertitur; mane, quod ientaculum dicere; meridie, prandium; post meridiem, merendam; uesperis, cenam; post cenam, commissationem. solæ cenæ quotidie in usu fuere: prandia nec, ut opinor, apud omnes, (de Romanis loquor) & æstare potius, quam hieme: quod Celsus lib. 1V. & VII. docet. **HONESTISSIMVS** } eo enim die senatus uoluntas Lentulo reconciliata uidebatur. itaque, quod in prosperis rebus plus habet auctoritatis oratio nostra, quam in aduersis; propterea magis idoneum, quam unquam antea, tempus illud Cicero iudicauit cum Pompeio colloquendi. **CVM ILLO. LOCVTVS,** } qui scribunt, Loquutus, potius quam, Locutus, contra Prisciani auctoritatem faciunt. is enim lib. 1. **Q**ui in quibusdam participijs transfertur in c, ut sequor secutus, loquor locutus. **HOMINIS** } Sic sæpe ueteres loquebantur, cum indicare uellent eum ipsum, quem antea nominarant. ep. 1. lib. 111. Valde hominem diligo. Et in Verrem: Nostis os hominis. **SUSPICIONE, CUPIDITATIS;** } orta ex concursatione, & contentione Libonis, & Hypsæci, omniumq. eius familiarium studio. ep. 1. **OMNIUM, ORDINVM** } dixi iam, constare ciuitatem e tribus ordinibus. **IAMPRIDEM** } multo ante, quam profectus es. ep. 1. **CERTIS. HOMINIBVS,** } intimis, ac domesticis Pompeij. **NON. INVITO. rege ipso,** } Ab ipso rege, dixit, ep. 1. **CORRUPTAM,** } ne putemus, corruptum Pompeium significari, quem liberauit iam omni suspitione cupiditatis; sed hoc in eius familiares confertur. **AD. XVI. Kal. Febr.,** } ergo pridie fuerat, XVII. Kal. quo die sententias esse dictas ostendit. at nunc qui dies in Ianuario mense post idus sequitur, est XIX. Kal. Febr. non XVII. quo ne moueamur, sciendum est, Ianuarium tunc habuisse tantum XXIX. dies, Numæ regis instituto, qui annum Lunæ cursu dimetitus est. Caesar autem dictator annum ad cursum Solis accommodauit, binis diebus in Ianuarium, Sextilem, Decembrem insertis; ut tricenos singulos haberent dies, qui XXIX. tantum habuerant. Macrobius, Suetonius, alij: **PERFIDIA, ET, INIQUITATE,** } perfidia, inuidorum; iniquitate, inimicorum. **POPVLAREM, RATIONEM** } a populo magis in regia causa, quam ab senatu, timendum erat. nam Cato, & Caninius, tribuni pl. male erant erga Lentulum animati; & Cato rogationem postea promulgauit, ut imperium Lentulo abrogaretur: Caninius alteram legem, ut Pompeius cum duobus legatis regem reduceret. ep. 5. Plutarchus in Pompeio, **AGI. cum populo,** } a tribunis pl. Agere cum populo, est, ut Messalla docet apud Gellium lib. XIII. cap. 15. rogare populum, quod suffragijs suis aut iubeat, aut uetet. Festus autem, Cum populo, inquit, agere, est, populum ad concilium, aut

lum, aut comitia uocare. Quod eodem spectat. non enim populus aut ad concilium, aut ad comitia uocabatur, nisi ut suffragijs uel iuberet aliquid, uel uetaret. *SALVIS auspicijs*, } genus illud auspiorum, quod, seruare de caelo, dicebatur, significat, neque enim lex ferri, aut omnino agi cum populo poterat eo die, quo magistratus de caelo seruaret: quae spectio uocabatur: eoq. auspiorum genere non augures, sed magistratus, non modo maiores, uerum etiam minores utebantur. Impedire actiones tribunicias uel ope magistratus, qui comitialibus diebus de caelo seruaret, Cicero cogitabat; uel, si lex ferretur, alicuius tribuni pl. intercessione: propterea subiungit, *Aut saluis legibus*: nam intercessioni parendum legibus erat. Nihil, inquit, a populo timendum: si modo auspicia, aut leges ualebunt: quae stante rep. ualeant, necesse est. Haec duo legis impediendae genera nominantur in oratione pro Sextio: *Victa est causa reip. non auspicijs, non intercessione, non suffragijs, sed ui, manu, ferro.* Et Phil. 1. Quacrunt, quid sit, cur aut ego, aut quisquam uestrum, P. C. bonis tribunis pl. leges malas meruat. paratos habemus, qui intercedant; paratos, qui remp. religione defendant. Religionis enim nomine auspicia magistratuum significat. Habebat autem Cicero sui studiosissimos ex collegio tribunorum, quos uel ad seruandum de caelo, uel ad intercedendum facile posset adducere, Racilium, & Plancium. ep. 1. lib. II. ad Q. Fratrem. *AVT. DENIQUE sine ui* } cur hoc tertium addit? Ut ostendat, si tribunos pl. nec auspicia, nec intercessio deterreat, populum tamen ipsum nouas leges non esse probaturum. itaque, praeter uim, qua tribuni pl. nonnumquam in ferendis legibus utebantur, nihil timendum. De hac ipsa ui sic in ep. 2. lib. II. ad Q. Fr. Suspicio Caninium per uim rogationem perlaturum. De eadem, & simul de populi studio erga Lentulum, epist. 4. Ego tibi a ui, hac praesertim imbecillitate magistratuum, praestare nihil possum: ui excepta, possum confirmare, te & senatus, & populi Romani summo studio amplitudinem tuam retenturum. Vis autem illa significatur, cum seditiosi tribuni pl. ut suas rogationes perferrent, eam populi partem, quae bene de rep. sentire uidebatur, armis foro excluderent, operas autem ad suffragia ferenda inducerent. Describitur haec uis cum in alijs orationibus, tum in Phil. 1. his uerbis: *Forum sapienter*: omnes clauduntur aditus: armati in praesidijs collocabuntur. &c. *DE HIS REBUS* } ut omnino tribuni pl. nihil agere cum populo possent, quod Lentuli dignitatem imminueret. *PRIDIE* } XVII. Kal. Febr. quo die breuiter in senatu sententiae dictae sunt. *AUCTORITAS* } cum senatus legitimus, id est, quo loco, quo die, quo numero, a quo magistratu oporteret, habitus, aliquid uel de publica, uel de priuata re decreuerat; tum si ex collegio tribunorum pl. nemo intercedebat, rata senatus uoluntas erat, & S. C. dicebatur; eoq. nomine inscriptum publicis tabulis consignabatur: sin autem uel senatus non legitimus aliquid decreuerat, uel tribunus pl. intercesserat; infirmum, ac prorsus irritum decretum illud erat, nec S. C. sed senatus auctoritas uocabatur: propterea quod auctoritatem quandam publicis tabulis testata senatus uoluntas habere uidebatur. testis Linius lib. IV. Si quis, inquit, intercedat, S. C. auctoritate se fore contentum. Testis Dionis historia. nam cum Q. Cassius Longinus, & M. Antonius, tribuni pl. intercederent, quominus fieret S. C. de Caesare ex Gallia reuocando; cumq. senatus, P. P. P. deditus, a Caesare alieno, propterea uestem, ut in aduersa tristiq. re, mutasset: tamen ne sic quidem factum esse S. C. sed perscriptam sententiam esse, Dio lib. XLII. significat. Idemq. lib. XLII. cum S. C. intercederent tribuni pl. senatus tamen auctoritas perscripta est. Planissime autem lib. LV. his fere uerbis: Si quando aliquid senatus decreuisset, nec legitimus senatorum numerus affuisset: non inerat in eo uis S. C. sed auctoritas senatus dicebatur, qua tantum constaret eorum, qui tunc affuissent, uoluntas, & sententia. obseruatum idem est, cum uel senatus alieno loco, aut tempore, aut non legitimo edicto habitus esset, uel tribuni pl. intercessissent. impedito enim S. C. exilare tamen senatus uoluit sententiam suam. Accedit Ciceronis testimonium in ep. 7. S. C. nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit; eaque, quae de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam uim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium, esse uideatur. Et ibidem paulo post: Offensionem esse periculosam, propter interpositam auctoritatem, religionemq. uideo. Et ep. 2. lib. IV. ad Att. Nondum satis erat allatum, quo modo Caesar ferret de auctoritate perscripta. Loquitur ibi Cicero de S. C. ab intercedentibus Cassio, & Antonio, tribunis pl. impedito. quod ex Dione iam ostendimus. Nec dubito, quin de auctoritate perscripta, cum senatus decreto intercessum esset, Cicero significet lib. III. de leg. in eo loco: Senatus decreta rata sunt. alii ni potestas par, maiorue prohibeant, perscripta seruanto. Quae licet exempla satis hunc morem ostendant: ut dubitatio tamen omnis auferatur, adscribemus uerba S. C. quod Coelius inclusum epistolae ad Ciceronem misit. Si quis huic S. C. intercesserit; senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumq. referri. Eius alio eiusdem S. C. capite: Si quis huic S. C. intercessisset, auctoritas perscriberetur. Huic opinioni locum aduersari Ciceronis in oratione pro Deiotaro, aliquis fortasse dixerit. Cum audisset Deiotarus, inquit; senatus consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, praetoribus, tribunis pl. nobis imperatoribus remp. defendendam datam. Senatus auctoritatem uocat in ea re, de qua S. C. esse factum, Caesar ostendit lib. 1. de bel. ci. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque ultimum S. C. quo, nisi paene in ipso uerbis incendio, atque desperatione omnium salutis, numquam ante descensum est: Dent operam consules, praetores, tribuni pl. quiq. proconsules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. Haec S. C. perscribuntur ad VII. Id. Ian. Hoc argumentum duplici ratione refellitur: uel quod, cu S. C. illud contra Caesarem, belli ciuilis initio factum esset; nec tribunis pl. ad intercedendum paratis, locus esset; non auderet Cicero, ad Caesarem, iam omnia tenentem, pro Deiotaro reo suppliciter agens, S. C. appellare: praesertim cum sciat, si tribunis pl. Antonio, & Cassio intercedere licuisset, quod Pompeianorum factione non licuit, S. C. esse non potuisse. itaque sapienter,

sapienter, tempori, caussaeq. feruens, odiosum Caesari uocabulum Cicero uitauit, a quo salutem Deiotari regis impetrare cupiebat. Altera est ratio, mihi quidē ualde probata, quod senatus auctoritas non semper decreta illud significat, quod ne senatusconsulti uim & nomen haberet, intercessione fiebat: sed, ubi nulla intercessionis mentio fit, pro ipso accipitur S. C. ut in oratione in Pisonem: Quam prouinciam P. Lentulus cū & senatus auctoritate, & forte haberet, deposuisset. Significat enim a Lentulo depositam Ptolemaei regis reductionem, quam ei senatusconsulto esse mandatā, & supra demonstratum est. Et in ea pro domo: Ex senatus auctoritate & senatum, & omnes bonos mutata ueste uidi. Senatus auctoritatem appellat, cum tamen S. C. de mutanda ueste factum esset: quod ex oratione pro Sextio cognoscitur. In Vatiniū: Ne hoc quidē senatui relinquebas, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? Quis non intelligit, Ex eius ordinis auctoritate, pro, ex S. C. dictum esse? cum paullo post sequatur: Quis legatos unquam audiuit sine S. C. ante te nemo. Ergo, senatus consentientis auctoritate arma sumpta, idem ualet, quod, uniuerso approbante senatu, decreto senatus uniuersi. **INTERCESSERAT**: } Intercedere, modo est impedire, ut infra: Cui cum Cato, & Caninius intercessisset, tamen est perscripta: modo interuenire, ut hic, & ep. 2. lib. xv. Cum uestra auctoritas intercessisset, ut ego regem Ariobarzane m tuerer. Et ep. 4. eiusdem libri: Studui quam ornatissima senatus, populiq. Romani de me iudicia intercedere. Eodem sensu dixit Coelius ep. 6. lib. iix. Significatio ulla si intercesserit: clarius, quam deceat, aut expediat, fiat. Et in Verrem lib. i. Cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem dignitas S. C. intercederet. **INTERCESSISSENT**, } impediissent, ne S. C. fieret, ideo senatus auctoritas, S. C. impedito, perscripta est. intercedere enim, proprie tribunorum pl. fuit. quamquam participes eius fuisse potestatis omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facere uellent, maioreue essent, docet Gellius ex Varrone lib. xiv. cap. 7. **DE CETERIS REBUS**, } a negotio transit ad officium: id quod, absoluta narratione, uel ad augendam eius, ad quem scribitur, spem, uel ad leniendum dolorem ualere plurimum solet. Ceteris rebus, dixit, non quaecumque ad Lentulum, sed ijs, quae ad regis reductionem pertinere uiderentur. **CVRA, OPERA, diligentia, gratia** } quia neque cura sine opera, nec opera sine diligentia sufficit, ideo coniungit haec tria. rursus, quod haec simul omnia, nisi accedat gratia, ualde non proficiunt: gratiam adiungit: aequae ac si dicat: Quidquid gratia ualebo, ualebo tibi.

Argumentum ep. 3.

Commendaticiae litterae pertinent ad morale genus. non enim a gesta, gerendaue re sumitur argumentum; sed ea scribuntur, quae magna ex parte suadet humanitas, quaeq. in commendando plurimum habere ponderis existimamus. Perfecta autem commendatio tribus fere constat partibus. nam & amicitia cum eo, qui commendatur, & rei aequitas, & studium nostrum ostenditur. Hic amicitia cum Trebonio declaratur in eo loco, Multos annos uitor ualde familiariter: rei aequitas in eo, Quae T. Ampius de eius re decreuerit: studium commendantis in clausula, Ut intelligat nostram commendationem non uulgarem fuisse.

Cicero S. D. Lentulo. 3.

ATREBONIO, qui in tua prouincia magna negotia, & ampla, & expedita habet, multos annos uitor ualde familiariter. is cum antea semper, & suo splendore, & nostra, ceterorumq. amicorum commendatione, gratissimus in prouincia fuit: tum hoc tempore, propter tuum in me anorem, nostramq. necessitudinem, uehementer confidit, his meis litteris se apud te gratiosum fore. quae ne spes eum fallat, uehementer te rogo: commendoq. tibi eius omnia negotia, liberos, procuratores, familiam, in primisque, quae T. Ampius de eius re decreuerit, ea comprobe: omnibusq. rebus eum ita tractes, ut intelligat nostram commendationem non uulgarem fuisse. Vale.

EXPLANATIO

ATREBONIO } non dubito, quin fuerit equestris ordinis, nam negotiari senatoribus non modo turpe fuit, uerumetiam ueteri lege non licuit. Lilius lib. xxi. Q. Claudius tribunus pl. legem tulit, ne quis

lit, ne quis senator; cuius senator pater fuisset, maritimam nauem, quae plus, quam trecentarum ampho-
rum esset, haberet. id satis uisum ad fructus ex agris uectandos. Praeterea, splendoris mentio pertinere
ad equitem uidetur. **PROVINCIA** } Cilicia. **MAGNA** } iure igitur a me commendatur. **AMPLA**, }
multis in locis: nam, si uno loco essent, minus esset necessaria commendatio. Saepae ad rei magnitudinem
additur amplitudo, ut in epist. Caccinae lib. VI. Quamquam id magnum, & amplum est. De Inuent.
lib. I. Magna, & ampla pars. Pro Sextio: Non aggrediar ad illa maxima, atque amplissima. **EXPE-**
DITA } impedita enim, ne tibi molestiam afferrem, haud libenter tibi commendarem. **MULTOS**
ANNOS } *ut ualde familiariter.* } usus commendationis est causa. quo enim utimur, eum commendare de
bemus: sed, si hoc accedit, ut & multos annos, & ualde familiariter utamur; officio non solum iusto, ue-
rum etiam prope necessario ad commendandum impellimur. **SVO. SPLENDORE**, } saepe Splendorem
Cicero tribuit equitibus Romanis, ut ep. 26. lib. XII. Magnam ex eorum splendore & obseruantia capies
uoluptatem. & ep. 27. eiusdem libri: Sex. Aufidius splendore equitis Romani nemini cedit. In oratione
pro Roscio Amer. Equestrem splendorem nominat. Est autem splendor in equite, dignitas non ex aliquo
magistratu parta, sed ex ipso ordine, qui fuit in ciuitate honestissimus, probatur ipso interprete Cicero:
cuius haec sunt in oratione pro Coelio: Obiectus est pater uarie, quod aut parum splendidus ipse, aut pa-
rum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate, Coelius notis ac maioribus natu etiam sine mea oratione
tacitus facile ipse respondeat. De dignitate, dixit, cum ad illud, Parum splendidus, responderet. ex quo ap-
paret, splendorem, & dignitatem in equite idem esse. **CETERORVM** } bonus igitur uir, qui abundet
amicis. **GRATISSIMVS** } *in prouincia fuit:* } ne me putes ignotum hominem tibi commendare.
Malim, Gratiostissimus: cum sequatur, se apud te gratiosum fore: nec omnino loquendi modus placeat,
Gratum esse aliquem in prouincia. significat autem, apud eos potius, qui prouinciae praefuerunt, gratio-
sissimum fuisse, quam apud prouinciales, priuatiq. iuris homines. **TVM. IN. ME. AMOREM**, }
omnibus notissimum & beneficij tui magnitudine, & nouitate meorum temporum. **NOSTRAMQ. NE-**
CESITVDINEM, } mutus amor ostenditur, nec sine causa. hoc enim significat: quia tu me amas,
Trebonius futurum sperat, ut id, quod cupio, consequar: quia uero ego te uicissim amo, dignum esse me,
qui hoc impetrem, arbitrat. **LIBERTOS**, } *procuratores, familiam* } apparet, id quod Cicero dixit,
magna fuisse, & ampla Trebonij negotia: cum ea liberti, procuratores, serui tractarent sic ep. 29. lib. XII.
Tantum uelim existimes, si negotia Laniae, procuratores, libertos, familiam quibuscumque rebus opu s
erit, defenderis. &c. Libertus, ut meliore, quam serui, iure sunt, cum ciuitatem adipiscantur; sic deteriore,
quam ingenui, cum honores non capiant. sunt autem uel singulorum hominum, quibus antea seruiebant,
uel societatum, uel sanorum, uel opidorum beneficio liberati, si singulorum, ab ijs praenomen, & nomen
sumebant, retento seruili nomine, quod post manumissionem tertio loco quasi cognomen ponebatur. ut
M. Tullius Tiro: si societatum, earum nominibus utebantur, Asiatici, Siculi uel liberti uocati: si sanorum,
ab ijs appellabantur, ut Venerij, Mercuriales, Capitolini: si opidorum, ab ijs quoque, ut a Fauentia
Fauentini, a Reate Reatini. Romae mos antiquus immutatus est: nam cum liberti Romani dicti
essent, ad similitudinem libertorum municipalium, postea magistratus nomina, qui eos liberaret, ac-
ceperunt: in seruis tamen publicis, quae in libertis est amissa, uetus appellatio mansit: semper enim di-
cti sunt, publici serui Romani. Hac tota de re M. Varro, sed obscure fatis, nos tamquam interpretes,
quam planissime fieri potuit, eius doctrinam studuimus explicare. Procuratores uocat, uicarios iuris
sui: familiam, seruos, ut in Bruto: Cum insimularetur familia, partim etiam liberi homines socie-
tatis eius. **T. AMPIVS** } qui ante Lentulum Ciliciae praefuerat, praetorius, non consularis.
T. Ampium tribunum pl. nominat Velleius lib. II. qui cum T. Labieno collega legem tulit, Ci-
cerone consule, ut Pompeius post uictoriam Mithridaticam ludis Circensibus corona aurea, & omni
cultu triumphantium uteretur, scenicis autem praetexta, coronaq. aurea. Inter tribunatum autem, & prae-
turam cum anni quattuor intersint, praetor fuisse uidetur Pifone & Gab. eos, idest quadriennio post Cice-
ronem consulem, & anno sequenti, Lentulo & Metello cos. iuit in Ciliciam: eiq. postero anno Lentulus,
Marcellino & Philippo cos. successit. itaque ratio temporum probare uidetur, Ampium, qui Ciliciae
praefuit ante Lentulum, eum esse, quem nominat Velleius. Nec tamen eum negauerim esse posse, qui ciui-
li bello delectum habuit pro Pompeio, ut ep. XI. lib. II. ad Att. & ad quem exulem epistolae Ciceronis
exstant lib. VI. & lib. X. Caesar quoque Pompeianum indicat fuisse lib. III. bel. ci. cum ait: Reperiebat,
T. Ampium conatum esse tollere pecunias Ephesi ex fano Dianae, eiusq. rei causa senatores omnes ex
prouincia uocasse, ut, ijs testibus, summa pecuniae uteretur, sed interpellatum aduentu Caesaris profugisse.
Legebatur olim in uulgatis libris, T. Appius, mendo manifesto: quia duo praenomina simul esse non
possunt. ideo reposuimus, coniecturam secuti, T. Ampius: quam postea coniecturam ueteres aliquot li-
bri comprobarunt. Mediceus tamen, & alij nonnulli, Tampus: quod reprehendere non ausim, cum Tam-
piorum quoque familiam Romae fuisse uideam. **NON. VVLGAREM** } non quo genere uulgo uti-
mur in ijs commendandis, quorum causa minimum laboramus, uerum accuratam, exquisitam, amoris, ac
studij plenam.

Argumentum ep. 4.

Negotialis est usque ad illud, Ego neque de meo studio. Narrat, quid actum in senatu, quid promiserint tribuni pl. quae sit opinio populi Romani, qua senatus in eum uoluntate: quod ad popularem rationem attinet, nihil timendum, ui tamen excepta: suum studium in regia caussa, aliorum iniurias, magistratum imbecillitatem ostendit: postremo de senatu, populoq. Romano spem optimam affert.

Cicero S. D: Lentulo. 4.

AD XVI. Kal. Febr. cum in senatu pulcherrime staremus, quod iam illam sententiam Bibuli de tribus legatis pridie eius diei fregeramus; unumq. certamen esset relictum, sententia Volcatij; res ab aduersarijs nostris extracta est uarijs calumnijs. caussam enim, frequentem in senatu, in magna uarietate, magnaq. inuidia eorum, qui a te caussam regiam alio transferebant, obtinebamus. eo die acerbum habuimus Curionem, Bibulum multo iustiores, paene etiam amicum. Caninius, & Cato ne gerunt se legem ulla ante comitia esse laturos. senatus haberi ante Kal. Febr. per legem Pupiam, id quod scis, non potest, neque mense Febr. toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. haec tamen opinio est populi R. a tuis inuidis, atque obtrectatoribus nomen inductum fictae religionis, non tam ut te impedirent, quam ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam uellet ire. digni

tatis autem tuae, nemo est, quin existimet habitam esse rationem ab senatu. nemo est enim, qui nesciat, quo minus discessio fieret, per aduersarios tuos esse factum. qui nunc populi R. nomine, re autem uera sceleratissimo latrocinio, si qua conabuntur agere; satis prouisum est, ut ne quid saluis auspicijs, aut legibus, aut iam sine ui agere possint. Ego neque de meo studio, neque de nonnullorum iniuria scribendum mihi esse arbitror. quid enim aut me ostentem, qui, si uitam pro tua dignitate profundam, nullam partem uidear tuorum meritorum assecutus; aut de aliorum iniurijs querar, quod sine summo dolore facere non possum? ego tibi a ui, hac praesertim imbecillitate magistratum, praestare nihil possum: ui excepta, possum confirmare, te & senatus, & populi R. summo studio amplitudinem tuam retenturum. Vale.

EXPLANATIO

AD XVI. KAL. FEBR. } continuo triduo, idibus, XVII. & XVI. Kal. actum est in senatu de reductione regis. comitalis dies fuit, quo hanc epistolam Cicero scripsit, xv. Kal. ut ex ep. 2. lib. 2. ad Q. Fr. cognoscitur. ijs tribus diebus cur nihil sit confectum, uariae quidem obstitere causae, sed uno nomine omnes, nimirum tribunorum pl. iniquitate, comprehenduntur. nam idibus Caninius tribunus pl. eousque cum Lentulo consule altercatus est, ut diem consumperit. xvii. Kal. ne discessio fieret in Hortensij sententiam, quae Lentulo decernebat, ut regem reduceret; Lupi tribuni pl. iniqua, & noua prohibuit oratio. xvi. Kal. res ab aduersarijs Lentuli, id est a tribunis pl. extracta est uarijs calumnijs. PULCHERRIME } honestissime, perhonorifice. STAREMVS, } translatio a pugnantibus, qui stare tunc dicuntur, cum eum, quem cepere, locum obtinent: quod fortitudinis est. DE TRIBVS LEGATIS } priuatis: qua sententia Lentulus, & Pompeius excluderentur, qui erant cum imperio, FREGERAMVS, } pergit in translatione. nam, frangere impetus aduersarij, de pugnantibus usurpatur. significat, quod in ep. 2. dictum est: De tribus legatis, frequentes ierunt in alia omnia. CERTAMEN } tertium, & ultimum translationis uerbum, longius autem producta, similitudo potius, quam translatio, uideretur. SENTENTIA VOLCATII, } ut Pompeius regem reduceret: de quo Lupus tribunus pl. retulerat. ADVERSARIIS } praesertim tribunis pl. de quibus infra: Nemo est enim, qui nesciat, quo minus discessio fieret, per aduersarios tuos esse factum: qui nunc, populi Romani nomine, re autem uera sceleratissimo latrocinio, si qua conabuntur agere; satis prouisum est. &c. VARIIS CALUMNIJS. } senatores cum eam rem, de qua sententiam rogabantur, perfici nollent, longa oratione, ut diem consumerent, utebantur. ius enim erat, ut sententiam rogati, dicerent ante, quidquid uellent alius rei, & quoad uellent. quod in libro de officio senatorum Capito scriptum reliquit. Hac igitur potestate, improbo, astutoq. consilio rem extraxerunt Lentuli aduersarij, cum alius alia diceret, ut diem eximerent: quod est factum. Varias calumnias uocat Cicero uarias causas fictae inductas, uaria figmenta, cum nihil uerum, nihil ex animo loquerentur, sed tantum ut rem ducerent, diemq. dicendo extraherent. sic 2. lib. 2. ad fratrem: Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est. FREQUENTI SENATV, } cum adessent plurimi senatores. Plures quadringentis in senatu affuisse, bis omnino, ut mea memoria est, legi, CDX, in oratione post reditum in senatu, CDXV, ep. 10. lib. 1. ad Att. IN MAGNA UARIETATE, } sic tres mei, sic & unus Alberti Ferri, optimi

optimi eruditique adolescentis, & duo praeterea Sigonij ueteres libri, Varietatem autem sententiarum dicit hoc enim in primis honorificum, in magna uarietate, magnaque inuidia, causam tamen obtinere. in quo suū officium tacite Cicero commendat. quis enim nescit, operam, officiumque nostrum laudari magis, ubi quid obtinemus in magna sententiarum uarietate, quam si uarietas non magna sit? Sententias quinque uarie discernentium exposuit in prima epistola; Hortensij, de reductione regis urbi Lentulo mandanda; Crassi, de tribus legatis, etiam ex ijs, qui cum imperio essent; Bibuli, de tribus item legatis, sed ex ijs tantum, qui priuati essent; Scruilij, ne rex reduceretur; Volcatij, ut reduceretur a Pompeio. ut magnam fuisse uarietatem sententiarum necesse sit, ubi Lentulo consulares quattuor, Crassus, Bibulus, Sertulius, Volcatius, aduersarentur. in qua tamen uarietate causam Lentulus obtinisset, nisi uarijs calumnijs ab eius aduersarijs extracta res esset. Ep. 2. lib. 2. ad Q. Fr. Per obrectatores Lentuli res calumnia extracta est. **INUIDIA** } consularium: de quibus in ep. 1. Si esset in ijs fides. In 2. In tanta hominum perfidia. In 5. Eandem fidem hominum. Et ibidem: Siquid hominum perfidia detraxerit. Et in extremo: Amicum ex consularibus neminem tibi esse uideo. In 6. Proditores appellat. In 7. Vehementer quosdam homines inuidisse dignitati tuae. Ibidem: De consularibus nemini possum aut studij erga te, aut officij, aut amici animi esse testis. Aliquanto post: Esse te in principibus facile passus sunt, euolare alius certe noluerunt. **ALIO** } ad alios: cum quidam soli Pompeio causam regiam deferri uellent; alij aliter sentirent. **ACERBUM** } acrem aduersarium: quod ante eum diem non contigerat. non tamen uni Lentulo, sed Pompeio pariter acerbum fuisse arbitror: oderat enim pessime socerum Pompeij C. Caesarem, ut Suetonius ostendit: quare Caesaris potentiam augenti quotidie Pompeio non amicum fuisse uerisimile uideatur. & eum Pompeius ipse suum esse obrectatorem aiebat. ep. 3. lib. 2. ad Q. Fr. **CVRIONEM**, } C. Scribonium Curionem, consulem, & triumphalem, patrem eius, ad quem epistolae mittuntur lib. 2. **IUSTIOREM**, } *paene etiam amicum.* huius mutationis illa Bibulo causa fuit, quod, cum ipse de tribus legatis obtinere non potuisset, malabat Lentulo rem deferri, quam Pompeio; quem Caesaris, inimicissimi misui, generum, fauoremque, & amplificatorem dignitatis, ornari non libenter uidebat. **LEGEM. VLTAM** } quod fautores Lentuli timebant. ideo subiunxit: Satis prouisum est, ne quid saluis auspicijs, aut legibus, aut iam sine ui agere possint. Et ep. 2. **ANTE. COMITIA** } ante Sextilem mensem, quo designabantur magistratus, maiores centuriatis comitijs, minores tributis. **LATROS.** } Cato tamen terre conatus est: promulgauit enim, ut Lentulo Ciliciae imperium abrogaretur. ep. 5. **LEGEM. PVPIAM**, } quae comitialibus diebus haberi senatum uetabat. ad Q. Fr. ep. 2. lib. 2. Per obrectatores Lentuli res calumnia extracta est. consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Et ep. 12. Comitialibus diebus Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum; & quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi, legatis quotidie senatum dari. **PERFECTIS**, } auditis, & dato responso, remissis. **LEGATIONIBVS.** } quibus dari senatum, lex Gabinia iubebat. **FICTAE. RELIGIONIS**, } non enim eos religio mouebat: sed specie religionis maleuolentiam suam tegebant. Religionis calumnia uocatur in ep. 1. **VELLET. IRE.** } adempto enim exercitu, nemo ire uellet: cum Alexandrinis, nisi cogerebantur armis, regem non esse recepturos constaret. **AB. SENATV.** } non enim senatus, sed aduersariorum tuorum culpa, ne discessio fieret, commissum est. **QVI. NVNC** } his comitialibus diebus: quorum primus erat xv. Kal. Febr. quo die scripta est epistola. quae enim acta erant in senatu, postero die significat, ut etiam ep. 2. & ad fratrem ep. 2. lib. 2. **POPULI Romani nomine**, } populi Romani causam tueri, tribunorum pl. erat. sed eo saepe nomine abutentes, rogationes iniquissimas, maleuolentiae, & inuidiae causa, ferebant. **LATROCINIO**, } quod per insidias, ut latrones, ficto populi Romani nomine, remp. lacebant. Sic in ep. 2. ad Q. Fr. Quid futurum sit latrocinio tribunorum, non diuino. **SALVIS. AUSPICIIS**, } ne iterentur eadem, uide quae diximus ep. 2. **EGO. NEQUE. DE. MEO. STDIO**, } modesta commemoratio studij sui. nam & dissimulat, & narrat. significandis autem aliorum iniurijs, ex comparatione auget officium suum. **PROFUNDAM**, } translatione ab aquis. ep. 5. lib. v. Quae ego si non profundere, ac perdere uidebor. **ASSECVTVS**, } Assequi merita, est aequare, & paribus meritis remunerari. translatione a uiatoribus, uel a currentibus, cum assequuntur eos, qui antebant. ep. 4. ad Torquatum: Beneuolentiam tuam imitabor, merita non assequar. **SINE. SVMMO DOLORE** } artificiose: nam & beneuolentiam suam declarat, & consolatur etiam societate doloris. lib. iv. ep. 4. 5. **A. VI. PRAESTARE nihil possum**: } si uis erit, certi nihil promitto. Alibi, Praestare, est, re ipsa efficere; hic, certum polliceri, prorsus futurum affirmare, atque in se recipere. ep. 3. lib. xii. ad Att. Praestabo, nec Bibulum, nec Acidinum, quos Athenis futuros audio, maiores sumptus facturos, quam quod ex eis recipietur. Timebat, ne Caninius rogationem aliquam pro Pompeio contra Lentulum per uim ferret. ep. 2. ad Q. Fr. ep. 2. **IMBECILLITATE** } cum aduersus uim fortitudo requiratur. **POPULI Romani** } quem in Lentulum optime animatum esse, iam ostendit ijs uerbis: Haec tamen opinio est populi Romani. **AMPLITVDINEM tuam** } latius patet Amplitudo, quam aut Dignitas, aut Auctoritas. nam & quantumcumque, & quacumque re ualeamus, totum id Amplitudinis nomine comprehenditur, interdum tamen, ut in epistola sequenti, cum dignitatis mentione coniungitur; non ut aliquid addatur: sed ut id nominetur, quod in amplitudine praecipuum est. Definitur his uerbis lib. 2. de Inuentione. Amplitudo, est potentiae, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia.

Argumentum ep. 5.

Mista est ex negotiabilibus, moralibusq. sententia: sed, si causa, cur scripta sit, animaduertatur, negotialis est, interdum autem negotij narrationem antecedit, saepe sequitur officij significatio: quod in his ad Lentulum epistolis perspicuum est. Scribit de C. Catonis legis promulgata, de statu regiae causae, de suo, Selicioq. consilio.

Cicero S. D. Lentulo. S.

TAMENSI nihil mihi fuit optatius, quam ut primum abs te ipso, deinde a ceteris omnibus quam gratissimus erga te esse cognosceret: tamen afficior summo dolore, eiusmodi tempora post tuam profectioem consecuta esse, ut & meam, & ceterorum erga te fidem, et beneuolentiam absens experire. Te autem uide, & sentire eandem fidem hominum in tua dignitate, quam ego in mea salute sum expertus, ex tuis litteris intellexi. Nos cum maxime consilio, studio, labore, gratia de causa regia niteremur; subito exorta est nefaria Catonis promulgatio, quae nostra studia impediret, & animos a minore cura ad summum timorem transduceret: sed tamen in eiusmodi rerum perturbatione quamquam omnia sunt metuenda, nihil magis, quam perfidiam, timemus; & Catoni quidem, quoquo modo se res habet, profecto resistimus. De Alexandrina re, causaeq. regia tantum habeo polliceri, me tibi absenti, tuisq. praesentibus cumulare satisfactorum. sed uereor, ne aut eripiat nobis, aut deseratur: quorum utrum minus uelim, non facile possum existimare: sed si res coeget, est quiddam tertium, quod neque Selicio, nec mihi displicebat: ut neque iacere regem pateremur, nec, nobis repugnantibus, ad eum deferri, ad quem prope iam delatum esse existimatur. a nobis agentur omnia diligenter: ut neque, si quid obtineri poterit, non contendamus; nec, si quid non obtinuerimus, repulsi esse uideamur. Tuae sapientiae, magnitudinisq. animi est, omnipotentiam, & dignitatem tuam in uirtute, atque in rebus gestis tuis, atque in tua granitate positam existimare: si quid ex iis rebus, quas tibi fortuna elargita est, nonnullorum hominum perfidia detraxerit, id

maiori illis frandi, quam tibi; futurum. A me nullum tempus praetermittitur de tuis rebus et agendi, & cogitandi: ut orq. ad omnia Q. Selicio neque enim prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide maiore esse iudico, neque amantiorem tui.

HIC quae agantur, quaeq. acta sint, ea te & litteris multorum, et nuncij cognoscere arbitror: quae autem posita sunt in coniectura, quaeq. mihi uidentur fore, ea puto tibi a me scribi oportere. Postea quam Pompeius apud populum ad. II. id. Febr. cum pro Milone diceret, clamore, conuicioq. iactatus est, in senatuq. a Catone aspera, & acerbe, nimium magno silentio, est accusatus; uisus est mihi uehementer esse perturbatus. itaque Alexandrina causa, quae nobis adhuc integra est, (nihil enim tibi detraxit senatus, nisi id, quod per eandem religionem dari alteri non potest) uidetur: ab illo plane esse deposita. nunc id speramus, idq. molimur: ut, cum rex intelligat sese, id quod cogitabat, ut a Pompeio reducat, assequi non posse, et, nisi per te sit restitutus, desertum se, atque abiectum fore, proficiatur ad te. quod sine ulla dubitatione, si Pompeius paulum modo ostenderit sibi placere, faciet: sed nostri hominis tarditatem, & taciturnitatem nos tamen nihil, quod ad eam rem pertineat, praetermittimus. ceteris iniurijs, quae propositae sunt a Catone, facile, ut spero, resistemus. amicum ex consularibus neminem tibi esse uideo, praeter Horrensium, & Lucullum, ceteri sunt partim obscuri iniqui, partim non dissimulenter irati. tu fac animo forti, magnoq. fisis speresq. fore, ut, fracto impetu leuissimi hominis, tuam pristinam dignitatem, & gloriam consequare. Vale.

EXPLANATIO

AFFICIOR, SUMMO dolore, } non enim tam laetor officio meo, quam angor incommodo rerum tuarum. **I**N. TUA dignitate, } de qua agitur in regia causa. **I**N. MEA salute } cum ab amicis proditus in exilium abij. **N**OS } cum } morali parte, quam breuitas decet, absoluta, negotialem aggreditur. **E**XORTA. EST } praeter expectationem: quia Cato, & Caninius negauerant se ullam legem ante comitia esse laturos. **C**ATONIS } quem Lentulus acerbissimum habuit ab initio tribunatus, turbulenter adolescentem, ut ait Fenestella, & audacem, nec imparatum ad dicendum. Cicero autem ep. 2. lib. 1. ad fratrem: Cato adolescens, nullius consilij, sed tamen cuius, & Cato, uix uiuus effugit. **P**RO-MULGATIO, } ut Lentulus e Cilicia reuocaretur. ep. 3. lib. 1. ad fratrem: Cato legem promulgauit de imperio Lentulo abrogando, uictimum filius mutauit. Promulgari leges solitae sunt per trinas mudinas antequam ferrentur; ut posset eas per otium, qui ue licet, examinare; ne repente, quo die lex ferretur, de incognita re suffragium populus ferret, de quo diximus in libro de Legibus. **A**. MINORE cura ad summum timorem } multo enim leuius est, curare, ut aliquid accedat ad dignitatem, quod ex regia causa sperabatur; quam timere, ne tota dignitas amittatur, quod ex lege Catonis impendebat. **P**ERFIDIAM, } si enim

enim in officio manserint amici, qui suam nobis operam ad impediendas tribunorum pl. rogationes possi-
 citi sunt, nihil timeamus. Ep. 2. Quod ad popularem rationem attinet, hoc videtur esse consecuti, ut ne
 quid agi cum populo, aut saluis auspicijs, aut saluis legibus, aut denique sine illi, possit. Idem ep. 4. **Q**UO-
 QUO. **M**ODO. difficili enim loco res est. **P**ROFECTO } coniunguntur. Quidem profecto, Quidem
 certe, cum id, quod cupimus, imminuitur, ut ego te ista molestia si non liberabo, leuabo quidem certe.
 & hic ex promulgata lege nihil magis, quam perfidiam, timeamus; Catoni quidem interim, quamquam
 inclinata re, profecto restitimus: entimur enim, quantum in nobis est, ne lex a Catone promulgata perfe-
 rarut. **D**EREG. **A**LEXANDRINA. *re, causaq. regia?* in quo Res, & Causa differant, satis ostendimus ep.
 infra quoque coniunguntur, ep. 7. In hac ratione quid res, quid causa, quid tempus ferat, tu facillime,
 optimeq. percipies. **E**RIPIATVR } ut Pompeius regem reducat. sequitur enim paullo post: Ad quem
 prope iam delatum esse existimatur. **E**RIPIATVR *caussa regia,* } ante aliquot annos, Causa regia, su-
 stulit, in glossema. **D**ESERATVR: } ne quis omnino regem reducat: quod & Serulio placebat, ut ep. 1.
 & postea desertum est a senatu, ut ep. 7. **Q**UIDDAM *tertium,* } quid hoc sit, plane non exponit: sed ui-
 detur significare, si Lentulus regem non reducat, neque sibi, neque Selicio displicere, ut a quouis po-
 tius quam a Pompeio, reducat. Minus autem est, non displicere, quam placere: non enim omnino pla-
 cet, quod non displicet, placebat Cicero, ut Lentulus regem reduceret; id si obtineri non posset, a quo-
 uis alio potius, quam a Pompeio, reduci non displicebat. **I**A CERE } a nemine restitui. Ne causa re-
 gia deseratur, proxime dixit, infra coniungit utrumque uerbum, Desertum se, atque abiectum fore. **N**O-
TI & **REPUGNABIMUS** } primum pugnabimus, ut ad te deferatur: sin id non poterit, ne deferatur ad Pompe-
 ium, & pugnabimus. **D**EFLATVM *esse* } ex Volcatij sententia, studio maxime duorum tribunorum Lu-
 pi & Canini, ep. 12. **R**EPLVS } pertinet ad illud tertium, quod sibi non displicere dixit, rege enim ad
 Pompeium delato, Lentulus repulsam tulisse uideretur; sin, utroque reiecto, alia quapiam ratione reducere-
 tur, iacturam existimationis suae Lentulus in eo nullam faceret. **T**VAE **S**APIENTIAE } hoc eo spe-
 ctat, ne Lentulus admodum speret de rege reducendo. Est autem ea gratior consolatio, quae cum laude con-
 iungitur, itaque dat ei sapientiam & fortitudinem: quarum altera iudicat, quati quidque faciendum sit; altera,
 quidquid accidat aduersi, facile fert, atque cõtemnit, propterea, cū Nigidium quoque consolaretur, admonet
 eum utriusque uirtutis. Quid sit, inquit, forti, & sapienti homine dignum, tu uidebis. Eandem Lentulo tribuit
 animi magnitudinē ep. 7. cum ait, Magnitudinē animi tui, quā ego semper sum admiratus, semperq. amauī,
 ne umquā in istas cuiusquam iniuria. Et ep. 9. Noui animum tuum, cum magnum, ex excelsum, tum etiam
 caperem, & simplicem. Et in lib. de claris orat. Tantus in Lentulo splendor animi, & tanta magnitudo,
 ut sibi omnia, quae clarorum uirorum essent, non dubitaret adfiscere, eaq. omnia dignitate obtineret. **V**-
 trumque simul nominauit ep. 17. lib. 1. Est tuae sapientiae, magnitudinisq. animi, quid amiseris, obliuisci;
 quid reciperet ueris, cogitare. **A**MPLI-TVDINEM, & *dignitatem tuam* } modo alteram pro altera ponit, ut
 ep. 4. Te & senatus, & populi Romani summo studio amplitudinem tuam retenturum. Modo coniungit
 utramque, quasi differant, ut his, & ep. 9. in extremo: Ad tuam summam amplitudinem, dignitatem, liberalita-
 tem pertinere. **N**on videtur autem dignitas amplitudinis esse pars: ideo, qui amplitudinem uel solam nomi-
 nat, dignitatem non excludit. **D**E **BY** *s gestis* } in consulatu, cum me contra legem Clodiam, patriae com-
 potent fecisti ep. 7. Magna est memoria consulatus tui, & ep. 9. Illius actionis amplitudinem, & gloriam. Vel
 Rebus gestis, quas in prouincia geres, ut haec adhortatio potius, quam laudatio sit; quod ijs uerbis confir-
 matur ep. 7. Haec profecto uides, quanto expressiora, quantoq. illustriora futura sint, cum aliquantum
 lex prouincia, atque ex imperio laudis accesserit. **G**RAUITATE } est enim leuitatis, ea curare, quae non
 ueram, solidamq. laudem, sed fucam, inanemq. pariant, tacite, quidquid eueniat in regia causa, non esse Len-
 tulo uel quicquam laborandum significat. **P**O **S**I **T**A *existimare*; } non in reductione regis. **F**O **R**T **V**N **A** }
 non enim, quae habes a te ipso, uirtutem, & grauitatem tibi quisquam detrahet: cetera si amiseris, non tibi,
 sed ijs, quorum amittentur culpa, uitio dabitur. Videtur in fortunae bonis numerare speciem quandam
 dignitatis, non a uirtute, & grauitate, sed ab honoribus, qui deferuntur, idest a populari sensu profectam.
 Vide quae diximus ep. 3. lib. 2. **E**L **A**R **G**I **T**A **E** **S**T, } copia significatur: quo Lentulus aequiore animo
 ferat, si, quibus rebus abundat, de ijs aliquid detrahatur. **F**R **A**U **D**I, } culpae, ad Att. ep. ult. lib. v. Fit
 gratia Bruti S. C. ut neue Salaminis, ne te qui eis dedisset, fraudi esset. Pro Murena: Id erit eius ui-
 trico fraudi, ac crimini? **N**U **L**L **V**M *tempus praetermittitur de tuis rebus & agendi, & cogitandi*; }
 ubicumque res postulat, & ago de te, & cogito. simile illud ad Casium ep. 1. lib. XII. Finem nullum facio
 de te cogitandi. **P**R **V**D **E** **N** **T**Y **R**E **M**, } nominat, quae tibi maxime requiruntur in amico, consilium,
 fidem, beniuolentiam. **H**I **C**. **Q**U **A**E *agantur*, } disjungendum a superioribus: ut sit alia epistola:
 quod ex ipso cognoscitur argumento. dixit enim in superiore, prope delatum esse regem ad Pompeium: in
 hac, Alexandrinam causam ab eo depositam, significat, praeterea, cur de Catone eadem iterentur? cur ita
 concludat epistolam: Tu fac animo forti, magnoq. sis: cum eum iam ad animi magnitudinem cohorta-
 tus in eo loco sit: Tuae sapientiae, magnitudinisq. animi est? Et omnino cum tota res alia uideatur: tum
 cognoscitur epistole principium in his uerbis: Hic quae agantur, quaeq. acta sunt, ea te, &c. **Q**U **A**E
AU **T**E **M** *posita sunt in coniectura*, } quae coniectura licet assequi: quae possunt e signis diuinari. **C**on-
 iectura, & diuinitio, non idem sunt, nam coniectura ducitur e signis; diuinitio saepe signa non sequitur, ita fit,
 ut omnis coniectura diuinitio sit, non contra. **Q**U **A**E **Q**. *mibi uidentur fore* } transit a generali sententia
 ad particularem, nam generale illud est, Quae posita sunt in coniectura: particulare hoc, Quae mihi uiden-
 tur fore. Ad illis autem hoc anno P. Clodius M. onem de ui ad populum accusauit, ep. 3. lib. 2. ad fratrem &
 in ora-

in oratione pro Sextio. **APVD populum** } populus de reis iudicabat, accusante tribuno pl. aut aedili. **CONVICIO** } cum enim Clodius de loco superiore ut ait Plutarchus, interrogaret suos in concione stantes, quis esset, qui plebem fame necaret? respondebant operae, Pompeius: quis Alexandriam ire cuperet? Pompeius. Ad conuicium impetus accessit: nam in oratione pro Milone, Reo, inquit, Milone ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus esset, quae tunc non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Ep. 3. lib. 2. ad fratrem: Hora fere nona, quasi signo dato, Clodiani nostri consputare coeperunt. exarsit dolor. iurgere illi, ut loco nos mouerent. **IACTATVS. EST.** } exagitatus, uehementer percussus. **CATONE** } C. Catone tribuno pl. de quo supra. **VEHEMENTER. ESSE. PERTVRBATVS.** } non tam, quod asperere, & acerbe accusatus esset a Catone; quam, quod senatorum omnium magno silentio. hac de re sic ep. 3. lib. II. Ad Q. Fr. Eo die Cato est uehementer in Pompeium inuectus, & cum oratione perpetua, tamquam reum, accusauit. de me multa, me inuito, cum mea summa laude dixit; cum illius in me perfidiam increparet. auditus est magno silentio maleuolorum. Prudentiam Ciceronis licet in hoc animaduertere, quod, ad Lentulum cum scribit, se laudatum a Catone, non dicit; ne animum eius offenderet. non enim aequo animo Lentulus ferre posset. ab eo laudatum esse Ciceronem in senatu, qui rogationem de imperio sibi abrogando promulgauerat, in ea uero ad fratrem epistola, libere, ut res erat, ita scribit: quamquam addit, Me inuito: ne uideretur eius hominis oratione delectari, qui suam laudem Pompeij cum infamia coniungeret. Alienatum a Pompeio senatorum Plutarchus ostendit, quia Ciceronem superiore anno, a Clodio tribuno pl. oppugnatum, deseruerat: propterea, cum C. Cato perfidiam eius in Ciceronem increparet, magno omnium silentio auditus est. **NIHIL enim tibi detraxit senatus.** } dederat tibi, ut regem reduceres: id postea non detraxit, sed exercitum: quem non tam tibi, quam omnino omnibus ademptum existimare debes. Duo S. C. facta esse iam dixi, unum ipso Lentulo consule referente, ut rex a Lentulo reduceretur; alterum referente Marcellino consule, ne cum exercitu reduceretur. **PER. EANDEM. RELIGIONEM.** } per quam tibi detraxit exercitum. itaque nihil tibi proprie est ademptum, sed quod habere profusus nemo potest. **ID, QVOD. COGITABAT.** } faciliorem enim sibi reditum duce Pompeio, quam quouis alio, pro summa eius apud omnes gentes auctoritate, rerumq. gestarum gloria, sperare poterat. **PROFICISGATVR. AD. TE.** } per suos creditores, & per eos, quorum sibi uoluntatem largitione adiunxit, agat, operamq. det, ut abs te reducat. **NOSTI hominis tarditatem, & taciturnitatem.** } simulationem Pompeij, & consuetudinem in occultarida uoluntate, modeste describit. non enim uideri uult eius ingenium, & mores carpere, quem optime de se meritum negare non poterat. praeterea fungitur officio boni uiri, cum inter amicissimos suos, Lentulum, & Pompeium, quantum in ipso est, amicitiam conseruat, itaque, cum ad Q. fr. scriberet, libere suum sensum aperuit. Pompeius, inquit, noster in amicitia P. Lentuli uituperatur. Naturam eius ostendit ep. ult. lib. III. ad eundem: Velit, nolit, scire difficile est. Et ad Att. ep. 10. lib. IV. Nos hic cum Pompeio fuimus. multa mecum de rep. sane sibi displicens ut loquebatur: sic est enim in hoc homine dicendum. Coelius autem ep. 1. lib. IX. Solet aliud sentire, & loqui. Eiusdem tarditatem idem ostendit ep. 4. Cum, ex Gallia, coactus esset dicere Pompeius, se legionem obducturum, sed non statim sub mentionem, & conuicium obrectatorum. **A. CATONE.** } de cuius rogatione promulgata supra dixit. **FACILE.** } uel auspicijs, uel intercessione tribunicia. ep. 2. & 4. **NEMINEM** } idem scribit in ep. 7. **OBSCVRIVS** } iniquitas eorum apparet, sed paullo obscurius. **INIQVI.** } leuius est, quam inimici. **FRACTO. IMPETV** } rogatione eius impedita. **LEVISSIMI** } qui facile ad omnem improbitatem feratur. ideo dixit ep. 2. lib. 1. ad fratrem: Cato adolescens, nullius consilij. Et Fenestella: Cato adolescens, turbulentus, & audax. **PRISTINAM** } quae fuit ante promulgatam Catonis rogationem; propterea subiunxit, Consequare, ut amissam ex aliqua parte, & in discrimen adductam.

Argumentum ep. 6.

MOralis tota, excepta prima sententia, quae negotialis est. Consolationem Cicero adhibet dolori suo, eam scilicet, quam sperat in Lentuli quoque dolore posse aliquid proficere. Et, quia ualet ad consolandum amoris significatio; Et amoris indicium dolor est: orditur a dolore suo. quia uero consolationis duae quasi uiae sunt, ratio, & exemplum, non modo ut fieri debere, quod suademus, uerum etiam ut factum esse ostendatur: utraque uia progreditur. argumentatur enim a spe, quam in consilijs amicorum, & in ipsa die ponit: exemplum uero sumit a similitudine suorum temporum.

Tertius

Tertius hortationis locus est: quod ipsum ad minuendum dolorem pertinet: est enim cum laude coniuncta cohortatio. delectamur autem laudibus, & quodam modo languentes excitamur. Conclusio est, quae spe quadam animum recreat, omnium studiorum, officiorumq. promissio.

Cicero S. D. Lentulo. 6.

QVAE gerantur, accipies ex Pollione, qui omnibus negotijs non interfuit solum, sed praesuit. Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, quod ualde suspicor fore, ut infringatur hominum improbitas et consilij tuorum amicorum, et ipsa die, qua debilitantur cogitationes & inimicorum, & proditorum. Facile secundo loco me consolatur recordatio meorum temporum: quorum imaginem uideo in re

bus tuis. nam, etsi minore in re uiolatur tua dignitas, quam mea salus afflicta sit: tamen est tanta similitudo, ut sperem te mihi ignoscere, si ea non timuerim, quae ne tu quidem unquam timenda duxisti. sed praesta te eum, qui mihi a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis es cognitus. illustrabit, mihi crede, tuam amplitudinem hominum iniuria. a me omnia summa in te studia, officiaq. expectata. non fallam opinionem tuam. Vale.

EXPLANATIO

POLLIONE, } duarum gentium, quod meminerim, cognomen fuit, Asinae, & Vediae. **SED. PRAE**
FUIT. } auget sententiam, ut in oratione in Pisonem: Omnibus consilij, quae ad me opprimendum parabantur, non interfuit solum, uerum etiam crudelissime praefuisti. Particula autem, Sed, interdum negat, ac tollit quod dictum est, ut non diues, sed inops, interdum auget ut hic; nam qui praestit, etiam interest. Vfus Latinae linguae postulabat, Sed etiam: uerum unica particula, Sed, pro Sed etiam, non nunquam Cicero contentus est. **ME. IN. SUMMO** dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, } Contrarium illud ep. 8. lib. xvi. In magna consolatione ingens inest sollicitudo. De hac figura diximus ep. 9. In molestia gaudeo. **SCILICET:** alibi per ironiam negat, ut in oratione pro Rabirio, perduellionis reo: Scilicet tibi grauiorem dolorem patris tui mors attulit, quam C. Graccho fratris. Et Terentius: Id populus curat, scilicet. Et Virgilius: Scilicet is superis labor est. Hic affirmat, non negat, ut ep. 21. lib. ix. Priuatas causas, & eas tenues, agimus subtilius; capitis, aut famae, scilicet ornatus. Ep. 15. lib. xv. Ex interitu reip. nullam spem scilicet mihi proponebam, ex reliquis magnam. Ep. ult. lib. i. ad fratrem: Si leuare potes communem casum misericordia hominum; scilicet incredibile quiddam assequeris. Ep. 10. ad Att. lib. xiii. Hoc nullam ad partem ualet scilicet. **INFRINGATUR** } ubi difficultas est, ibi usurpatur hoc uerbum; quo maior infringentis uirtus appareat. ep. 4. Sententiam Bibuli fregeramus. Ep. 5. Speresq. fore, ut, fracto impetu leuissimi hominis, tuam pristinam dignitatem, & gloriam consequare. Ep. 4. lib. iv. Fregit hoc meum consilium & Caesaris magnitudo animi, & senatus officium. Ep. 6. Cum frangerem iam ipse me, cogere meq. illa ferre toleranter; habebam, quo confugerem. **DEBILITANTUR** } quia tempus omnia minuit. **PRODITORVM** } de quibus dixit ep. 1. Si esset in ijs fides, in quibus summa esse debebat, non laboraremus. **SECUNDO. LOCO** } pro, deinde. sic locutus Phil. iix. Huius industriam, maxime quidem uellem, ut imitarentur ij, quos oportebat; secundo autem loco, ne alterius labori inuiderent. Secundo, simpliciter in oratione pro Plancio: Equidem primum, ut honore dignus essem, maxime semper laboraui; secundo, ut existimarer. **IMAGINEM** } quam expressit ep. 5. his uerbis: Te autem uidere, & sentire eandem fidem hominum in tua dignitate, quam ego in mea salute sum expertus, ex tuis litteris intellexi. Et ep. 7. Simillimamq. in re dissimili tui temporis nunc, & nostri quondam, fuisse rationem. Ibidem infra: In te, homine omnium nobilissimo, simillima inuidorum uitia perspexi. **VIOLATUR. TUA. DIGNITAS,** } in explanando Cicerone nihil duco fieri a me posse elegantius, aut etiam utilius, quam si conferam similia similibus: uel ut illustrentur obscurae sententiae: uel ut copia paretur. Hic quid Cicero sibi uelit, obscurum non est: hoc ipsum tamen quod intelligimus, ex comparatione quodam modo fiet apertius. ostendit, & salutem pluris esse, quam dignitatem; &, affligi, grauius, quam uiolari. dixit idem alijs uerbis, nec minus ornate, ep. sequentij: Multum inter est, utrum laus imminuatur, an salus deseratur. Nec dissimile admodum illud ep. 5. Te uidere, & sentire eandem fidem hominum in tua dignitate, quam ego in mea salute sum expertus, ex tuis litteris intellexi. **SIMILITUDO,** } ob amicorum infidelitatem. **SI. EA. NON timuerim,** quae ne tu quidem unquam timenda duxisti. } promulgata Catonis rogatione de abrogando tibi Ciliciae imperio, non timui: quia nec tu, me patria pulso, timueras; cum sperares futurum, id quod euenit, ut ea mihi calamitas etiam honori esset: quae me spes aequae nunc in rebus tuis consolatur. **PRAESTA te eum,** } fac ut te tui similem agnoscamus: forem animum habeas, quem semper habuisti. Significat id, quod in ep. sequenti: Magnitudinem animi tui ne unquam inflectas cuiusquam iniuria. **A. TENERIS,** ut Graeci dicunt, unguiculis } a pueritia: dixit enim in epistola sequenti: Ut omnem gloriam, ad quam a pueritia inflammatus fuisti, omni cura, atque industria consequare. saepe hoc Cicero legerat in Graecis libris: nos egemus exemplis. Plutarchus

tarchus tamen ἐν τῷ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς, ἃς ἀπαλῶ, inquit, (sic enim est in antiquo libro nobilissimi, & eruditissimi iuuenis Io. Vincentij Pinelli) οὐκ ἔστι ἀγαπῶν τὰ τέχνη. ILLUSTRABIT; elucet enim uirtus in aduersis. STVDIA. OFFICIAQ. recte coniunguntur. potest enim & sine officio studium, & sine studio officium esse: cum animi studium sit, officium opera probetur; & studium sine officio parum proficit, officium sine studio langueat. sic ep. sequenti: De consularibus nemini possum aut studij erga te, aut officij esse testis. Ep. 5. lib. v. Homo omnium meorum in te studiorum, & officiorum maxime conscius. Ad Att. ep. 14. lib. xv. Ex omnibus, mi Dolabella, studijs in me, & officijs, quae summa sunt, hos scito mihi & amplissimum uideri, & gratissimum esse. NON. FALLAM. OPINIONEM TVAM, simile illud, quod, augendae copiae gratia, subiungam, ep. 16. lib. III. Omnia uolo a me & potestules, & expectes. uincam cogitationes tuas officijs meis. Et apud Nonium, in fragmento Ciceronis epistolae ad Caesarem iuniorem: Posthac, quod uoles a me fieri, scribito. uincam opinionem tuam. Quae scilicet eo pertinent, ut ostendatur, morale quiddam esse, & decere in primis, epistolas claudere significatio ne beneuolentiae.

Argumentum ep. 7.

Respondet ad ea, quae Lentulus quaesierat. & quamquam moralia quaedam admiscentur: tamen, quia reductio regis praecipua scribendi causa fuit, (id enim spectandum est) inter negotiales epistolas referatur. Diuiditur in partes octo. Prima est, de suo in primis erga Lentulum amore: altera, de amicorum fide: tertia, de Alexandrina causa: quarta, de suis in rep. capeffenda consilijs, & hominum consularium inuidia: quinta, cohortatio ad gloriam, atque constantiam: sexta, de reip. statu: septima, de Tulliae filiae suae, Crassipedisq. nuptijs: octaua, & ultima, de Lentulifilio. Pompeio, & Crasso iterum cos.

Cicero. S. D. Lentulo procos. 7.

LEGI tuas litteras; quibus ad me scribis, gratum tibi esse, quod crebro certior per me fias de omnibus rebus, & meam erga te beneuolentiam facile perspicias. quorum alterum mihi, ut te plurimum diligam, facere necesse est; si uolo is esse, quem tu me esse uoluisti: alterum facio libenter; ut quoniam interuallo locorum, & temporum disuncti sumus, per litteras tecum quam saepissime colloquar. quod si rarius fiet, quam tu expectabis; id erit causae, quod non eius generis meae litterae sunt, ut eas audeam temere committere. quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus recte dem, non praetermittam. Quod scire uis, qua quisque in te fide sit, & uoluntate: difficile dictu est de singulis. unum illud audeo, quod antea tibi saepe significavi, nunc quoque, re perspecta, & cognita, scribere: uehementer quosdam homines, & eos maxime, qui te & maxime debuerunt, & plurimum inuare potuerunt, inuidisse dignitati tuae: simillimamq. in re dissimili, tui temporis nunc, & nostri quondam, fuisse rationem: ut, quos tu reip. causa laeferas, palam te oppugnarent; quorum auctoritatem, dignitatem, uoluntatemq. defenderas, non tam memores essent uirtutis tuae, quam laudis inimici. Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cognoui Horrensium percupidum tui, studiosum Lucullum, ex magistratibus autem L. Racilium & fide, & animo singulari. nam nostra propugnatio, ac defensio dignitatis tuae, propter magnitudinem beneficij tui, fortasse plerisque officij maiorem auctorita-

tem habere uideatur, quam sententiae. praeterea quidem de consularibus nemini possum aut studij erga te, aut officij, aut amici animi esse testis. etenim Pompeium, qui mecum saepissime, non solum a me prouocatus, sed etiam sua sponte, de te communicare solet, scis temporibus illis non saepe in senatu fuisse, cui quidem litterae tuae, quas proxime miseris, quod facile intellexerim, pericundae fuerunt. mihi quidem humanitas tua, uel summa potius sapientia, non iucunda solum, sed etiam admirabilis uisa est. uirum enim excellentem, & tibi tua praestanti in eum liberalitate deuinctum, nonnihil suspicantem, propter aliquorum opinionem suae cupiditatis, te ab se abalienatum, illa epistola retinuisi. qui mihi cum semper tuae laudi fauere uisus est, etiam ipso suspiciosissimo tempore Caniniano: tum uero, lectis tuis litteris, perspectus est a me, toto animo de te, ac de tuis ornamentis, & commodis cogitare. Quare ea, quae scribam, sic habeto, me, cum illo re saepe communicata, de illius ad te sententia, atque auctoritate scribere: quoniam S. C. nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit; eaque, quae de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam uiam habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium, esse uideatur; te posse perspicere, qui Ciliciam, Cyprumq. teneas, quid efficere, & quid consequi possis: & si res facultatem

habitura

habitura uideatur, ut Alexandriam, atque Aegyptum tenere possis; esse & tuae, & nostri imperij dignitatis, Ptolemaeide, aut aliquo propinquo loco rege collocato, te cum classe, atque exercitu proficisci Alexandriam; ut, cum eam pace praesidijsq. firmaris, Ptolemaeus redeat in regnum: ita fore, ut per te restitueretur, quemadmodum senatus initio censuit; & sine multitudinem reducat, quemadmodum homines religiosi Sibyllae placere dixerunt. Sed haec sententia sic & illi, et nobis probatur, ut ex eventu homines de tuo consilio existimatos uideremus: si cecidisset, ut uolumus, & optamus, omnes te & sapienter, & fortiter; sin ali- quid esset offensum, eosdem illos, & cupide, & temere fecisse, dicturos. Quare, quid assequi possis, non tam facile est nobis, quam tibi, cuius prope in conspectu Aegyptus est, iudicare. nos quidem hoc sentimus: si exploratum tibi sit, posse te illius regni potiri, non esse cunctandum; sin dubium, non esse conandum. illud tibi affirmo, si rem istam ex sententia gesseris, fore, ut absens a multis; cum redieris, ab omnibus collaudere. offensionem esse periculosam propter interpositam auctoritatem, religionemq. uideo. sed ego te ut ad certam laudem adhortor, sic a dimicatione deterreo; redeoq. ad illud, quod initio scripsi, totius facti tui iudicium non tam ex consilio tuo, quam ex eventu homines esse facturos. Quod si haec ratio rei gerendae periculosa tibi uidebitur; placebat illud, ut, si rex amicis tuis, qui per provinciam, atq. imperij tui provincias ei credidissent, fidem suam praestitisset, & auxilijs eum tuis, & copijs adiuuaret: eam esse naturam, & regionem provinciae tuae, ut illius reditum uel adiuuando confirmares, uel negligendo impedires. In hac ratione quid res, quid causa, quid tempus ferat, tu facillime, optimeq. perspicias; quid nobis placuisset, ex me potissimum putari te scire oportere. Quod mihi de nostro statu, de Milonis familiaritate, de lenitate, et imbecillitate Clodij gratularis: minime miramur te tuis, ut egregium artificem, praeclaris operibus laetari. quamquam est incredibilis hominum peruersitas; (grauiori enim uerbo uti non libet) qui nos, quos fauendo in communi causa retinere potuerunt, inuidendo abalienauerunt: quorum maleuolentissimis obrectationibus nos scito de uetere illa nostra diuturna q. sententia prope iam esse depulsos; non nos quidem ut nostrae dignitatis smus obliui, sed ut habeamus rationem aliquando etiam saluis. poterat utrumque praeclare, si esset fides, si grauitas in hominibus consularibus: sed tanta est in plerisque lenitas, ut eos non tam constantia in rep. nostra delectet, quam splendor offendat. quod eo liberius ad te scribo, quod tu non solum temporibus ijs, quae per te sum adeptus, sed, iam olim nascenti prope nostrae laudi, dignitati, uirtutiq. praesuisisti: simul quod uideo, non, ut antehac putabam, no-

uitati esse usum meae. in te enim, homine omnium nobilissimo, similia in uidorum uitia persepsi: quem tamen illi esse in principibus facile sunt passi; euolare altius certe no uerunt. Gaudes tuam dissimilem fuisse fortunam. multum enim interest, utrum laus imminuatur, an salus deseratur. me meae tamen ne nimis paeniteret, tua uirtute perfectum est. curasti enim, ut plus additum ad memoriam nominis nostri, quam demptum de fortuna uideretur. Te uero moneo, cum beneficijs tuis, tum amore incitatus meo, ut omnem gloriam, ad quam a pueritia inflammatus fuisti, omni cura, atque industria consequare; magnitudinemq. animi tui, quam ego semper sum admiratus, semperq. amaui, ne unquam inflectas cuiusquam iniuria. magna est hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis, magna memoria consularis tui. haec profecto uides quanto expressiora, quantoq. illustriora futura sint, cum aliquantum ex provincia, atque ex imperio laudis accesserit. quamquam te ita gerere uolo, quae per exercitum, atque imperium gerenda sunt; ut haec multo ante meditare, huc te patres, haec cogites, ad haec te exerceas; sentiasq. id, quod quia semper sperasti, non dubito quin adeptus intelligas te facillime posse obtinere summum, atque altissimum gradum ciuitatis. Quae quidem mea cohortatio ne tibi inanis, aut sine causa suscepta uideatur; illa me ratio mouit, ut te ex nostris euentis communibus admonendum putarem; ut considerares in omni reliqua tua uita; quibus crederes, quos caueres. Quod scribis, te uelle scire, qui sit reip. status: summa dissensio est, sed contentio dispar. nam, qui plus opibus, armis potentia ualent; profecisse tantum mihi uidentur stultitia, & inconstantia aduersariorum, ut iam etiam auctoritate plus ualerent. itaque, per paucis aduersantibus, omnia, quae ne per populum quidem sine seditione se assequi posse arbitrabantur, per senatum consecuti sunt. nam & stipendium Caesari decretum est, & decem legati; & ne lege Sempronia succederetur, facile perfectum est. quod ego ad te breuius scribo, quia me status hic reip. non delectat: scribo tamen, ut te ad moneam; quod ipse litteris omnibus a pueritia deditus, experiendo tamen magis, quam discendo, cognoui, tu tuis rebus integris discas, neque salutis nostrae rationem nobis habendam esse sine dignitate, neque dignitatis sine salute. Quod mihi de filia, et de Craspede gratularis: agnosco humanitatem tuam: speroque, et opto, nobis hanc coniunctionem uoluptati fore. Lentulum nostrum, eximia spe summae uirtutis adolescentem, cum ceteris artibus, quibus studuisti semper ipse, tum in primis imitatione tui fac erudias. nulla enim erit hac praestantior disciplina. quem nos, & quia tuus, & quia te dignus est filius, & quia nos diligit, semperq. dilexit, in primis amamus, carumq. habemus. Vale.

EXPLANATIO

QVEM tu me esse uoluisti: } si uolo dignus eo loco esse, in quem me, inimicorum iniuria pulsum, tua uirtus restituit. TEMPORVM } biennium iam aberat Lentulus. QUOTIES } antiqui & lapides, & libri, in his etiam Medicus, Quotiens. quod si probamus: eadem ratione dicendum erit, deciens, uiciens, centiens, milliens, & familia, me quidem non libenter assentiente. QVA. QVIS QVE in te fide sit, & uoluntate: } Fide, ad amicos pertinet: uoluntate, ad omnes. uel, de iisdem quaerebat Lentulus, & qua fide, & qua uoluntate essent. nam infra: Et fide, & animo in te singulari. Nisi me fallit aurium iudicium,

E

dicium, suauior hic est numerus, quam, quod alijs placuit, Qua fide quisque in te sit, & uoluntate. opinio ni nostrae cum alijs non pauci, tum ille etiam insigni ueritate Mediceus liber suffragatur **MAXIME** *debuerunt*, } perfidiam saepe accusat. ep. 1. Si esset in ijs fides, in quibus maxima esse debebat; non laboraremus. Ep. 2. Dignitatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia, & iniquitate, retinebimus. Ep. 5. Te uidere, & sentire eandem fidem hominum in tua dignitate, quam ego in mea salute sum expertus, ex tuis literis intellexi. **PLVRIMUM** *iuuare potuerunt*, } consulares uidetur describere: de quibus infra: De consularibus, nemini possum aut studij erga te, aut amici animi esse testis. Et ep. 5. Amicum ex consularibus neminem esse uideo, praeter Hortensium, & Lucullum. ceteri sunt partim obscurius iniqui, partim non dissimulenter irati. **INUIDISSE** *dignitati tuae*: } infra: Quem esse in principibus facile sunt passi, euolare altius certe noluerunt. **IN . RE . DISSIMILI**, } infra: Multum interest, utrum laus imminuatur, an salus deseratur. Et ep. 6. Minore in re uiolatur tua dignitas, quam mea salus afflicta sit. **NOSTRI** *quondam*, } cum eiectus patria sum, tum eorum odio, quos recip. causa laeceram, tum eorum inuidia, quorum auctoritatem, dignitatem, uoluntatemq. defenderam. quod idem tibi, quam quam dissimili in re, contigit. Ex *magistratibus L. Racilius* } loquitur de magistratibus anni superioris: dixit enim, Quo quidem tempore: & infra, Temporibus illis, idest, Marcellino & Philippo cos. Racilius autem eodem anno, quo Lupus, tribunus pl. fuit, ut constat ex ep. 1. lib. 2. ad Q. Fratrem. Lupum uero tribunum pl. fuisse Marcellino & Philippo cos. plane cognoscitur ex ep. 1. & 2. non potest igitur hoc anno Racilius tribunatum pl. gerere: cum epistola scripta sit Pompeio et Crasso II. cos. post decretum Caesari stipendium, & auctum legatorum numerum: quae facta esse Pompeij & Crassi secundo consulatu, Appianus, & Dio docent. Tribunum pl. Plutarchus in Probl. negat magistratum fuisse: idq. multis argumentis probare conatur. nec dissentire uidetur Linius: apud quem lib. 2. Appius consul clamitat, priuatum tribunum pl. esse, sine imperio sine magistratu. sed utrumque refellit Cicero & hic & lib. 1. de Orat. cum ait: Exierant cum Crasso adolescentes, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpicius, qui de inceptis eum magistratum petiturus putabatur. In Bruto: Ita tacitus Crassi tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cenauisset apud praekonem Granium, idq. nobis narrauisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse. In oratione pro Quinctio: Per magistratum, qui auxilij causa constitutus est. Sallustius in Iugurtha: L. Lucilius, & L. Annius, tribuni pl. resistentibus collegis continuare magistratum nitentur. Apud Nonium Fenestella: Ut magistratum inierunt tribuni pl. C. Cato Ptolemaeo regi, & Lentulo consuli assiduis concionibus inuidiam concitare coepit. Asconius quoque: Inuocare tribus Gabinus coepit, ut Trebellio magistratum abrogaret. Mirari etiam aliquis fortasse possit, cur tribunis pl. purpuram adimat Plutarchus; cum in oratione pro Cluentio legantur haec de tribuno pl. Quinctio: Facite, ut non solum mores eius, & arrogantiam, sed etiam uultum, atque amictum, & illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Sed cogitare licet, uel de sua tantum aetate locutum esse Plutarchum, in qua tribuni pl. imminuta iam potestate, purpurea non uterentur; uel Ciceronem in Quinctio notasse, quod ille sibi, neglecta consuetudine, per singularem arrogantiam assumpserat. Nam, quod ait Plutarchus, licitoribus non usum esse tribunum pl. ideoq. constare, magistratum non fuisse: refellit exemplo censorum, qui liciores non habebant, & tamen non modo magistratus censura fuit, uerum etiam, quod negare arbitror neminem, inter maiores magistratus. **ET . FIDE**, & *animo in te singulari*, } multi enim fauent, ut fidem praestent: animus tamen singularis non est. Respondet ad illud, *Qua quisque in te fide sit, & uoluntate.* **OFFICII** *maiores auctoritatem habere uideatur, quam sententiae.* } fauere me tibi, fortasse homines arbitrantur, non quod ita sentiam, sed quod beneficio tuo uinctus, ingratus esse non possim. id aperte significat in prima: Nos in causa auctoritatem eo minorem habemus, quod tibi debemus. **UIDEATUR**: uideri possit. **AUT** *studij erga te, aut officij, aut amici animi* } ostendi iam, inter officium, & studium quid intersit. minus autem est, Amici animi, quam studij: cum in aliquem amico esse animo possimus, nec tamen ei studere, aut eius causa laborare. itaque hoc significat: in consularibus non modo studium erga te, aut officium, sed ne amicum quidem animum perspexi. Et ut hic, amicus animus, minus, quam amor, significat: sic, non amicus animus, minus quam odium, ualet: ut ep. 3. lib. 2. ad fratrem: Crassus aderat tum, Miloni animo non amico; pro, leuiter inensus. **POMPEIUM**, } consulatum hoc anno cum Crasso gerentem: quod infra patet. **NON solum a me prouocatus**, } tribus modis legitur in antiquis libris: Non solum a me prouocatus; recte: Non solum me prouocante: & hoc recte: Non solum me prouocatus: ut in Mediceo, & alijs: mendose. **SVA . SPONTE**, } libenter Pompeium purgat: ueretur enim, ne qua Lentulo de eius cupiditate suspicio haeserit. ep. 1. In senatu palam sic egit causam tuam, ut neque, &c. Ep. 2. Ipsum cum audio, prorsus eum libero omni suspicione cupiditatis. **NON saepe in senatu fuisse.** } quod esset cum imperio, curationi frumentariae praepositis. ingredi enim urbem, quod iam dixisse me arbitror, non licebat ijs, qui cum imperio essent. **TEMPORIBVS** *illis* } cum ageretur in senatu de Ptolemaeo reducendo, Marcellino & Philippo cos. scripta enim est haec epistola Pompeio & Crasso cos. **NON saepe** } interdum enim, qui erant cum imperio, petebant a senatu, ut ingredi urbem liceret. itaque Pompeius, quod ep. 1. declarat, egit Lentuli causam in senatu: & ut laudaret P. Sextium reum, introiisse cum in urbem, legitur in ep. 9. quod alijs quoque probatur exemplis. **QUOD facile intellexerim**, } nota erat Lentulo Pompeij taciturnitas, & simulatio: unde illud ep. 5. Nosti hominis tarditatem, & taciturnitatem. propterea Cicero, ne dubiam sequi coniecturam uideatur, hoc addit: **QUOD** facile intellexerim: quasi dicat: nec enim suae uoluntatis, ut solet, obscura signa dedit. infra: Perspectus est a me, toto animo de te, ac de tuis ornamentis, & commodis cogitare. **SAPIENTIA**, } quia retinendam

miri excellentis amicitiam sapientissime iudicaueris. **VISA . EST . }** proprie, admirabilis uisa est; fortasse non item, iucunda uisa est. nec tamen, iucunda, alio referri potest. sed interdum in scribendo, ea, quae longius distant, ad proxima uerba accommodamus. **LIBERALITATE }** significatur quod in ep. I. scriptum est: Cum summa testificatione tuorum in se officiorum. & in eadem infra: Quod cum ornasti. Liberalis autem in Pompeium Lentulus fuerat, cum de frumentaria curatione ad eum deferenda & egerat consul, & obtinuerat. **OPINIONEM suae cupiditatis, }** ortam ex eo, quod eius familiares omnes de re Alexandrina ei mandanda uehementer contenderant. ep. I. & 2. **TE . AB . SE . ab alienatum, }** moneo lectorem, in nullo uetere libro sic legi, sed aut abesse, Te, aut esse, Tuae, non Te, ut in Mediceo: quod mendii suspicionem auget. praeterea, pro, Ab se, antiqui omnes libri, ij quidem, quibus ego nunc utor, habent, Abs te. quod eruditorum iudicio perpendendum relinquam: tantum feci, ut ueterem scripturam fideliter ostenderem: quod officij mei ratio postulare uidebatur. **EPISTOLA }** cum dicatur, Epistolium, & Stola, Graece autem ἐπιστολή, cur non dicam, Epistola, potius quam, Epistula? ueteres quidem libri uarie: & Mediceus non minus saepe, Epistola, quam, Epistula. **RETINUISTI . }** iam tibi tua liberalitate deuinctum, illa epistola retinuiisti. Pergit in translatione: quia dixerat, Tibi deuinctum. **SUSPICIOSISSIMO }** quo suspicio maxima fuit, Caninium tribunum pl. inductum a Pompeio, rogationem ferre uoluisse, ut Ptolemaeus ab eo, cum duobus tantum licitoribus, reduceretur: quod a Plutarcho litteris proditum legimus. Et hanc rogationem Cicero significat ep. 5. lib. 2. ad Q. fr. Quod de Pompeio Caninius agit, sane quam refrixit, neque enim res probatur: et Pompeius noster in amicitia P. Lentuli uituperatur. Puer affui, cum hunc locum Egnatius publice interpretaretur. probabat, Catoniano, potius, quam Caniniano, adductus in hanc opinionem ex his uerbis ep. 5. Exorta est nefaria Catonis promulgatio. sed inde nulla potuit in Pompeium, quasi cum Catone sententis, exsistere suspicio: cum Cato ipsi Pompeio, aequae ac Lentulo, fuerit inensus. itaque in eadem epist. Pompeius a Catone asperce & acerbe est accusatus. & ad Q. Fr. ep. 3. lib. 2. **PERSPECTVS est a me }** confirmat illud, Quod facile intellexerim; ut omnem prorsus de Pompeio suspicionem tollat. **SENTENTIA, atque auctoritate }** & id sentit, quod scribam; & ut efficias, auctor est. **ADEMPTA SIT }** quae tibi data est eo S. C. quod, te consule referente, factum est. **AUCTORITAS, }** quae sit senatus auctoritas, ostendimus ep. 2. **INTERCESSVM }** a tribunis pl. ex quo fieri non potuit S. C. sed remansit senatus auctoritas. **NE . QVIS omnino regem reduceret, }** quod Scruilius Isauricus anno superiore censuerat. ep. I. **TANTAM uim habet, }** uerbum, Tantam, minuit hic potius, quam auget: ut in ep. 8. lib. III. Aut non erit istuc bellum, aut tantum erit, ut uos, aut successores, paucis additis copijs, sustinere possint. Et ep. 14. lib. xv. Si tanta sunt onera tuorum, ut ea sustinere possis. Tusc. 2. Vrgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, ut ferendi sint, quo sit confugiendum, uides. Pro lege Manilia: Ceterarum prouinciarum uectigalia tanta sunt, ut his uel ipsas prouincias tutandas uix contenti esse possimus. Apud Caesarem lib. VI. Praesidij tantum est, ut ne murus quidem cingi possit. lib. III. bel. ci. Tantum nauium reperit, ut anguste quindecim milia legionariorum militum transportare possent. **IRATORVM HOMINVM }** ob regiam largitionem. ep. I. **STVDIVM, }** recte, de iratis hominibus Studium; de constanti senatu Consilium, dixit. impellimur enim studio, consilio regimur. **QVI . CILICIAM, }** Cilicia Lentuli prouincia uocabatur, cum tamen simul Asiae partem administraret. argumento est illud in ep. 9. De Quinti Fratris negotio scribis, te priore aestate, quod, morbo impeditus, in Ciliciam non transieris, conficere non potuisse. Partem autem illam Asiae Lycaoniam, Pamphylia, Phrygiam fuisse crediderim, sed Phrygiae partem, non uniuersam. ad Appium ep. 3. lib. III. Haec in eo grauitas, haec animi altitudo fuit, non modo ut Phrygia alicui, aut Lycaoni, quod tu in legatis fecisti, sed ne summorum quidem hominum maleuolis de me sermonibus crederet. Cicero autem, qui, post Lentuli successorem Appium, Ciliciae praefuit, maiorem utroque prouinciam habuit. nam tres praeterea dioeceses Asiaticas sibi attributas esse, ait ep. 63. lib. XIII. **CYPRVM Q. }** post legem Clodiam, Pisone & Gabinio. cos. latam, Cyprus insula a Lentulo simul cum Cilicia est administrata. & quia Cyprus & Cilicia Aegypto propinqua sunt; ideo longe melius, quam Cicero, & Pompeius, qui Romae erant, perspice re Lentulus poterat, quid efficere, & quid confici posset. **SI . RES facultatem habitura uideatur, }** si res posse perfici, & exitum habere uideatur. **TENERE }** obtinere, potiri, ut ep. I. Teneri enim res aliter non potest. infra idem alijs uerbis: Si exploratum tibi sit, posse te illius regni potiri. **PTOLEMAIDE, }** opido Alexandriae propinquo. Mediceus liber, & alij fere omnes, Ptolomaide, & infra Ptolomaeus: quod non probauit. nam & Graeci e in secunda syllaba, non o ponunt: & ita Ptolemaeus a πτολεμαῖος deducitur, ut Timaeus a τιμαῖος. quod ostendit lib. 2. Priscianus. **ALIQUO }** recte: quamquam nonnulli ueteres libri habent, Alio: quod inde natum est, quia scriptum uidebant, Alico: sic enim & Mediceus liber habet. **ATQVE . EXERCITV }** non ut Ptolemaeum cum exercitu reducas, sed ut, eo Ptolemaide, aut aliquo propinquo loco collocato, ipse cum exercitu Alexandriam profectus, regem cum Alexandrinis in gratiam restituas. ita nihil commiseris neque contra S. C. neque contra religionem: non enim regem cum multitudine reduces. **PACE, }** te auctore facta inter Ptolemaeum, & Alexandrinos. **PRAESIDIIS Q. }** ut Alexandrini, praesidij metu, a te relicti, pacem seruent. **FIRMARIIS, }** ne noua consilia suscipiant. leues enim, & infidi Alexandrinorum animi, ut pote qui bis iam Ptolemaeum eiecerant. **REDEAT in regnum: }** non a te reducatur, ne contra senatus uoluntatem committas, sed, Alexandria prius a te pace, praesidijsq. firmata, ipse redeat. **INITIO censuit; }** factu S. C. te ipso consule referente. ep. I. **HOMINES religiosi }** potest de quindecim uiris, id est de

sacerdotibus Sibyllinos libros custodientibus, hoc dicere; qui a C. Catone tribuno pl. ad populum producti, oraculum exposuerant; potest etiam de ipso Catone, qui eos produxit: cum ironia certe, Homines religiosi, dictum est: quasi de religione minimum laborarent; sed honesto nomine malevolentiam, inuidiamq. suam obtenderent. unde illud ep. 4. At tuis inuidis, atque obrecta toribus, nomen inductum fictae religionis. Et ep. 1. Senatus religionis calumniam, non religione, sed malevolentia, & illius regiae largitionis inuidia, comprobatur. **SIBYLLAE placere**; quod cum senatus aut credidisset, aut se credere simulasset, decreuit, ne quis regem cum multitudine reduceret. **EX. EVENTU**; eadem sententia in oratione pro Postumo. Hoc, inquit, plerumque facimus, ut consilia euentis ponderemus; & cui bene quid processerit, multum illum prouidisse; cui secus, nihil sentisse dicamus. Veteres libri mei, Ex euentu: Mediceus, Ex euento, utroque modo recte, infra: Ut te ex nostris euentis communibus admonendum putarem. In Partitionibus: Si cuiusque facti, & euenti causa ponetur. **DE. TVO consilio**; regis reducendi. **EXISTIMATVROS**; nota uerbi significatio: sed interdum accipitur pro iudicare, ut hic: nam infra subiungitur: Redco ad illud, quod initio scripsi, totius facti tui iudicium non tam ex consilio tuo, quam ex euentu homines esse facturos. In Bruto: Quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. **SI. CECIDISSET, ut uolumus**; infra idem alijs uerbis: Si rem istam ex sententia gesseris. translaturum uidetur a talis, modo ut uolumus, modo contra quam uolumus, cadentibus: ut uolumus, cum iactus unius tali sententiam efficit; uel, cum quattuor talorum iactus, diuersa cuiusque facie, Venerem facit: contra quam uolumus, cum unus talus in iactu canem facit, aut cum quattuor nunquam Venerem ferunt, simili facie duorum, aut trium, aut omnium talorum: nam, ut dixi, omnibus dissimilem faciem ostendentibus, felicissimus est iactus, quae uocatur Venus. **SIN. ALIQUID**; libri ueteres, etiam Mediceus, Si, pro Sin: unus, Si quid: quod placet. **ESSET offensum**; si difficultatem res habuisset, & Alexandrinis regem recusantibus, uentum esset ad arma. **CVPIDE, & temere**; antitheta sunt, ad illa, Sapienter, & Fortiter. Cupide, quasi reductionem regis, ambitione adductus, nimium appetisset; temere, quasi rei difficultatem parum considerasset. **QVID assequi possis**; possis ne rem conficere ex animi sententia. **PROPE in conspectu**; non enim Cilicia longe admodum distat ab Aegypto. **SI. EXPLORATVM tibi sit, posse te illius regni potiri**; quod paullo ante dixit, Si res facultatem habitura uideatur, ut Alexandriam, atque Aegyptum tenere possis. Potiri autem non est hic, armis expugnare: sequitur enim infra: Ego te ut ad certam laudem adhortor, sic a dimicatione deterreo: sed est, obtinere, ut Alexandrini se tibi committant, uoluntatiq. tuae, in recipiendo rege, obtemperent. **SIN. DVBIVM**; & hic ueteres libri, simul cum Mediceo, Si dubium. **OFFENSIONEM**; si Alexandrini dimicare malint, quam tibi se committere, regem reducere cupienti. proxime: Sin aliquid esset offensum. **AUCTORITATEM**; senatus, decreuerat enim, ne quis omnino regem reduceret. **RELIGIONEM**; quia uetabat Sibylla, regem cum multitudine restitui. **CERTAM**; si exploratum habes, posse te illius regni potiri. **LAUDEM**; omnes enim te ex euentu laudabunt. **PERICVLOSA tibi uidebitur**; uisa est. non enim consilium illud Ciceronis, & Pompeij secutus est Lentulus. **QVI. PER prouinciam, atque imperij tui prouincias ei credidissent**; Per prouinciam Ciliciam, cuius proconsul uocabatur, & reliquas eius imperij partes, nam praeter Ciliciam, aliquot eius imperio dioeceses Asiaticae parebant, ut Lycaonia, Pamphylia, Phrygiae maioris pars ultra Maeandrum. Cicero tres amplius habuit cum eandem prouinciam regeret: ut ipse scripsit ad Seruilium ep. 67. lib. XIII. Credidissent, pro pecunias ei mutuas dedissent. magnam enim pecuniae uim Ptolemaeus, a quibus potuerat, mutuatus erat; ut multorum deinde animos largitione ad suam causam adiungeret. **FIDEM suam praestitisset**; non opinor hoc dici: pecuniam persoluisset: non enim soluendo rex erat, prius quam in regnum reduceretur: sed, cauisset de fide sua: effecisset aliquo modo, ut eius fides in dubium illis uenire non posset. ep. 9. Ut fide fratris mei praestare. Ep. XI. lib. V. Quamcunque ei fidem dederis, praestabo. De Diuin. lib. 2. Spectare uetat fortunam uirtus, dum praestetur fides. **ADIUUARE S;** non, ut ipse cum classe, atque exercitu Alexandria proficiscaris, ut eam pace, praesidijsq. firmes: quae ratio rei gerendae periculosa uideri potest: sed ut ipsum Ptolemaeum, in regnum redeuntem, & auxilijs tuis, copijs adiuues. Est autem Auxiliari, afflicto atque egenti subuenire; & in aduersa tantum fortuna locum habet: adiuuare autem de secundis etiam rebus usurpatur: nec aliud est, quam, simul agere, ut aliquid ad exitum perducatur. quod *οὐνε γὰρ* Graecis est. **NATURAM, & regionem**; Naturam, quod multis rebus prouincia tua reditum regis uel confirmare possit, uel impedire: Regionem, situm, quia non longe distat ab Aegypto. paullo ante: Cui prope in conspectus Aegyptus est, sic autem coniungit hic regionem, & naturam, ut in Rullum, & in Verrem, Situm, & Naturam. **QVID. RES, quid causa**; Res causam continet: totum enim Alexandrinum negotium significat: causa uero partem negotij, quae ad Lentulum, regemq. pertinet: id est, ut Lentulus ipse regem reducat. hoc satis probatum est ep. I. **TEMPVS**; quo saepe consilia recte mutantur: non enim licet nobis futura prospicere. **FACILLIME**; cui prope in conspectu Aegyptus est. **OPTIME**; non enim errare te tua prudentia patietur. **DE. NOSTRO statu**; quod pristina fruar & dignitate, & gratia. **MILONIS**; qui tribunus pl. cum Lentulo consule Ciceronem restituerat, Clodij acerrimus inimicus. **LEVITATE**; cum aliquid quotidie contra leges, & bonos uiros conetur. **IMBECILLITATE**; quia, quod conatur, efficere non possit. aduersabantur autem nefarijs eius conatibus Cicero in primis, & Milo, ille consilio, hic etiam manu. **ARTIFICEM**; opus enim tuum est, quod ego meum statum recuperauerim, quod Milone familiariter utar, quod ita Clodij uires afflictae sint, ut, in summa nocendi uoluntate, nocere tamen nihil possit. **QVAM QVAM**; excusatio, quod se in tuenda republica ad Pompeij

ad Pompeij maxime uoluntatem conformet, temporibus admonitus, & quorundam inuidia, qui tamen cum in reditu iuuerant, compulsus. erant enim factiones in rep. duae: in una Caesar, Pompeius, Crassus, de sua potentia laborantes; a quibus dissentire, periculosum Cicero uidebat: in altera optimates: qui licet de rep. optime sentirent, Ciceroni tamen, nouo homini, tantam gloriam, ac dignitatem adepti, inuidebant, atque etiam obtrecebant. quos in ep. 9. significat his uerbis: Certorum hominum sermones referebantur ad me: qui, cum illa sentirent in rep. quae ego agebam, semperq. sensissent; me tamen non satisfacere Pompeio, Caesaremq. mihi inimicissimum futurum, gaudere se aiebant. Notat autem maxime Bibulum, Catonem, Domitium Ahenobarbum, Marcellinum, Caesari, Pompeioq. infensos. **PERVERSITAS;** minus est, quam improbitas. est enim quasi declinatio quaedam a recta consilij uia. **IN COMMUNI CAUSSA;** in eo, quod ad omnes pertinet, in rep. tuenda. **INUIDENDO;** de quo sic ep. 3. lib. IV. ad Att. Qui nos absentes defenderunt, incipiunt praesentibus occulte irasci, aperte inuidere. Et ep. IV. ibidem. Necessitates mihi uolui imponere huius nouae coniunctionis; ne qua mihi liceat labi ad eos, qui etiam tum, cum misereri mei debent, non desinunt inuidere. **OBTRACTATIONIBVS;** quaerit excusationem sui facti. nam quia Caesarem coeperat ornare; quod optimates non probabant, quibus nimia paucorum potentia merito suspecta erat: non se sua sponte a pristina sententia discessisse, sed quorundam maleuolentissimis obtreccationibus depulsum esse demonstrat. Ornamenta autem, quae Cicero in Caesarem contulerat, ut ex oratione de prouincijs cognoscitur, haec sunt, supplicatio quindecim dierum, stipendium exercitus, decem legati. quae Cicero sua sententia decreuit. **SENTENTIA,** cum in defendenda rep. dignitati potius meae, quam saluti, consulebam: ex quo potentium animos offendi. **PROPE;** non omnino: quia dignitatis adhuc rationem habeo. **DEPULSOS;** quasi per uim, ab inuidis, atque obtreccatoribus. **ALIQUANDO;** sero quidem, (potentium enim conspiratione in exsiliium pulsus, nimis magna mercede didici, salutis quoque rationem esse habendam) aliquando tamen. **CONSULARIBVS;** quos saepe carpit lib. IV. ep. ad Att. **SPLENDOR;** uitae species, ac dignitas. ep. 9. Hic meae uitae cursus offendit eos fortasse, qui splendorem, & speciem huius uitae intuentur, sollicitudinem autem, & laborem perspicere non possunt. **TEMPORIBVS. IIS;** quae, in patriam restitutum, secunda sum adeptus infra: Res adcurfas, uocat tempora. **NASCENTI. PROPE;** a prima aetate adulescentia. **PRAEVIISTI;** hoc uerbum abest ab omnibus antiquis libris: in Mediceo additum est recenti manu, deleto alio uerbo: quod suspicor fuisse, Virtutiq. nam in omnibus meis ita scriptum uideo: Laudi, dignitati, uirtutiq. mendosus igitur locus: cum omnino uerbum aliquid sententia desideret. **NOUITATI;** Arpini enim natus, Romae summos honores, uictis in petitione nobilissimis uiris, eloquentia, probitate, industria consecutus est. Nouitati nobilitas opponitur: ideo subiungit: In te enim, homine omnium nobilissimo. Et ep. 18. lib. V. Adeptus es, quod non multi homines noui; amisisti, quod plurimi homines nobilissimi. Et in Verr. Nae ista praecleara nobilitas desinat queri, popululum Romanum hominibus nouis, atque industrijs libenter honores mandare. **HOMINE omnium nobilissimo,** non quia Lentulus Cornelia gente patricia (fuit enim & Cornelia plebeia) natus esset, uerum quod eius maiores honoribus, & meritis in remp. praestitissent. non enim, nobilis, & plebeus, sed nobilis, & homo nouus, opponuntur. neque Lentuli, Scipiones, Caesares, ideo nobiles, quia patricij, sed quia claris maioribus orti. eademq. de causa quamquam plebeij generis, nobiles tamen Antonij, Metelli, Marcelli. itaque nobilissimum adulescentem uocat Cicero M. Antonium in oratione pro Milone; L. Marcium Philippum, summa nobilitate hominem, in Bruto; quos plebeijs gentibus natos esse, nemo, Romanarum gentium uel mediocriter peritus, ignorat. quocirca nec omnes patricij nobiles, (multorum enim obscuri maiores) nec omnes plebeij ignobiles: cum plebeij multi parentibus, auis, maioribus clarissimis orti sint: non quidem semper, uerum, a quo tempore plebeijs etiam gentibus honores communicari coepti sunt. Eademq. ratione nec senatores omnes nobiles, nec qui senatores non essent, omnes ignobiles. siquidem nobilitas ita definitur, claritas nominis a parentibus, auis, maioribus accepta: quae nec patricijs omnibus, nec senatoribus contigit, multis autem contigit non patricijs, & multis nondum senatorium ordinem adeptis. propterea Plinius lib. XXIII. cap. 1. Anulos depositos a nobilitate, non a senatu uniuerso, in annales relatum ait. Quibus uerbis, quis non intelligit, diuersa esse, nobilitatem, & senatum uniuersum? quia scilicet non senatus uniuersus e senatoribus nobilibus constaret. Quod autem saepe nobilitatis nomen pro senatu, in urbanarum turbarum mentione Liuius usurpauerit, in eo maiorem senatus partem, parentibus, aut maioribus insignem, pro toto senatu accepit. Nobilitas tamen interdum accipitur non pro nobilibus uiris, idest claro genere ortis, uerum pro ea fama, quae sequitur uirtutem: ut in oratione pro Archia: Philosophi in eo ipso, in quo praedicationem, nobilitatemq. despiciunt, praedicari de se, ac nominari uolunt. Ad hanc significationem spectat illa definitio Ciceronis in epistola ad Hirrium: Nobilitas nihil aliud est, quam cognita uirtus. Ex qua definitione, Cicero etiam ipse, nulla maiorum claritate, nobilis tamen est: habet enim uirtutem, qua famam consequitur. Atque hanc solidam, & ueram esse nobilitatem, illam uero, quae a maioribus accipitur, & generis potius, quam hominis est, inanem & falsam, indicat ep. 7. lib. I. I. his uerbis: Tu si aliter existimas, nihil errabis, si paullo diligentius (ut, quid sit *εὐγενεα*, quid sit nobilitas, intelligas) Athenodorus, Sardonis filius, quid de his rebus dicat, attenderis. Ex illa autem priore definitione, cum nouus homo sit, nobilis esse non potest: posteris tamen suis fons, & origo nobilitatis est, adeptus illos magistratus, unde nobilitas nascitur. **PERSPEXI;** simile illud ep. 9. Vidi ego quosdam in te tales, quales tu eosdem in me uidere potuisti. **NOLVERUNT;** in eo maxime, quod obliterunt, ne regem reduceres: id quod, te consule referente, senatus decreuerat.

VTRVM

VTRVM . TAUS . IMMINVATVR, } tantum enim de tua dignitate agitur, mea uero salus afflicta est. Ep. 6. Minore in re uiolatur tua dignitas, quam mea salus afflicta sit. Ep. 9. In molestia gaudeo, eandem fidem te cognoscere hominum, non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram. **AN SALVS deferatur.** } in uerbo, Deferatur, inest significatio perfidiae: de qua sic ep. 9. Ut iam sit in ijs culpa, qui me non defenderunt; non minor est in ijs, qui reliquerunt. **MEAE** } meae fortunae, quod cictus sim. **CVRASTI** } cum ita me honorifice restituendum curasti, ut maior esset in reditu gloria, quam calamitas in discessu. **DE . FORTVNA** } recte, De fortuna; tantum enim illa, quae fortunae bona dicuntur, non simul uirtutem, optimamq. mentem eripere potuerant inimici. ex quo illa praecleara in Clodium Parad. 4. Nisi forte, cum parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid rucere, aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cuiusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses diuinam animi mei constantiam, meas curas, uigilias, consilia, quibus respublica inuicta stat: si huius aeterni beneficij immortalam memoriam deleuisses: multo etiam magis, si illam mentem, unde haec consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer iniuriam: sed, si haec nec fecisti, nec facere potuisti: reditum mihi gloriosum tua dedit iniuria, non exitum calamitosum. **TE . VERO . MONEO,** } quia recte sentientes, aduersa fortuna perturbati, consiliu quandoque mutant; ideo, cum iniuriam, Lentulo illatam, exposuit, cohortationem subiungit, ueritus ne desciscat Lentulus a pristina causa, studiumq. defendendae reip. deponat, hinc illud ep. 5. Tuae sapientiae, magnitudinisq. animi est, omnem amplitudinem, & dignitatem tuam in uirtute, atque in rebus gestis tuis, atque in tua grauitate positam existimare. Hic testatum esse uolo, in uno tantum antiquo libro legi **Moneo**, in ceteris omnibus, etiam in Mediceo, **Emoneo**, quod uerbum quamquam usu parum cognitum est, omittendum tamen, consensu tanto ueterum exemplarium, non putauit. **OMNI cura, atque industria** } studio, atque opera. **SEMPER sum admiratus, semperq. amaui,** } quod & summa esset, & utilis reip. **INFLECTAS** } inflexisse tamen Cicero ipse paullulum uidetur. dixit enim: Nos scito de uetere illa nostra, diuturna, sententia prope iam esse depulsos. Quamquam se non abiecit curam reip. significat sequentibus uerbis: Non nos quidem, ut nostrae dignitatis simus obliti. Et in extrema fere epistola Lentulum hortatur, ut ipse quoque ita rationem habeat dignitatis, ne salutis obliuiscatur. Quare, Ne umquam inflectas, interpretemur, ne umquam ita mutes, ut, reip. causa penitus neglecta, cum improbis te, singularem potentiam cogitantibus, coniungas. **MAGNA** } in hoc ornamento, quod sit eodem uerbo ter usurpata amplificationis gratia, discedere epistola uidetur ab humilitate quotidiani sermonis, & ad similitudinem orationis accedere. **HOMINVM opinio** } cui non respondere turpe est. **LIBERALITATIS,** } quod officia libenter in omnes conferas: ut supra: Tua praestanti in eum liberalitate tibi deuinctum. Vel ad aedilitatem respexit, in qua Lentulus summam liberalitatem ostenderat: quam Cicero effert laudibus lib. 1. Off. **CONSVLATVS tui.** } quo me ab exsilio, sprete Clodia rogatione, reuocasti. **EXPRESSIORA, atque illustriora,** } expressa patent oculis, quia eminent: illustria multo etiam magis, quia splendorem habent. **EX IMPERIO** } hoc addit, quia multis imperium, quod uel augendae, uel tuendae reip. causa dabatur, & ipsis, & reip. dedecori, damnoq. fuit. **QVAM QVAM** } & hic tacite monet, ut de Ptolemaeo cum exercitu reducendo diligenter consideret. **QVOD quia semper sperasti,** } sperasti fore, ut adipisceris gradum ciuitatis altissimum: quem quando adeptus es, non dubito, quin intelligas, eum te facillime tueri, & conseruare posse. certe enim facilius nunc est, id retinere, quod adeptus es, quam fuit olim adipisci, quod sperabas. **FACILLIME** } cum adeptus iam sis, quod facillimum non fuit. **OBTINERE** } tueri, & conseruare: dixit enim, Adeptus. Optinere, quidam scribunt: quorum opiniononi suffragatur hic Mediceus liber, conuersa B in P ut etia ep. 5. lib. 2. Opsecrare, optestariq. **SVMVM, atque altissimum** } exornatio quaedam est, *πλεονασμός*; a Graecis appellata, cum iterantur uerba, idem significantia. quo genere abundat Cicero, idque notat Quintilianus lib. 19. **QVAE quidem mea cohortatio** } respicere oportet ad superiora; ut intelligamus, duas res ea cohortatione contineri, primum, ut elaboret Lentulus in gloria consequenda; deinde, ne cuiusquam iniuria debilitatus, a praestantibus curis ad humiles cogitationes animum deiciat. **EX nostris euentis communibus** } idem enim contigit utrique nostrum, ut eandem hominum perfidiam & iniquitatem experiremur. itaque putauit te admonendum, ne cuiquam posthac facile crederes, ne ue in alijs, sed in te ipso, & in cura, industriaq. tua spem omnem collocares augendae dignitatis tuae. omnem, inquam; gloriam ab omni cura, omniq. industria tua uelim expectes, minime pendens ab eorum officijs, in quos tua non uulgaria merita extiterunt. id quod ego meis temporibus didici: quorum imaginem uideo in rebus tuis. **QVIBVS crederes,** } morale praeceptum; ut ex malo diciatur bonum: cognita enim perfidia, non esse credendum, monet. **QVI plus opibus, armis, potentia ualent,** } Caesar, qui Galliam cum exercitu administrabat; Pompeius, & Crassus, cum Caesare sentientes, qui consulatum gerebant. **PROFECISSE tantum mihi uidentur** } saepe mihi non placet Mediceus liber, ut hic: habet enim, Perfecisse tamen: & supra Sententiasq. pro, Sentiasq. **STULTITIA,** } stulti enim, qui a senatu & ordinem equestrem, & Pompeium abalienauerint. ep. 8. **INCONSTANTIA** } quod in gratiam redierint cum P. Clodio, quem oderant antea. ex quo Cicero ipse alienatus ab optimatum causa, & stipendium Caesari, & decem legatos, & quaecumque potuit, Caesari ornamenta decreuit: ut in oratione de prouincijs. Designat autem Catonem, Bibulum, Domitium Ahenobarbum, & uniuersam eorum factionem, ita infensam Caesari, ut propterea cum Clodio, qui Caesaris potentiam oppugnare coeperat, in gratiam redierint. ita, dum Clodium ad suas partes adiungunt propter Caesarem, Cicero nem a publica causa propter Clodium remouerunt. **ADVERSARIORVM,** } optimatum. **AUCTORITATE** }

RITATE } in senatu: cum antea gratia ualuerint apud populum. PER PAUCIS } Catone, Bibulo, Domitio, qui semper contra paucorum opes pro rep. pugnarunt. Plutarchus, Dio, & alij. NE PER populum quidem } quem sibi Caesar adiunxerat, diuiso pauperibus campo Stellate, & Campano. SINE seditione } non enim populus uniuersus id Caesari tribuisset, quod senatus, qui ab eo fuerat alienior, largitus est. SE ASSEQUI posse arbitrabantur, } uerbum, Possesse, nec in meis antiquis libris est, nec in Mediceo: itaque suspicor additum ex ingenio: cum sine eo tamen sententia consistat. CONSECVTI SVNT. } & quidem ipso decernente Cicerone. quod hic dissimulat, ueritus fortasse, ne Lentulum offendat, aut ne famam subeat inconstantiae; cum optimatum causam aduersus paucorum opes antea defendisset. oratio de prouincijs. STIPENDIUM } & stipendium, & legatorum numerum, & supplicationes senatus decernebat sine populi suffragio. quae Cicero significat in ep. 9. cum ait, singularibus, & nouis honoribus, ac iudicijs senatus ornatum esse Caesarem. idq. exponit aperte in oratione de prouincijs, his uerbis: Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decreui solum, sed etiam, ut uos decerneretis, laboraui: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. Stipendium autem a senatu impetrare, in tantis angustijs aerarij, non facillimum fuit. quod ex eadem oratione conieci. dixit enim: In his angustijs aerarij, publicanis tamen subueniatis, necesse est, crudelitate Gabinij paene afflictis iam, atque euersis. Hac de re sic in ea pro Balbo; C. Caesarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornauit, & numero dierum nouo. idem, in angustijs aerarij, uictorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit: lege Sempronia succedendum non censuit. harum ego sententiarum & princeps, & auctor fui. DECEM LEGATI: } quorum opera in bello uteretur, quiq. singulis legionibus, singuli praeesent. id quod Caesaris Commentarij testantur. in oratione autem de prouincijs hoc modo: Actum est de decem legatis: quos alij omnino non dabant: alij exempla quaerebant: alij tempus differebant: alij sine ullis uerborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reip. causa sentirem, facere uberius propter ipsius Caesaris dignitatem. Decem autem fuisse Caesaris legiones in Gallia post prorogam ei alterum in quinquennium prouinciam, declarat ipse lib. VII. bel. Gal. in extremo: Nouem enim assignat nouem legatis: ipse unam secum, Bibractehie maturus, retinet. Hirtius etiam lib. IIX. Decem legiones nono Gallici imperij anno Caesari fuisse demonstrat, quarum duas Pompeio traditas esse, quattuor in Belgio, totidem in Aeduorum regione collocatas. Idem plane confirmat Suetonius his uerbis: Cum aduersarijs pepigit, ut, dimissis octo legionibus, transalpinaq. Gallia, duae sibi legiones, & cisalpina prouincia, uel etiam una legio cum Illyrico concederetur. Et Plutarchus in Pompeio decem Caesaris legiones nominat. Verum, his omnibus legionibus, si Suetonium audimus, non uidetur a senatu stipendium esse decretum. Perfecit, inquit, ut in quinquennium sibi imperium prorogaretur, qua fiducia, ad legiones, quas a rep. acceperat, alias publico, alias priuato sumptu addidit. Plutarchus non distinguit; tantum, prorogam prouinciam, suppeditatasq. in stipendia militum pecunias, demonstrat. Sed, ut redeam ad legatos; numerus a senatu decernebatur; deligendi, & nominandi potestas aut penes eum erat, qui prouinciae praeerat; aut in eo certe senatus gratificari consueuit ijs, quibus legati, reip. gerendae causa, legabantur. Decretos a senatu, oratio pro Sextio docet his uerbis: Pro te ipso, Piso, nemo ne uestitum mutauit, ne isti quidem, quos legatos non modo nullo S. C. sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Et in Vatinius: Quis legatos umquam audiuit sine S. C? ante te nemo, post continuo fecit idem in duobus prodigijs reip. Clodius. Delectos autem, & nominatos ab ijs, quibus imperium prouinciae mandabatur, indicant exempla, quae subiungam de multis pauca: ne fatietatem habeat proluxa narratio. Ep. 14. lib. 2. ad Att. A Caesare inuitor in legationem illam, sibi ut sum legatus. In oratione de prouincijs: Postea me, ut sibi essem legatus, non solum suasisit, uerum etiam rogauit. ep. 14. lib. 1 v. ad Att. Messius defendebatur a nobis, elegatione reuocatus: nam eum Caesari legarat App. Ad Thermum autem scribens, ep. 55. lib. XIII. Legationem ait a se delatam Anneio, cum multis eam petentibus denegasset. Pertinet eodem illud de Pompeio scriptum curationi frumentariae praeposito, ep. 1. lib. 1 v. ad Att. Ille, cum quindecim legatos postulare, me principem nominauit. Officium autem legati, si quis quaerat, quale fuerit, discet ex oratione in Vatinius, in qua legatos Cicero uocat; nuncios pacis, ac belli, curatores, interpretes, bellici consilij auctores, ministros muneris prouincialis. Quod si, quae fuerit apud Romanos legatorum dignitas, libet indagare: multa bella suscepta, multas urbes eorum causa deletas esse reperiemus. de quo sic in oratione pro lege Manilia: Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres uestri, totius Graeciae lumen, extinctum esse uoluerunt: uos eum regem inultum esse patiimini, qui legatum populi Romani consularem, uinculis, ac uerberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit? Quibus uerbis etiam illud constat, quod ex Liuio quoque, & alijs intelligitur, multis post consulatum legationis honorem esse delatum. In Verrem autem actione II. Video, inquit, & ex ijs, quae legi, & audiui, intelligo; in qua ciuitate non modo legatus populi Romani circumfessus, non modo igni, ferro, manu, copijs oppugnatus, sed aliqua ex parte uiolatus sit, nisi publice satisfactum sit, ei ciuitati bellum indici, atque inferri solere. Quo loco Pedianus ait, ob legatos bellum indictum, illatumq. esse Corinthijs, & Tarentinis. LEX Sempronia } nec satis patet, quae fuerit Semproniae legis sententia; & si ignoretur, locus hic erit ad intelligendum perdifficilis: quare primum de lege, deinde, quae locus requirit, diligenter exponam. C. Gracchus, Tiberij frater; in ea lege, quam de prouincijs tulit, tria comprehendit, unum, ut senatus consulares prouincias decerneret, id est eas, in quas consules, magistratu functi, sorte proficiscerentur; alterum, ut quotannis; tertium, ut, cum decerneretur, intercedere nemini liceret. Prima duo capita ex oratione pro domo cognoscuntur, in qua sunt haec; Tu prouincijs consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popu-

me popu-

me popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis per senatum decerni, lege sanxit, eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti, extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reip. pestibus. In ea pro Balbo: Senatus in angustijs aerarij uictorem exercitum stipendio affecit, imperatori decem legatos decreuit, lege Sempronia succedendum non censuit. Tertium caput in oratione de prouincijs animaduerti, in eo loco: Faciam, inquit, illas praetorias; ut Pisoni, & Gabinio succedatur statim, si hic sinat: tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Nam id, Nunc non potest, ad legem Semproniam pertinet: qua non licebat intercedi, cum de successione prouinciarum decerneretur: quod illa, quae paullo post consequuntur, uerba demonstrant: Mihi credite, numquam succederetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de prouincijs non licebit. Venio nunc ad Ciceronis uerba. Proximo anno agitatum erat in senatu, ut consulares prouinciae duae lege Sempronia a senatu decernerentur, non eius anni consulibus, qui uidentur prouincias recusasse, sed ijs, qui designati nondum erant, qui postea fuere Pompeius, & Crassus, ex interregno creati. Quattuor erant prouinciae, quas obtinebant ij, qui consulatum gesserant, Galliae duae, uno imperio coniunctae, quibus praecerat Caesar; Syria, quam Gabinius, Macedonia, quam Piso administrabat. De his quattuor, cum duas tantum lege Sempronia decerni oporteret, uariae sententiae dicebantur. erant, qui utramque Caesari Galliam eriperent, & a sequentis anni consulibus, ubi consulatum peregissent, administrari uellent. alius neque utramque Galliam, neque Syriam cum Macedonia, sed uel Syriam, uel Macedoniam cum altera Gallia decernebat. Rursus erant duae sententiae, utraque Pisoni Macedoniam relinquens, utraque Gabinius Syriam auferens, sed altera ulteriorem Galliam, altera citeriorem cum Syria coniungens. Contra omnes Cicero sensit. dixit enim sententiam, ut Caesar utramque Galliam usque ad exitum quinquennij, lege Vatinia datum, obtineret; Gabinius, & Piso decederent. Harum sententiarum nulla ualuit: nec eo anno consulares prouinciae lege Sempronia decretae. id ex eo liquet, quod in utraque Gallia Caesar permansit, in Macedonia autem praetorius iuit, non consularis, Q. Ancharius, qui statim Pisoni successit: Gabinius in Syria mansit, opinor quod ei, qui praetorias Macedoniam, & Syriam faciebat, de Macedonia permittitur, de Syria uel negatum a senatu, uel intercessum a tribuno pl. Atque haec duabus ex orationibus, de prouincijs consularibus, & in Pisonem, fere omnia colliguntur: quae putauimus explicanda, ut intelligatur, cum prouinciae consulares anno superiore, idest Marcellino & Philippo cos. ab senatu decretae non essent, hoc saltem anno, Pompeio & Crasso consulatum gerentibus, decerni debuisse: quod tamen nefieret, facile perfectum est, consulum uidelicet opera, qui Caesaris causam tuebantur, cum Pompeius ei gener esset, Crassi uero filij cum Caesare, Marcus eius quaestor, Publius legatus in Gallia militarent. quod si de consularibus prouincijs lege Sempronia decernendis actum esset; timendum erat consulibus, ne in eam sententiam plures irent, quae Caesaris Gallias adimeret. itaque cupierunt, idq. facile consecuti sunt, ne consulares prouincias obtinentibus succederetur. Oritur quaestio, si consulares prouinciae lege Sempronia decretae non sunt, quo modo Pompeius Hispanias, Crassus Syriam, utramque consularem accepit? Non S. C. sed lege tribunicia, quam tulit C. Trebonius, ut ijs prouincijs quinquennium uterque praecesset. nam, si a senatu lege Sempronia prouincias accepissent; annua tantum prouinciarum fuisset administratio. quam ob causam, & simul quia uerebantur, ne Galliae sibi a Caesaris aduersarijs decernerentur, petere prouincias, omnia lege Sempronia, a populo maluerunt, Caesaris exemplum secuti, qui & ipse Galliam citeriorem inuito senatu, lege Vatinia in quinquennium accepit. Restat illud, quod historiae ordo postulat, ut ostendamus, haec tria, de stipendio Caesari decreto, de decem legatis, de prorogata prouincia, quamquam a Cicerone continenti narratione demonstrantur, temporibus tamen distingui. non enim facta eodem anno sunt omnia: sed stipendium cum decem legatis decretum Marcellino & Philippo cos. quod indicat oratio de prouincijs, habita, ut ait Asconius, ijs consulibus. in ea enim oratione de decem legatis mentio fit, de prorogata prouincia uerbum nullum. prorogata autem sequenti anno, Pompeio & Crasso cos. Suetonius, Velleius, Plutarchus, Appianus, Dio, Cicero ipse ep. 3. lib. IIX. ad Att. declarat. **Q**UOD. EGO ad te breuius scribo, } sic libri mei, sic Mediceus: & recte. mutare tamen non nullis placuit, & pro, Ego, reponere, Eo. **N**ON. DELECTAT: } pluribus enim uerbis, quae nos delectant, persequimur. **L**ITERIS omnibus: iure civili, philosophiae, historiae, poeticae etiam facultati: quae ad oratoriam laudem cum pertineant, culta sunt a Cicerone diligenter: quod ipse suis in libris, & Plutarchus in eius uita testatum reliquit. **T**V. TUIS REBUS integris, discas, } me docuit calamitas: tu in re tua, non ita magna mercede, potes discere. **N**E QVAE salutis nostrae } ut remp. quidem, sed simul cum ea nosmet ipsos diligamus. **D**E. FILIA, & de Crasspede } Ciceronis filia Tullia ter nupsit, contra quam Pedianus & Plutarchus uidentur existimasse, L. Calpurnio Pisoni Frugi, Furio Crassipedi, cuius numquam praenomen inueni, P. Cornelio Dolabellae. Piso perijt exulante Cicerone: Crassipedis interitus mentio nulla; ut dimissam ab eo putem: Dolabella diuortium fecit: nec multo post ex partu decessit. quae colliguntur omnia ex his, & ad Atticum, & ad Q. Fratrem epistolis. **S**PERO Q. & opto, nobis hanc conuersionem uoluptati fore. } Fore, ad uerbum, Spero, non ad, Opto, respicit. nam, opto esse, dicitur, non, opto fore. quo factum est, ut nonnulli, de mendo suspicati, legendum putauerint, Optoq. & spero, ignari scilicet Ciceronianae consuetudinis: cuius exempla possum afferre multa, sed uno contentus ero: quo satis probabitur, non eius, quod prope adest, sed quod longius distat, nominis habitam esse rationem. prima uerbalib. I. de leg. haec sunt. Lucus ille, & haec Arpinatum quercus agno scitur saepe a me lectus in Mario. **L**ENTVLVM nostrum, } naturalem huius P. Lentuli filium, adoptiuum autem Manlij Torquati, ut lib. XXXIX. Dio narrat.

Hunc

Hunc ab Octauiano, uictis reip. partibus, occisum, ait Plutarchus, falso gloriatum; inani studio laudis, se quoque Caesaris necis cum Bruto & Casio participem fuisse; quod ipsemet fatetur ep. 14. lib. XII. his uerbis: Ego me de rep. ita puto esse meritum, ut non prouinciae istius beneficium expectare debeam, sed tantum, quantum Casius, & Brutus, non solum illius facti, periculiq. societate, sed etiam huius temporis studio, & uirtute. *EXIMIA spesumae uirtutis adolescentem*, } eadem sententia, de Curione dixit in Philippica 2. Summa spe adolescentem & animi, & ingenij praeditum. In pueris autem, & adolescentibus laudari solet spes, facta non possunt. Huc pertinet Seruij locus, ubi explanatur illud Virgilij ex lib. VI. Aen. In tantum spe tollet auos. Rhetorice, ait, spem laudat in puero, quia facta non inuenit. est autem Ciceronis in Dialogo: Causa difficilis, laudare puerum: non enim res laudanda, sed spes est. *STVDISTI* } scientiam litterarum Lentulo tribuere uidetur Cicero in libro de claris oratoribus, cum ait: Quidquid habuit, totum illud habuit e disciplina, instrumenta naturae decant. *IMITATIONE tui fac erudias.* } ut in tuam uitam, tamquam in speculum, intuens, tibi studeat esse quam simillimus. uirtutis enim disciplinam meliorem reperiet nullam, quam contemplationem, atque imitationem tui. Quibus uerbis usus est Cicero de filio suo in ep. ad M. Brutum. *NVLLA enim erit hac praestantior disciplina.* } legerat accuratissime Cicero Xenophontis libros de Cyro maiore conscriptos. quod ipse in epistola ad Papirium ostendit his uerbis: *Κυρου παιδιαν*, quam contriueram legendo, totam in hoc imperio explicauit. Ex ea lectione haec erant praeclara multa in illius memoria, ut hoc fortasse de maiorum imitatione. nam apud Xenophontem lib. IIX. sic Cyrus moriens filios alloquitur: *Εἰ μὲν ὄν ἐγὼ ὑμᾶς ἰκανῶς διδάσκω, ὅλους χεὶν πρὸς ἀμύλην ἔσται: ἀδὲ μὴ, καὶ παρὰ πρὸ γεγενημένων μανθάνεται. αὐτῆ γὰρ ἀγίση διδάσκειται.* *QVIA TVVS,* } amamus enim amicorum filios, qualescunque sunt, parentum causa. quam sententiam confirmant Trebonij uerba ep. 16. lib. XII. Tibi, inquit, quod uere facere possum, libenter gratulor, nec minus etiam nobis; quod cum, quem necesse erat diligere, qualiscumque esset, talem habebimus, ut libenter quoque diligamus. *QVIA . TE dignus* } uirtuti deditus, ac probitati: ut, etiam si tuus non sit filius, amandus tamen suo pte merito uideatur. *QVIA . NOS diligit,* } nihil enim minus hominis uidetur, quam non respondere in amore ijs, a quibus prouocere. ut est in ep. 1. ad M. Brutum.

Argumentum ep. 8.

Desperata iam reductione regis, queritur de statu rerum communium; ut ex eo Lentulus de sua ratione meditetur. itaque negotialem epistolam esse dicemus: quandoquidem ad Alexandrinum negotium tota fere narratio spectat. quiddam tamen quasi consolationis affert, cum ait: Sunt quidem certe in amicorum nostrorum potestate: & cum subiungit infra: Pompeium tibi ualde amicum esse cognoui. Postremo claudit epistolam spe supplicationum, & officij sui mentione: ut Lentuli dolorem, amissa regis restituendi spe, aliqua saltem ex parte leniat.

Cicero S. D. Lentulo procos. 8.

DE omnibus rebus, quae ad te pertinent, quid actum, quid constitutum sit, quid Pompeius susceperit, optime ex Emplatario cognosces; qui non solum interfuit his rebus, sed etiam praesuit, neque ulum officium erga te hominis amantissimi, prudentissimi, diligentissimi praetermisit. ex eodem de toto statu rerum communium cognosces: quae quales sint, non facile est scribere; sunt quidem certe in amicorum nostrorum potestate, atque ita, ut nullam mutationem unquam hac hominum aetate habitura res esse uideatur. ego quidem, ut debeo, & ut tute mihi praecepisti, & ut me pietas, utilitasq. cogit, me ad eius rationes adiungo, quem tu in meis rationibus tibi esse adiungendum putasti. sed te non praeterit, quam sit difficile, sensum in rep. praesertim rectum, & confirmatum, deponere. uerum tamen ipse me conformo ad eius uoluntatem, a quo honeste dissentire non possum. neque id facio, ut forsitan quibusdam uideor, simulatione. tantum enim animi inductio, & mebercule amor erga Pompeium apud me ualet, ut, quae illi utilia sunt, & quae ille uult, ea mihi omnia iam & recta, & uera uideantur. neque, ut ego arbitror, errarent ne aduersarij quidem eius, si, cum pares esse non possent, pugnare desisterent. Me quidem etiam illa res consolatur, quod ego is sum, cui uel maxime concedant omnes, ut uel ea defendam, quae Pompeius uelit; uel taceam; uel etiam, id quod mihi maxime lubet, ad nostra me studia referam litterarum: quod pro seculo faciam, si mihi per eiusdem amicitiam licebit. quae enim proposita fuerant nobis, cum & honoribus amplissimis, & laboribus maximis perfuncti essemus, dignitas in sententijs dicendis, libertas in rep. capeffenda, ea sublata tota,

F sed nec

sed nec mihi in agis, quam omnibus. nam aut assentendum est nulla cum gravitate paucis; aut frustra dissentendum. Haec ego ad te ob eam causam maxime scribo, ut iam de tua quoque ratione meditare. commutata tota ratio est senatus, iudiciorum, rei totius publicae: otium nobis exoptandum est, quod ij, qui potiuntur rerum, praestaturi videntur, si quidam homines patientius eorum potentiam ferre potuerint. dignitatem quidem illam consularem fortis, & constantis senatoris, nihil est, quod cogitemus: amissa est culpa eorum, qui a senatu & ordinem coniunctissimum, & hominem clarissimum abalienarunt. Sed, ut ad ea, quae coniunctiora rebus tuis sunt, revertar: Pompeium tibi valde amicum esse cognovi; & eo tu consule, quantum ego perspicio, omnia, quae uoles, obtinebis, quibus in rebus me ille sibi affixum habebit: ne-

que a me ulla res, quae ad te pertineat, negligetur. neque enim verebor, ne sim ei molestus: cui iucundum erit etiam propter id ipsum, quod me esse gratum uidebit. Tu uelim tibi ita persuadeas, nullam rem esse minimam, quae ad te pertineat, quae mihi non carior sit, quam meae res omnes. idque cum sentiam; sedulitate mihi met ipse satisfacere possum; re quidem ipsa ideo mihi non satisfacio, quod nullam partem tuorum meritorum non modo referenda, sed ne cogitanda quidem gratia consequi possum. Rem te valde bene gessisse rumor erat. expectabantur litterae tuae: de quibus eramus iam cum Pompeio locuti: quae si erunt allatae, nostrum studium exstabit in conueniendis magistratibus, & senatoribus. cetera, quae ad te pertinebunt, cum etiam plus contenderimus, quam possumus, minus tamen faciemus, quam debemus. Vale.

EXPLANATIO

DE OMNIBUS REBUS, non de regia tantum causa, sed omnino de omnibus rebus, quae ad te pertinent. POMPEIUS consul. SUSCEPERIT; agendum tua causa. EXEMPLATORIO non agnosco Romanam gentem: & malim, Ex M. Platorio. Platorij enim inter gentes Romanas noti; & M. Platorius praetor in oratione pro Cluentio nominatur. PRAEFUIT, praecipuam curam, dum agerentur, adhibuit. NON FACILE EST SCRIBERE; cum tota ratio senatus, iudiciorum, rei totius publicae commutata sit. QUIDEM CERTE; ita ueteres loquebantur de re satis optata, cum eam, quae erat optatior, assequi non licebat. res, inquit, communes optime se non habent, sunt tamen in amicorum nostrorum potestate. non habemus, quod uolumus, ut sit optimus rerum communium status: id quidem certe habemus, quod secundo loco optandum erat, ut in amicorum nostrorum potestate sint. Ep. 9. Consiliario me fortasse non imperitissimo, fideli quidem, & beneuolo certe usus esses. Quo loco separatim posuit, elegantiae causa, quidem, & certe: quemadmodum, ep. 5. Catoni quidem, quoquo modo se res habet, profecto resistimus. AMICORVM; Pompeij & Caesaris: addo etiam Crassum; cum quo, rogatus a Pompeio, & Caesare, a Publio praeterea, ipsius Crassi filio, redierat in gratiam. ep. sequenti, & ep. 8. lib. v. & apud Plutarchum in Crasso. NULLAM MUTATIONEM, uere: numquam enim postea resp. ualuit. HABITURA res esse uideatur; hic est ille numerus, quem in Cicerone obrectatores eius notabant; non quod optimus non esset; sed quod ei nimium familiaris, quasi de indulgentia quaesitus. Tacitus in dialogo de oratoribus: Nolo irridere Rotam fortunae, & Ius Verrinum, & illud, tertio quoque sensu in omnibus pro sententia positum, Esse uideatur. Quintilianus quoque lib. x. cap. 2. Noueram, inquit, quosdam, qui se pulchre expressisse genus illud caelestis huius in dicendo uiri sibi uiderentur, si in clausula posuissent, Esse uideatur. Sane & in ea, quae proxima sequitur, idem iteratum est. Verum, ut mihi uideatur, inique faciunt, qui uitiosum existimant, quod & a sententia postulat, & aures ob numeri suauitatem oblectat, nec tamen, ut ait Tacitus, tertio quoque sensu in omnibus pro sententia ponitur. UT DEBEO, ob eius in me merita. UT TU TU MIHI PRAECEPISTI, cum eius in me beneficium, cuius ipse testis fueras, praedicares. in ep. sequenti: Pompeio plurimum, & quidem ipso praedicatore, ac teste, debebam. UT ME PIETAS, utilitasque cogit, pietas, erga optime de me meritum: utilitas, cum habendam mihi rationem aliquando etiam salutis intelligam. Ep. sequenti: Nec mihi aliter potuisse uideor hominum meritorum de me consilia frangere, nisi cum praesidijs ijs, quae semper habui, nunc etiam potentium beneuolentiam coniunxissim. Pietatis autem nomen erga eos etiam, qui summa in nos beneficia contulerunt, usurpari solere, diximus in ep. 1. Antiqui libri, uel, Dietas, uel, Dictas, habent: ex quo nonnulli legunt, Dignitas. quod, ut opinor, diuersam a Ciceronis mente sententiam habet. cogebatur enim utilitate, non dignitate; quae reuocare potius ab eorum amicitia uidebatur, qui de sua potentia, non de rep. laborabant. & sibi non nihil, salutis causa, discedendum a dignitate, dixit in proxima epistola, idemque significat, cum subiungit. Non libenter ferentium, & confirmatum a rep. sensum deponere. & infra: Dignitatem illam consularem, fortis, & constantis senatoris, nihil est, quod cogitemus. At enim, cum proxime dixerit, Ut debeo, uideatur abundare, Pietas. Non abundat, sed auget id, quod dixit: quod & oratorium est, & Ciceroni, oratorum omnium principi, frequentissimum. saepe enim ita debemus, ut officio moueamur potius, quam impellamur. itaque Cicero, non se debere tantum sed cogi etiam pietate, demonstrat; cum Pompeium in recuperanda salute ita paene sui studiosum senserit, ut erga liberos parentes; in quos nomen pietatis conuenire, iam diximus. AD EIVS RATIONES; ad ea, quae illi utilia sunt, quaeque, ille uult. Pompeium significari, satis constat. PVTASTI, cum de me ageres. QUAM SU DIFFICILE, indicat, se coactum esse consilia ad potentium uoluntatem accommodare coepisse. PRAESERTIM RECTUM, non enim facile boni ciues a sententia demouentur. CONFIRMATVM, ueterem, ac diuturnam sententiam appellauit.

tautē in epistola superiore. IPSE ME *conformo* } quasi rem nouam : non tam ut salutē seruam, quod antea non feci : quam ut optime de me merito gratiam referam. Proxime dixit : Ipse me ad eius rationes adiungo. A QVO *honeste dissentire non possum*. } cum is auctor fuerit salutis meae. SIMVLATIONE. } quia Pompeius in ciuitate plurimum ualeat. ANIMI *inductio*, } excluditur simulatio, non tamen amor ostenditur, propterea subiungit : Et mehercule amor. VIDEANTVR. } magni amoris argumentum, ut uoluntatem sequatur opinio. ADVERSARIJ } qui optimates haberi uolebant. CONCEDANT omnes, } cum intelligant honeste mea Pompeio, cui tantum debeam, dissentire non posse. VEL taceam, } transit ad minorā. nam, si conceditur, ut ea defendat, quae Pompeius uelit, multo magis, ut taceat, maxime uero, ut ad studia se referat litterarum : quo uideri posset, ea, quae fierent, non probare, & multo magis consulere uideretur dignitati suae, quam si uel defenderet in senatu, quae Pompeius uellet, uel etiam taceret. PER EIVSDEM *amicitiam*, } cui roganti, ut in senatu adsim, eiusq. uoluntatem defendam, pro amicitia decesse non possum. PERFUNCTI *essemus*, } Perfunctus esse dicitur, qui ad exitum alicuius rei, siue optabilis ea sit, siue contra, iam peruenit. prioris generis exemplum hoc est : Perfungi honoribus amplissimis : & lib. III. de Orat. Qui annus ei primus ab honorum perfuntione aditum omnium concessu ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia uitae consilia morte peruerit. Et Sulpicius ep. 5. lib. IV. Omnibus bonis prope perfunctum esse. Posterioris generis plura & apud hunc nostrum, & apud alios exempla suppeditant. Defungi, ualet idem, sed hoc differt, quod in malam partem semper, ut mea memoria est, accipitur : quo modo Coelius ep. I. lib. IIX. usus est. Et hoc mendacis si qua pericula tibi impenderent, ut defungeremur, optauit. DIGNITAS } quod erat praemium maximorum laborum. CAPESSENDA, } administranda. id enim est Capessere. ep. sequenti : Neque integrum mihi ad consulendum, capessere nē remp. implicatus tenebar. Lib. III. de rep. apud Augustinum de ciuitate Dei : Non est resp. cum tyrannus eam factione capestat. Lib. IV. apud eundem : Aeschines Atheniensis, cum tragoedias actitauisset, remp. capessiuit. NUI- LA *cum grauitate* } assentiri enim ijs, contra quos antea reip. causa senferis, leuitatis est. PAUCIS ; } si pauci, quo modo ab ijs frustra dissentitur ? quia pauci quidem principes, Caesar, Pompeius, Crassus, sed factio eorum maxima. FRVSTRA } cum etiam in senatu, qui alienior ab ijs antea fuit, auctoritate plurimum ualeant. DE TYRANNONE } de eo, quod ad te pertinet, de regia causa. SENATVS, } per quem consecuti sunt, quae ne populum quidem sine seditione se assequi posse arbitrabantur. Populum non nominat, quia commutatus is non erat : semper enim Caesaris causam iuuat. OTIUM } satis superq. habebimus, si per eos, qui rerum potiuntur, nobis licebit esse otiosus. PRAESTATVRI } permittent, nihil ut agamus, & otiosa, & tranquilla uita perfruamur. QUIDAM HOMINES } in primis M. Cato, eiusq. sororum uiri, M. Bibulus, & L. Domitius Ahenobarbus, Caesaris, & Pompeij ueteres inimici. DIGNITATEM *consularem* } consularium enim sententiae magnum in senatu pondus habere debent ; in quo dignitas est, nunc non habent : amissa igitur dignitas est. FORTIS, & *constantis* } qui nullis periculis a tuenda rep. deterretur : cuius nunc fortitudinis, atque constantiae neque praemium est ullum, paucis omnia tenentibus ; neque fructus, quia frustra dissentitur. ORDINEM *coniunctissimum*, } equestrem ordinem : quem ipse Cicero consul cum senatu conjunxerat. alienatus autem est a senatu Catois opera, qui, petentibus Ahenianis publicanis, ut induceretur locatio uectigalium, quae, cupiditate prolapsi, nimum magno conduxerant, responsum dari passus non est : quam Caesar, anno sequenti consul, occasionem arripuit conciliandi sibi, & a senatu disiungendi ordinis equestris. de quo Suetonius : Publicanos, remissionem petentes, tertia mercedum parte releuauit, ac, ne in locatione nouorum uectigalium immoderate licitarentur, propalam monuit. Idem confirmat Dio lib. XXXIIX. & Appianus lib. 2. bel. ci. Cicero autem ep. 15. lib. I. ad Att. plane rem exponit. Ahenianus, inquit, qui de censoribus conduxerant, questi sunt in senatu, sc. cupiditate prolapsos, nimum magno conduxisse : ut induceretur locatio, postulauerunt. ego princeps in adiutoribus. Ibidem paulo post : Ego conseruans rationem, institutionemq. nostram, tueor, ut possum, illam a me conglutinatam concordiam. ep. 16. Alienati equites Romani. sic ille annus duo firmamenta reip. per me unum constituta, euerit. nam & senatus auctoritatem abiecit, & ordinum concordiam disiuixit. In eadem : Cato miseris publicanos tertium iam mensem uexat, neque ijs a senatu responsum dari patitur. Ep. I. lib. 2. ad eundem : Cum equitatus ille, quem ego in cliuo Capitolino collocaram, senatum deseruerit. Ibidem paulo post : Quid impudentius publicanis renunciantibus ? fuit tamen, retinendi ordinis causa, faciendae iactura. restitit, & peruenit Cato. In Catilinam autem oratione I V. ad conferendam senatus equitumq. concordiam hortatur his uerbis : Quam coniunctionem si, in consulatu confirmatam meo, perpetuam in rep. tenuerimus : confirmo uobis, nullum posthac malum ciuile, ac domesticum ad ullam reip. partem esse uenturum. HOMINEM *clarissimum* } Pompeium, quem ab alienauerant a senatu, qui ea, quae ille, deuicto Mithridate, regibus, dynastis, & ciuitatibus in Asia concesserat, confirmari a senatu non permiserant : quorum princeps fuit L. Lucullus, qui sororem M. Catois Seruiliam in matrimonio habebat, adiuuantibus Catone, & Metello Celere consule. ex quo Pompeius, uxore ducta Caesaris filia, facile impetravit, ut is consul acta sua confirmaret. Appianus lib. 2. bell. ci. Dio lib. XXXVII. Suetonius. EO. *CONSULE*, } non, cum erit consul, sed, quoad erit. hoc enim anno, quod iam diximus, consulatum gerebat cum M. Crasso. AFFIXVM } numquam ab eo discedam, haerebo illi, ut haerent ea, quae affixa sunt. ep. I. lib. III. ad fratrem : Dedit etiam altera illam mihi, qua iubes cum mihi esse affixum, tanquam magistro. ETIAM *propter id ipsum*, } non solum quia te diligit, sed etiam propter id ipsum, quod me tibi, de me optime merito, eam, quam debeo, praestare memoriam, ac beneuolentiam intelliget : tum quia

solet amabilis, & lucunda apud omnes esse grati animi significatio: tum eo praecipue nomine, quod Pompeius, qua in ipsum quoque uoluntate sum, cui debeo plurimum, inde coniecturam capiet. **MINIMAM**, unde tibi, quo animo sum in maximis, licet conijcere. **CONSEQUI** possum. sic ep. IV. Si uitam pro tua dignitate profundam, nullam partem uidear tuorum meritorum assecutus. **RYMOR. ERAT**, uerus. nam ep. sequenti: Te esse imperatorem, prouinciamq; bene gestis rebus cum exercitu uictore obtinere, ut debeo, laetor. Quamquam explorata Lentuli uictoria nondum erat, si enim certus bene gestae rei nuncius allatus esset, epistolam inscripseret, Lentulo Imperatori, ut in ep. sequenti. **POMPEIO** ut, allatis tuis litteris, rem bene gestam significantibus, referat ad senatum de supplicationibus tibi decernendis. **PLVS** contenderimus, quam possumus, uelle se plurimum Lentuli causa, ostendit, nec tamen praestare posse quantum debeat. Simile illud ep. 8. lib. IV. Ut me non solum omnia debere tua causa, quae possum, sed ea quoque, quae non possum, putent. Item Phil. 6. Consilio, quantum poterō, labore plus pacē, quam poterō, excubabo, uigilaboq; pro uobis. **QUAM** debemus, nam, ut omnia tua causa praestem, uidentur tamen mentis tuis officia mea. Quod autem hic, Minus quam debemus, in ep. 4. lib. VI. dixit, Merita non assequor.

Argumentum ep. 9.

S Ine dubio moralis est epistola, ob eam maxime causam scripta, ut id, quod factum est, recte factum ostendatur. quaerenti enim Lentulo, cur cum inimicis, Caesare, Appio, Vatiniō, in gratiam Cicero redierit, atque ita, ut Vatiniū, quem accusauerat antea, defenderit, ac laudarit, causas exponit consilij sui. Tota uero eius excusatio quinque potissimum rationibus nititur: primum, quod, cum & Pompeio plurimum debeat, & mirificam Caesaris erga se, fratremq; suum liberalitatem sit expertus, ad eorum serationes non inuitus adiungat, a quibus honeste dissentire non possit: deinde, quod in eum sensum non tam alliciatur beneficijs, quam compellatur iniurijs; cum ei ciues improbi nocere studeant, boni etiam inuideant: tertio loco, quod, habendam esse non modo dignitatis, uerum etiam salutis rationem, exsulij sui calamitate doctus, intelligat: tum, quod, cum Pompeio, ac Caesare, optime utroque de rep. merito, coniungi, & eorum causa paullisper sententiam mutare, turpe non sit: idq; confirmat sapientissimum hominum auctoritate, qui perpetuam in rep. gubernanda sententiam nunquam laudauerint: postremo, quod, in eo se nihil contra Lentuli uoluntatem commisisse, crediderit; cuius animum nouerit tum sibi amicissimum, tum nulla in ceteros maleuolentia suffusum. Extrema pars epistolae negotia continet, de suis scriptis, de Lentuli rebus domesticis, de Q. Fratris negotio, de Appij cupiditate Ciliciae administrandae, de publicanis.

Cicero S. D. Lentulo imp. 9.

PERIVCUNDAE mihi fuerunt litterae tuae: quibus intellexi, te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam, beneuolentiam? cum illud ipsum grauissimum, & sanctissimum nomen Pietatis leuius mihi meritis erga me tuis esse uideatur. Quod autem grata tibi mea erga te studia scribis esse: facit tu quidem abundantia quadam amoris; ut etiam grata sint ea, quae praetermitti sine nefario scelere non possunt: tibi autem multo notior, atque illustrior meus in te animus esset, si hoc tempore omni, quo seimeti fuimus, & una, & Romae fuisset. nam in eo ipso, quod te ostendis esse facturum, quodq; in primis potes, et ego a te uehementer expecto, in sententijs senatorijs, & in omni actione, atque administratione reip. floruissemus, de qua ostendam equidem paullo post, qui sit meus sensus, & status: & rescribam tibi ad ea, quae

quae quaeris. sed certe & ego te auctore amicissimo, ac sapientissimo, et tu me consiliario fortasse non imperitissimo, fideli quidem, & beneuolo certe usus esses. quamquam tua quidem causa, te esse imperatorem, provinciamque bene gestis rebus cum exercitu victore obtinere, ut debeo, laetor. sed certe, qui tibi ex me fructus debentur, eos uberores, & praestantiores praesens capere potuisses. in eis uero ulciscendis, quos tibi partim inimicos esse intelligis propter tuam propugnationem salutis meae, partim inuidere propter illius actionis amplitudinem, & gloriam, mirificum me tibi comitem praebuissem. quamquam ille peremis inimicus amicorum suorum, qui tuis maximis beneficijs ornatus, in te potissimum factam illam, & debilitatam uim suam contulit, nostram uicem ultus est ipse sese: ea est enim conatus, quibus praefactis, nullam sibi in posterum non modo dignitatis, sed ne libertatis quidem partem reliquit. Te autem etsi mallet in meis rebus expertum, quam etiam in tuis: tamen in molestia gaudeo, eandem fidem cognoscere hominum non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram. de qua ratione tota iam uideretur mihi exponendi tempus dari, ut tibi rescribam ad ea, quae quaeris. Certiorem te per litteras scribis esse factum, me cum Caesare, & cum Appio esse in gratia; teque id non reprehendere adscribis. Vatinius autem, scire te uelle ostendis, quibus rebus adductus defenderrim, & laudatim. quod tibi ut planius exponam, altius paullo rationem meorum consiliorum repetam, necesse est. Ego me, Lentule, initio rerum, atque actionum tuarum, non solum meis, sed etiam reip. restitutum putabam: & quoniam tibi incredibilem quendam amorem, & omnia in te ipsum summa, ac singularia studia deberem, reip. quae te in me restituendo multum adiuuisset, eum certe me animum merito ipsius debere arbitrabar, quem antea tantummodo communi officio ciuium, non aliquo erga me singulari beneficio, debitum praestituissem. Hac me mente fuisse, & senatus ex me te consule audiuit, & tu in nostris sermonibus, collocutionibusque ipse uidisti. etsi iam primis temporibus illis, multis rebus meus offendebar animus; cum, te agente de reliqua nostra dignitate, aut occulta non nullorum odia, aut obscura in me studia cernebam. nam neque de monumentis meis ab ijs adiutus es, a quibus debuisi, neque de ui nefaria, qua cum fratre eram domo expulsus: neque hercule in ijs ipsis rebus, quae quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariae, tamen a me minimi putabantur, in meis damnis ex auctoritate senatus restituentis eam uoluntatem, quam expectaram, praestiterunt. Quae cum uiderem; (neque enim erant obscura) non tamen tam acerba mihi haec accidebant, quam erant illa grata, quae fecerant. itaque, quamquam & Pompeio plurimum, te quidem ipso praedicatore, ac teste, debebam; & eum non solum beneficio, sed amore etiam, & perpetuo quodam iudicio meo diligebam: tamen, non reputans quid ille uellet, in omnibus meis sententijs de rep. pristinis permanebam. Ego, sedente Cn. Pompeio, cum, ut laudaret P. Sextium, introisset in urbem; dixissetque, testis Vatinius, me fortuna, & felicitate C. Caesaris commotum illi amicum esse coepisse; dixi, me eam Bibuli fortunam, quam ille afflictam putaret, omnium triumphis, uictorijsque anferre; dixique, eodem teste alio loco, eosdem esse, qui Bibulum exire domo prohibuissent, & qui me coegissent.

tota uero interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo de ui, de auspicijs, de donatione regnorum. neque uero hac in causa modo, sed constanter saepe in senatu. quin etiam, Marcellino, & Philippo cos. nonis Apr. mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus Maij referretur. num potui magis in arcem illius causae inuadere, aut magis obliuisci temporum meorum, & meminisse actio num? hac a me sententia dicta, magnus animorum motus est factus, cum eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum numquam putaram. nam hoc S. C. in meam sententiam facto, Pompeius, cum nihil mihi ostendisset se esse offensum, in Sardiniam, & in Africam profectus est: eoque itinere Lucam ad Caesarem uenit: ubi multa de mea sententia questus est Caesar, quippe, qui etiam Rauennae Crassum ante uidisset, ab eo. in me esset incensus. sane moleste Pompeium id ferre constabat: quod ego cum audissem ex alijs, maxime ex meo fratre cognoui. quem cum in Sardinia Pompeius paucis post diebus, quam Luca discesserat, conuenisset; Te, inquit, ipsum cupio; nihil opportunius potuit accidere: nisi cum Marco fratre diligenter egeris; dependendum tibi est quod mihi pro illo spondidisti. quid multa? questus est grauius: sua merita commemorauit: quid egisset saepissime de actis Caesaris cum ipso fratre, quidque sibi is de me recepisset, in memoriam redegit: seque, quae de mea salute egisset, uoluntate Caesaris egisse ipsum meum fratrem testatus est: cuius causam, dignitatemque mihi ut commendaret, rogauit; ut eam ne oppugnarem, si nollem, aut non possem tueri. Haec cum ad me frater pertulisset; & cum ante tamen Pompeius ad me cum mandatis Vibullium misisset, ut integrum mihi de causa Campana ad suum reditum reseruarem: collegi ipse me, & cum ipsa quasi rep. sum collocutus; ut mihi tam multa pro se perpeffo, atque perfuncto, concederet, ut officium meum, memoremque in bene meritos animum, fidemque fratris mei praestarem; eumque, quem bonum ciuem semper habuisset, bonum uirum esse pateretur. In illis autem meis actionibus, sententijsque omnibus, quae Pompeium uidebantur offendere, certorum hominum, quos iam debes suspicari, sermones referebantur ad me: qui cum illa sentirent in rep. quae ego agebam, semperque sensissent: me tamen non satisfacere Pompeio, Caesaremque inimicissimum mihi futurum gaudere se aiebant. Erat hoc mihi dolendum, sed multo magis illud, quod inimicum meum, meum autem? immo uero legum, iudiciorum, otij, patriae, bonorum omnium, sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fouebant, sic, me praesente, osculabantur, non illi quidem ut mihi stomachum facerent, quem ego funditus perdididi, sed certe ut facere se arbitrarentur. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspiculis rebus omnibus, rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium: quam tibi, si potero, breuiter exponam. Ego, si ab improbis, & perditis ciuibus remp. teneri uiderem, sicut & meis temporibus scimus, & non nullis alijs accidisse accepimus; non modo praemijs, quae apud me minimum ualent, sed ne periculis quidem compulsus illis, quibus tamen mouentur etiam fortissimi uiri, ad eorum causam me adiungerem, ne si summa quidem eorum in me merita constarent. cum autem in rep. Cn. Pompeius princeps esset, uir is, qui

hanc

hanc potentiam, & gloriam maximis in rep. meritis, praestantissimusq. rebus gestis esset consecutus, cuiusq. dignitatis ab adolescentia sanctor, in praetura autem, & in consulatu adiutor etiam existissem; cumq. idem auctoritate, & sententia per se, consilijs, & studijs tecum me adiunxisset; meumq. inimicum unum in ciuitate haberet inimicum: non putavi sanam inconstantiae mihi permissendam, si quibusdam in sententijs paululum me immutarem, meamq. uoluntatem ad summi uiri, de meq. optime meriti, dignitatem aggregassem. In hac sententia complectendus erat mihi Caesar, ut uides, in coniuncta et rassa, et dignitate, hic multum ualuit cum uetus amicitia, quam tu non ignoras mihi, & Quinto fratri cum Caesare fuisse: tum humanitas eius, ac liberalitas, breui tempore & litteris, & officijs perspecta nobis, & cognita. Vehementer etiam res ipsa publica me mouit: quae mihi uidebatur contentionem, praesertim maximis rebus a Caesare gestis, cum illis uiris nolle fieri, & neferere, uehementer recusare. Grauisime autem me in hac mentem impulit & Pompeij fides, quam de me Caesari dederat, & fratris mei, quam Pompeio. Erant praeterea haec animaduertenda in ciuitate, quae sunt apud Platonem nostrum scripta diuinitus: **QVALES** in rep. principes essent, tales reliquos solere esse ciues. Tenebam memoria, nobis consulibus ea fundamenta iacta ex Kalendis Ian. confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, nonis Dec. tantum uel animi fuisse in illo ordine, uel auctoritatis. Idemq. memineram, nobis priuatis usque ad Caesarem, & Bibulum eos. cum sententiae nostrae magnum in senatu pondus haberent, unum fere sensum fuisse bonorum omnium. Postea, cum tu Hispaniam citeriorem cum imperio obtineres; neque resp. consules haberet, sed mercatores prouinciarum, & seditionum seruos, ac ministros; sicit quidam casus caput meum, quasi certaminis causa, in mediam contentionem, dissensionemq. ciuilem. quo in discrimine, cum mirifica senatus, incredibilis Italiae totius, singularis bonorum omnium consensio in me tuendo exstiteret; non dicam, quid acciderit; (multorum est enim, & uaria culpa) tantum dicam breui, non mihi exercitum, sed duces defuisse. in quo, ut iam sit in ijs culpa, qui me non defenderunt: non minor est in ijs, qui reliquerunt. & si accusandi sunt, qui pertimuerunt; magis etiam reprehendendi, qui se timere simularunt. Illud quidem certe nostrum consilium iure laudandum est, qui meos ciues, & a me seruatos, & me seruare cupientes, spoliatos ducibus, seruis armatis obijci noluerim; declarariq. maluerim, quanta uis esse potuisset in consensu bonorum, si ijs pro me stante pugnare licuisset; cum afflictum excitare potuissent. quorum quidem animum tu non perpexisti solum, cum de me ageres, sed etiam confirmasti, atque tenuisti. Qua in causa non modo non negabo, sed etiam semper & meminero, & praedicabo libenter. usus es quibusdam nobilissimis hominibus, fortioribus in me restituendo, quam fuerant iudem in tenendo. quoniam sententia si constare uoluisset, suam auctoritatem simul cum salute mea recuperassent. recreatis enim bonis uiris consulatu tuo, & constantissimis, atque optimis actionibus tuis excitatis, Cn. Pompeio praesertim ad causam adiuncto, cum etiam Caesar, rebus maximis gestis, singularibus ornatus, & nouis honoribus, ac iudicij senatus, ad auctoritatem eius ordinis adiungere; nulli improbo ciui

locus ad rep. uiolandam esse potuisset. sed attende quae, quae sint consecuta. Primum illa furta muliebrium religionum: qui non plures fecerat Bonam deam, quam tres sorores, impunitatem est eorum sententijs affectus, qui cum tribunus pl. poenas a feditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum praecclarissimum in posterum uindicandae seditionis de rep. sustulerunt: idemq. postea non meum monumentum, (non enim illae manubiae meae, sed operis locatio mea fuerat, monumentum uero senatus) hostili nomine, & cruentis insultum litteris esse passi sunt. qui me homines quod saluum esse uoluerunt, est mihi gratissimum; sed uellem, non solum salutis meae, quemadmodum medici, sed etiam, ut aliptae, uirium, & coloris rationem habere uoluissent. nunc, ut Apelles Venere caput, & summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit: sic quidam homines in capite meo solum elaborarunt, reliquum corpus imperfectum, ac rude reliquerunt. in quo ego spem fesselli non modo inuidorum, sed etiam inimicorum meorum: qui de uno acerrimo, & fortissimo uiro, meoq. iudicio, omnium magnitudine animi, & constantia praestantissimo, Q. Metello L. F. quondam falsam opinionem acceperunt: quem post reditum diffidant fracto animo, & demisso fuisse. est uero probandum, qui & summa uoluntate cesserit, & egregia animi alacritate abfuerit, neque sane redire curaret; eum ob id ipsum fractum fuisse animo; in quo cum omnes homines, tum M. illum Scaurum, singularem uirum, constantia, & grauitate superasset. sed, quod de illo acceperant, aut etiam suspicabantur, de me idem cogitabant, abiectiore animo me futurum: cum resp. maiorem etiam mihi animum, quam unquam habuisset, daret; quae iam declarasset, sese non potuisse me uno ciue carere: cumq. Metellum unius tribuni pl. rogatio, me uniuersa resp. duce senatu, comitante Italia, promulgantibus omnibus, referente consule, comitijs centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus incumbentibus, omnibus denique suis uiribus recuperasset. Neque uero ego mihi postea quidquam assumpsi, neque hodie assumo, quod quemquam maleuolentissimum iure possit offendere: tantum enitor, ut neque amicis, neque etiam alienioribus opera, consilio, labore desim. Hic meae uitae cursus offendit eos fortasse, qui splendorem, & speciem huius uitae intuentur, sollicitudinem autem, & laborem perspicere non possunt. illud uero non obscure queruntur in meis sententijs, quibus ornem Caesarem, quasi descieuerim a pristina causa. Ego autem cum illa sequor, quae paulo ante proposui, tum hoc non in praesens, de quo coeperam exponere. non offendes eundem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti: qui confirmatus consulatu nostro, non numquam postea interruptus, & afflictus ante te consulem, recreatus abs te totus est; nunc ab ijs, a quibus tuendus fuerat, derelictus: idq. non solum fronte, atque uultu, quibus simulatio facillime sustinetur, ij declarant, qui tum nostro illo statu optimates nominabantur, sed etiam sententia saepe iam, tabellaq. docuerunt. itaque tota iam sapientium ciuium, qualem me esse, & numerari uolo, & sententia, & uoluntas mutata esse debet. id enim iubet idem ille Plato, quem ego auctorem uehementer sequor: **TANTUM** contendere in rep. quantum probare tuis ciuibus possis: nim neque parenti, neque patriae asserre oportere. atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendae

attingendae reip. fuisse, quod, cum offendisset populū Atheniensem prope iam desipientem senectute; cumq. eum nec persuadendo, nec cogendo regi posse uidisset; cum persuaderi posse diffideret, cogi fas esse nō arbitraretur. Mea ratio fuit alia; quod, neque desiciente populo, neque integrare mihi ad consulendum capefferem ne remp. implicatus tenebar. sed laetatus tamen sum, quod mihi liceret in eadem causa & mihi utilia, & cuius bono re-
 eta defendere. Huc accessit commemoranda quaedam, & diuina Caesaris in me, fratremq. meum liberalitas: quae mihi, quasumque res gereret, tuendus esset; nunc in tanta felicitate, tantisq. uictorijs, etiam si in nos non is esset, qui est, tamen ornandus uideretur. sic enim te existimare uelim; cum a uobis meae salutis auctoribus discessem, neminem esse, cuius officijs me tam esse deuinctum non solum confitear, sed etiam gaudeam. Quod quoniam tibi exposui: facilia sunt ea, quae a me de Vatiniō, & de Crasso requiris. Nam de Appio quod scribis, sicut de Caesare, te non reprehendere: gaudeo tibi consilium probari meum. De Vatiniō autem, primum reditus intercesserat in gratiam per Pompeium, statim ut ille praetor est factus; cum quidem ego eius petitionem grauius in senatu sententijs oppugnassem, neque tam illius laedendi causa, quam defendendi, atque ornandi Catonis: post autem Caesaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. cur autem laudarem, peto a te, ut id a me ne ue in hoc reo, ne ue in alijs requiras; ne tibi ego idem reponam, cum ueneris; tamen si possum uel absenti. recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris. nec hoc pertimueris. nam a me ipso laudantur, & laudabuntur idem. sed tamen defendendi Vatiniū fuit etiam ille stimulus, de quo in iudicio, cum illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod in Eunucho parasitus suaderet militi.

„ Vbi nominabit Phaedriam: tu Pamphilam
 „ Continuo. si quando illa dicet, Phaedriam
 „ Comissatum intromittamus: tu, Pamphilam
 „ Cantatum prouocemus. si laudabit haec
 „ Illius formam: tu huius contra. denique
 „ Par pro pari referto, quod eam mordet.

sic petiui a iudicibus, ut quoniam quidam nobiles homines, & de me optime meriti, nimis amarent inimicum meum, neque inspicente saepe eum in senatu modo seuerē seducerent, modo familiariter, atque hilare amplexarentur; quoniamq. illi haberent suum Publium, darent mihi ipsi alium Publium, in quo possem eorum animos mediocriter laesisset leuiter repungere. neque solum dixi, sed etiam saepe facio dijs, hominibusq. approbantibus. Habes de Vatiniō: cognosce de Crasso. Ego cum mihi cum illo magnam gratiam esset; quod eius omnes grauius iniurias, communis concordiae causa, uoluntaria quadam obliuione contriueram; & repentinam eius defensionem Gabiniū, quem proximis superioribus diebus acerrime oppugnasset; tamen, si sine ulla mea contumelia suscepisset, tulisset; sed, cum me disputantem, non laesissent, exarsit, non solum praesenti, credo, iracundia, (nam ea tam uehemens fortasse non fuisse) sed cum inclusum illud odium multarum eius in me iniuriarum, quod ego effudisse me omne arbitrabar, residuum tamen inscruente me fuisse, omne repente apparuit. Quo quidem tempore ipso quidam homines, & idem illi, quos saepe nutu, significatione, neq. appello, cum se maximum fructum cepisse dicebant

ex libertate mea, meq. tum denique sibi esse uisum reip. qualis fuisset, restitutum; cumq. ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset; gaudere se dicebant, mihi & illum inimicum, & eos, qui in eadem causa essent, numquam amicos futuros. quorum iniqui sermones cum ad me per homines honestissimos perferrentur; cumq. Pompeius ita contendisset, ut nihil umquam magis, ut cum Crasso redirem in gratiam, Caesarq. per literas maxima se molestia ex illa contentione affectum ostenderet: habui non temporum solum rationem meorum; sed etiam naturae: Crassusque, ut quasi testata populo Ressest nostra gratia, paene a meis laribus in provinciam est profectus. nam, cum mihi condixisset, cenauit apud me in mei generi Crassipedis hortis. quomobrem eius causam, quod te scribis audisse, magna illius commendatione susceptam, defendi in senatu, sicut mea fides postulabat. Accepi sti, quibus rebus adductus, quamq. rem, causamq. defenderim; quiaq. meus in respit pro mea parte capeffenda status. de quo sic uelim statuas; me haec eadem sensurum fuisse, si mihi integra omnia, ac libera fuissent. nam neque pugnandum arbitrarer contra tantas opes; neque delendum, etiam si id fieri posset, summorum ciuim principatum; neque permanendum in una sententia, conuersis rebus, ac bonorum uoluntatibus immutatis; sed temporibus assentiendum.

NVM QVAM enim praestantibus in rep. gubernanda uiris laudata est in una sententia perpetua permansio. sed, ut in nauigando tempestate obsequi artis est, etiam si portum tenere non queas; cum uero id possis, mutata uelificatione, assequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum, quē ceperis, potius, quam, eo commutato, quo uelis, tamen peruenire: sic, cum omnibus nobis in administranda rep. propositum esse debeat, id quod a me saepissime dictum est, cum dignitate otium; NON idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus. Quamobrē, ut paulo ante posui, si essent omnia mihi solutissima; tamen in rep. non alius essem, atque nunc sum. cum uero in hunc sensum & alliciar beneficijs hominum, & compellar iniurijs; facile patior ea me de rep. sentire, ac dicere, quae maxime cum mihi, tum etiam reip. rationibus putem conducere. Apertius autem haec ago, ac saepius; quod & Quintus, frater meus, legatus est Caesaris, & nullum meum minimum dictum, non modo factum, pro Caesare intercessit, quod ille non ita illustri gratia ex ceperit, ut ego eum mihi deuinctum putarem. itaque eius omni & gratia, quae summa est, & opibus, quas intelligis esse maximas. sic fruor, ut meis. nec mihi aliter potuisse uideor hominum perditorum de me consilia frangere, nisi cum praesidijs ijs, quae semper habui, nunc etiam potentium beneuolentiam coniunxisset. His ego consilijs si te praesentem habuisset; ut opinio mea fert, esset usus eisdem. noui enim temperantiam, & moderationem naturae tuae: noui animum cum mihi amicissimum, tum nulla in ceteros maleuolentia suffusum, contraq. cum magnum, & excelsum, tum etiam apertum; & simplicem. uidi ego quosdam in te tales, quales tu eosdem in me uidere potuisti. quae me mouerunt, mouissent eadem te profecto. sed, quocumque tempore mihi potestas praesentis tui fuerit, tu eris omnium moderator consiliorum meorum: tibi erit eisdem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curae. me quidem certe tuarum actionum, sententiarum, uoluntatum, rerum denique omnium socium, comitemq. habebis: neque mihi

in omni

in omni uita res tam erit ulla proposita, quam ut quod uerbentius, te de me optime meritum esse, laetere. Quod rogas, ut mea tibi scripta mittam, quae post discessum tuum scripserim: sunt orationes quaedam, quas Menocrito dabo, neque ita multae, ut pertimescas, scripsi etiam, (nam etiam ab orationibus disjungo me fere, refero, ad mansuetiores musas, quae me maxime, sicut iam a prima adolescentia delectarunt) scripsi igitur Aristotelico more, quemadmodum quidem uolui, tres libros in disputatione, ac dialogo, de Oratore: quos arbiter Lentulo tuo fore non inuitiles; abhorrent enim a communibus praeceptis, & omnem antiquorum & Aristotelicam, & Isocraticam rationem oratoriam complectuntur, scripsi etiam uersibus tres libros de temporibus meis: quos iam pridem ad te misissem, si esse edendos putassem: sunt enim res, & erunt sempiterni meritorum tuorum erga me, meaeque, in te pietatis, sed, quia uerebar, non eos, qui se laesos arbitrentur, (etenim id feci parce, & molliter) sed eos, quos erat infinitum bene de me meritis omnes nominare, quos tamen ipsos libros, si quem, cui recte committam, inuenero, curabo ad te perferendos. Atque istam quidem partem uitae, consuetudinisque nostrae totam ad te defero, quantum literis, quantum studiis, ueteribus nostris delectationibus, consequi poterimus, id omne ad arbitrium tuum, qui haec semper anasti, libentissime conferemus. Quae ad me de tuis rebus domesticis scribis, quaeque mihi commendas, ea tantae mihi curae sunt, ut me nolim admoneri, rogari uero sine magno dolore uix possim. Quod de Quinti fratris negotio scribis, te priore aetate, quod morbo impeditus in Ciliciam non transieris, conficere non potuisse, nunc autem omnia facturum, ut conficias: id scito esse eiusmodi, ut frater meus uere existimet, adiuncto isto fundo patrimonium fore suum per te constitutum. Tu me de tuis rebus omnibus, & de Lentuli tui, nostrisque studiis, & exercitationibus uelim quam fa-

miliarissime certorem, & quam saepissime facias; existimesque, neminem cuiquam neque cariorem, neque iucundiorum unquam fuisse, quam te mihi; idque, me, non modo ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum. Appius in sermonibus antea dicitur, postea dixit etiam in senatu palam, se se, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam; si curiata lex non esset, se paraturum cum collega, tibi, successurum: legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse; se, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introisset. ego, quid ad te tuorum quisque necessariorum scribat, nescio: uarias esse opiniones intelligo. sunt, qui putant posse te non decedere, quod sine lege curiata tibi succedatur: sunt etiam, qui, si decedas, a te relinqui posse, qui prouinciae praesit, mihi non tam de iure certum est, (quamquam ne id quidem ualde dubium est) quam illud, ad tuam summam amplitudinem, dignitatem, liberalitatem, qua te scio libentissime solere frui, pertinere, te sine ulla mora prouinciam successori concedere; praesertim cum sine suspitione tuae cupiditatis non possis illius cupiditatem resutare. ego utrumque puto meum esse; & quod sentiam, ostendere; & quod feceris, defendere.

SCRIPTA iam epistola superiore, accepi tuas litteras de publicanis: quibus aequitatem tuam non potui non probare, felicitate autem, quod uellem, consequi potuisses, ne eius ordinis, quem semper ornasti, rem, aut uoluntatem offenderes. equidem non desinam tua decreta defendere: sed nosti consuetudinem hominum: scis, quam grauiter inimici illi ipsi Q. Scaeuolae fuerint, tibi tamen sum auctor, ut, quibus rebus possis, eum tibi ordinem aut reconcilies, aut mitiges. id etsi difficile est, tamen mihi uidetur esse prudentiae tuae. Vale.

EXPLANATIO

LENTULO. IMP. } te bene gesta, qui ab exercitu imperator erat appellatus, litteras suas imperatoris nomine inscribebat: quod Cicero fecit ep. 10. lib. 2. similiter, qui ad eum scribebant, imperatorem appellabant: propterea superiores litterae inscribuntur, Lentulo proconsuli, uictoria nondum certa, haec uero, imperatori, cum plane cognita res esset. **GRAVISSIMUM**, } quod tamen sua grauitate tuorum in me meritorum pondera non aequat. **SANCTISSIMUM** } proprie enim de diis usurpatur, in de transfertur in patriam, in parentes, in optime meritos. ep. 1. **ABUNDANTIA** quadam amoris, ut etiam grata sint ea, } uera laus liberalitatis in eo sita est, cum ita beneficium damus, ut ab eo, qui accipit, non modo fructum, aut mercedem ullam non exigamus, sed ne expectemus quidem. hac laude Cicero ornat Lentulum: sed adiungit alteram, humanitatis uidelicet, cum studia sua non modo ab eo non expectari significat, sed grata etiam esse, neque grata ob eam causam, quod utilitatem, uel honorem pariant, sed propter quandam amoris abundantiam, significat. **SINE** nefario scelere } peccat, qui gratiae referendae occasionem praetermittit: sed nec, quicumque peccat, sceleratus est; nec omnia scelera nefaria sunt. Ostendit igitur Cicero magnitudinem eius beneficij, quod a Lentulo accepit, cum ait: Ea studia ita a se debent, ut praetermitti sine nefario scelere non possint. **NOTIOR**, atque illustrior } geminatio uerborum idem significantium, (πλεονασμὸν rhetores appellant,) modo uirtus est, ubi sententiam auget, uel ornat; modo uitium, ubi neutrum: quo de utroque genere lib. IX. & IX. disputat Quintilianus. hic non est otiosum, Illustrior: addit enim ad sententiam: quia nota multa sunt nec tamen illustra, ornat autem, quia translata uerba quiddam habent magnificentius, quam propria, & orationem, ut ait Cicero in Oratore, quasi stellae quaedam illustrant. **HOC** tempore omni } triennium. nam ante biennium Lentulus, consulatus functus, ierat in Ciliciam, mansitque, ad Caluinium, & Messallam consulem: quo anno successit ei App. Claudius. **OSTENDIS** } uerbis significas. sic ep. 2. Ceteris in rebus se acerrimum tui defensorem fore ostendit. **POTES**, } ostendis, inquit, futurum, ut opiniones nostrae consentiant in capefenda rep. idque potes, quia me tuarum actionum, sententiarum, uoluntatum socium, comitemque habebis.

bebis. Hoc in extrema fere epistola. **VEHEMENTER expetto**, } propter mutuam benevolentiam, & opinionum similitudinem. **IN sententijs senarioris**, } omiſſa populi mentione, ſenatum nominat: cuius cauſam optimates tuebantur; cum leues, & improbi ciues populi gratiam ſectantur. **ACTIONE**, atque **adminiſtratione reip.** } latius patebat, Actione: contraxit igitur, & a toto actionum genere tranſit ad eam partem, in qua Lentulo notior, & illuſtrior eius animus eſſe potuiſſet. id autem erat, reip. adminiſtratio: cum qua ſequens uerbum, Floruiſſemus, apte congruit. **FLORUIſſEMVS.** } coniuſtis enim duorum conſularium ſententijs, utrique dignitas comparatur. **OSTENDAM equidem** } ut intelligas, me non aliter, ac debeam, ſentire. ueruntamen, ſi tu fuiſſes, nihil ſine conſilio tuo feciſſem, te auctore proſuſ in omnibus rebus uſus eſſem. **AUCTORE** } ſecutus eſſem uoluntatem tuam in reconcilianda cum Caefare, Appio, Varinio gratia. **AMICISSIMO, ac ſapientiſſimo**, } cur ei non obtemperem, atque obſequar, qui & omnia mea cauſa uult, & ita excellit ſapientia, ut errare non poſſit? hoc enim ſimul utrumque requiritur in eo, qui conſilium dat. **FIDELI quidem, & beneuolus** } fides, & amor a conſiliario poſtulantur. non enim praefare fidem, quod probitatis eſt, uidetur ſatis: ſed agere etiam oportet ea diligenter, quae ad rem pertinere ducimus; quod amoris eſt. ita, cum benevolentiam, & ſapientiam Lentulo tribuerit, ei ſe comparat in benevolentia: quod amabile potius, quam odioſum eſt: ſapientiam uero nec eandem ſibi arrogat, nec tamen omnino detrahit, cum ait, Fortaſſe non imperitiſſimo. **TUA quidem cauſa**, } nam mea te ad eſſe maluſſem. Exprefſit egregie ep. I. lib. 2. eandem ſententiam hiſ uerbis: Ego, te abſuiſſe tam diu a nobis, & doleo, quod carui fructu iucundiſſimae conſuetudinis tuae; & laetor, quod, abſens, omnia cum maxima dignitate conſecutus. **IMPERATOREM**, } appellatum ab exercitu. ep. 10. lib. 2. **BENE geſtis rebus** } materiam triumphandi rectores prouinciarum ex finitimarum gentium bellis quaerebant. Triumphauit Lentulus ex Cilicia, non ſtatim ad urbem reuerſus, ſed poſt aliquot menſes: id quod ex eo loco ep. 21. lib. v. ad Att. licet intelligere. Acceperam ſatis celeriter Iconij per publicanorum tabellarios a Lentulo triumpho datas. **VBERTIORES, & praefantiores** } apte poſt copiam ſubiungitur magnitudo: idq. Cicero ſaepe facit. cum igitur ad ſententiam, & Ciceronis conſuetudinē, accedat ueterum aliquot librorū auctoritas; uerbum, Praefantiores, in Praefentiores, quod alij maluerunt, commutare uſum nō eſt. **VLTIſCENDIſ**, } dicimus, Vltus eſt inimicum, ut hic, & Vltus eſt ſeſe, ut paulo poſt, ſenſu eodem. ſignificat autem eos, qui ſe in reductione Ptolemaei regis aduerſarios Lentulo praebuerant. **INIMICOS eſſe** } populares ciues hic ſignificat; optimates autem, cum ſubiungit, Inuidere: quod utrumque genus ſaepe notat in hiſ epiftolis. **PROPUGNATIONEM** } in conſulatu. **ACTIONIſ** } cum me conſul uirtute, & conſtantia in patriam ab exſulio reduxiſti. **PERENNIS inimicus** } cum ſequatur, In te potiſſimum, C. Catonem hunc eſſe, poſſit aliquis iure ſuſpicari, qui biennio ante tribunus pl. rogationem tulerat, ut imperium Ciliciae Lentulo abrogaretur. ep. 5. **FRACTAM** } a conſequentibus nominantur multa: ut hic, Fractam uim, Cicero appellat, quia Lentulo non nocuit. exitus enim, quam infirma uis eius eſſet, oſtendit. **DEBILITATAM** } tranſlatiſ illuſtratur oratio. haec autem duo, Frangi, & Debilitari, ſaepe Cicero coniungit, ut ep. 13. lib. v. Circumſpice omnia membra reip. nullum reperies proſecto, quod non fractum, debilitatum ue ſit. & ep. 1. lib. I. ad fratrem: Animos noſtros frangi, & debilitari moleſtia non oportet. Et pro Flacco: Quae urbs auctoritate tanta eſt, ut iam fractum prope, ac debilitatum Graeciae nomen huius urbis laude nitatur. **NOSTRAM uicem** } quod ad nos pertinet, quod ipſi facere debuimus. ſic, Doleo tuam uicem, ueteres dicebant, pro, quod ad te pertinet. Et Plautus in Capt. Neque ullum pol de hac re negotium eſt. **Quin male occidam**, oppetamq. peſtem, heri uicem mei, **VLTVS eſt ipſe ſeſe**: } ſe ipſe puniuit, poenas ipſe ſibi eas intulit, quas inferre nos debuimus. **NE libertatiſ quidem** } ut ei ne liberum quidem ſit in publico uerſari; uel quod ſcelus aliquod inſigne committere uoluerit: uel quod reuocatus in iudicium ſit; cum, defendente Scauro, hoc ipſo anno, ut Pedianus docet, Quinctili menſe abſolutus eſſet. certe cum propter alia flagitia, tum eo nomine inuiſum eſſe optimatibus oportuit, quod tribunus pl. interceſſerat, ne conſules Marcellinus, & Philippus comitia conſularia habere poſſent. ex quo ſenatus, ad maerorem indicandum, ueſtem mutauit. epitome Liuiana lib. cv. quo magis haec ſuſpicor ad eum attinere: nam de P. Clodio quidem, Ciceroniſ, & Lentuli inimico, uix crediderim. non enim hoc in eum conuenit, Nullam ſibi libertatiſ partem reliquit. id enim quale eſſet, uel ipſius ſcripta Ciceroniſ, ad obijciendum parati, uel monumenta annalium oſtenderent. Porro tantum abeſt, ut omnes libertatiſ partes Clodius amiſerit, ut etiam priſtinam dignitatem retinuerit, quippe qui de petenda ſuo anno praetura, ideſt biennio poſt aedilitatem ab eo geſtam, cogitauerit. quod Cicero in oratione pro Milone teſtatum reliquit. **IN MEIſ rebus expertum**, } quod dixit ep. 5. Te uidere, & ſentire eandem fidem hominum in tua dignitate, quam ego in mea ſalute ſum expertus, ex tuiſ litteriſ intellexi. **IN MOLEſTIA gaudeo**. } Figura quaedam ex miſtione contrariorum orationi uenuſtatem concilians: quae niſi pluribus oſtendatur exempliſ, fortaſſe non facile dabitur imitandi facultas. nobiſ autem, hunc interpretandi laborem ſuſcipientibus, id maxime propoſitum fuit, ut adoleſcentes, pro uiriſ ingenij noſtri, commodiore quadam quali uia ad aliquam eloquentiae laudem perduceremus. Duplex igitur haec figura eſt. aut enim cum ſignificatione doloriſ, & moleſtiae, coniungitur gaudium, & conſolatio: aut cōtra, gaudiij, conſolationiſq. ſignificationem dolor, & moleſtiae ſequitur. Primum genus hoc exemplo declaratur, In moleſtiae gaudeo. Et ep. 14. lib. 2. ad Q. Fr. Se effecturum, ut ego in medio dolore, ac deſiderio tui, te, cum a me abeſſes, potiſſimum ſecum eſſe laetarer. Nec diſſimile illud ep. 6. Me in ſummo dolore, quem in tuiſ rebus capio, maxime ſcilicet conſolatur ſpes, quod ualde ſuſpicor fore, ut infringatur hominum improbitas. Aut illud

ep. 15. lib. 1. ad Atticum: In ista incommoditate alienati illius animi, & offensi, illud inest tamen commo-
 di. Aut ep. 26. lib. x 1. In maximo meo dolore, hoc solatio utor. Alterum genus agnoscitur ep. 21. lib.
 xv. Sed tamen, in ea uoluptate, hunc accepi dolorem. Ep. 8. lib. xvi. In magna consolatione, ingens inest
 sollicitudo. Ep. 9. lib. 2. ad Q. Fr. Nunc mihi iucunditatis plena epistola hoc asperit molestiae. Pertinere
 uidetur ad hoc genus & illud ep. 16. lib. 2. Haec adpersi, ut scires, me tamen in stomacho solere ridere.
 NON. ITA magna mercede, } quod explanauit ep. 6. Minore in re uiolatur tua dignitas, quam mea salus
 afflicta sit. & ep. 7. Multum interest, utrum laus imminuatur, an salus deferatur. MAXIMO dolore }
 afflicta salute, cum eiecctus patria sum. DE. QVA ratione } ut intelligas, quam incerta sit hominum
 fides, quae me causa de uetere illa mea, diuturna. sententia prope iam depulit, & cum inimicis in gra-
 tiam reduxit. Hoc Cicero significat, ut consilij sui mutationem, cuius causam Lentulus quaesierat, excu-
 set. CVM Caesare, & cum Appio } quos antea inimicos diuersis nominibus habuerat, Appium, P. Clodij,
 fratris sui, gratia; Caesarem, quod in quodam iudicio, de statu temporum paullo liberius locutus, eius ani-
 mum offenderat. de quo Suetonius haec: Cicerone in iudicio quodam temporu statum deplorante, P. Clo-
 dium, inimicum eius, frustra iam pridem a patribus ad plebem transire conantem, eadem die, horaq. nona
 traduxit. Idem ipse confirmat in oratione pro domo: Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum
 C. Antonium collegam meum defenderem, quaedam de rep. quae mihi uisa sunt ad illius miseri causam per-
 tinere. haec homines improbi ad quosdam uiros fortes, longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. ho-
 ra nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Et in oratione de prouincijs: Traduxit ad plebem inimicum meum,
 siue iratus mihi, quod me secum ne beneficijs quidem uidebat posse coniungi, siue exoratus. Idem Plu-
 tarchus, Dio, alij. ESSE in gratia; } audierat Lentulus, Ciceronem de commodis, & ornamentis Caes-
 aris maxime omnium in senatu laborasse. decreuerat enim ei sua sententia supplicationes quindecim die-
 rum, quod ante contigerat nemini; stipendium, & decem legatos: praeterea, cum de successione Galliarum
 ageretur, luculentam habuerat de conseruanda Caesari utraque Gallia orationem, quae nunc exstat, inscri-
 pta, De prouincijs consularibus. TEQ. ID non reprehendere } offensus Lentulus ijsdem, quibus Cice-
 ro, uitij optimatum, inuidia scilicet, atque obtrectatione, nouam Ciceronis cum inimicis coniunctionem,
 maximeq. cum Caesare, populi gratia florentissimo, non improbabat. Scripserat enim ad cum Cicero
 cum alia de amicorum perfidia, tum illud epist. 7. In te homine omnium nobilissimo, similia inuidorum
 uitia perspexi. VATINIUM } quem maxime oderat, & reip. causa, & sua: quod primum tribunus pl.
 contra senatus uoluntatem multa commiserat; deinde testimonium dixerat in P. Sextium, cuius in primis
 opera Cicero in patriam redierat. Exstat in Vatinius oratio. DEFENDERIM, } defendit rogatu
 Caesaris: ut infra. ipse etiam Vatinius ep. 9. lib. v. defensum se a Cicerone, eiusq. patrocinio periculum eua-
 disse significat. Valerius Max. lib. iv. cap. 2. Cicero P. Vatinius, dignitati suae semper infestum, duobus
 publicis iudicijs tutatus est. LAUDARIM, } defendebant reos patroni, laudabant uiri nobiles, ut laudaret P.
 Sextium, introiisset in urbem. Et M. Scaurum, quem Cicero defendit, laudatum a nouem consularibus, in
 Aescnio legimus. EGO ME, } haec tota narratio ad cuitandam leuitatis, & inconstantiae culpam per-
 tinet. ostendit enim Cicero, se in patriam rediisse ita animatum, ut & cum quibus, & contra quos antea, cum
 ijsdem, & contra eosdem in capeffenda rep. sentiret: sed cum sibi animum, eamq. sententiam inuidia, & ob-
 trectatione quorundam sibi esse ereptam. probat hoc exemplis, quod in Sextij iudicio, sedente Cn. Pompe-
 io, non reputans quid ille, aut quid Caesar uellet, contra utrumque suam pristinam dicendi libertatem reti-
 nuerit, maxime uero, quod de agro Campano diuidendo sententiam dixerit eam, quae Caesarem, & Pom-
 peium, eius generum, optime de se meritis offendit. INITIO rerum, } atque actionum tuarum, } non, quo
 primum tempore Lentulus de eo restituendo coepit agere, sed cum primum restitutus est; ut e sequentibus
 apparet. dicit enim, Initio actionum tuarum, pro, initio reditus mei, qui actio tua fuit. REIP. } ut in
 ea tuenda pristinam consuetudinem seruarem. QVENDAM } hoc uerbo amoris magnitudo tanta de-
 claratur, quantam uerbis exprimere non licet. sic enim loquimur, ubi conceptam animo sententiam enun-
 ciare, atque ostendere pro uoluntate non possumus. ep. 1. lib. 2. Incredibilis quaedam expectatio. in hac,
 infra: Commemoranda quaedam, & diuina Caesaris liberalitas. IN te ipsum } non solum in reip.
 SVMMa, ac singularia } possunt enim esse summa, nec tamen singularia. Sunt enim summa, quibus nulla
 maiora; singularia, quae omnium maxima. STVDIA } amorem, & studia nominat, quia nec amorem
 semper studia comitantur, praesertim summa, & singularia, nec semper studijs amor, praesertim incredi-
 bilis, adiunctus est. DEBEREM, } & hic augetur sententia. dixi, amorem interdum sine studijs esse, stu-
 dia sine amore: iure igitur utrumque Cicero coniunxit. nunc addo, eum, qui & amet incredibiliter, & ei,
 quem amat, summe faueat, interdum hoc facere sua sponte, non beneficio adductum: quo minor eum, si
 ab illa uoluntate discedat, sequitur infamia. maior igitur ab eo expectanda constantia, qui amat eum, cui
 plurimum debet; cum intelligat, sibi non inconstantiae modo famam, sed ingrati quoque animi crimen
 pertimescendum. MULTVM. ADIUVISSET, } cum enim omnes magistratus una cum Lentulo de
 salute Ciceronis promulgarint, in eoq. omnes ordines, hominesq. contenderint, ideo restitutus ab ipsa
 rep. Cicero uidetur. COMMVNI officio ciuim, } erga patriam; cui nascimur, ut dixit Plato. DEBITVM
 praestitissim. } proprie coniungitur uerbum, Praesto, cum ijs rebus, quibus agendis aut si-
 dei satisfacimus, ut cum aliquid promittitur, aut officio, ut cum patriae, amicis, bonis uiris opitula-
 mur. HAC me mente fuisse, } idem erat, si copiam quaerimus, hoc animo, hoc sensu, hac sententia:
 idem etiam, ut uarietur loquendi genus, hanc mihi mentem fuisse: unde illud Sallustianum: Longe mihi
 alia

alia mens est. **TE . CONSVLE** } per quattuor menses, eoq. amplius: redijt enim in patriam Cicero
 Sextili mense: quod ostendit ep. I. lib. IV. ad Att. **AVDIVIT**, } cum sententiam dicerem. non enim
 reputans, quid Pompeius uellet, aut socer eius Caesar, in omnibus meis sententijs de rep. pristinis per-
 manebam. **COLLOCVTIONIBVS**, } collocutio, inter duos est; sermo, & inter duos esse, & patere
 latius potest. & collocutio sermonem ab arbitris remotum, priuatim, & paullo secretiore loco habitum,
 uidetur indicare; sermo autem, licet inter duos habeatur, celebri tamen esse loco potest. itaque maior
 quaedam in collocutione, quam in sermone, res uidetur agi: secreto enim colloquentes, intimum ani-
 mi sensum liberius, quam in publico, patefaciunt. **ILLIS**, } ante triennium. consules enim fuerant
 post reditum Ciceronis Marcellinus, & Philippus; Pompeius, & Crassus; Appius, & Domitius, quo-
 rum pacis peractum esse consulatum, significat in extrema epistola mentio Appij, Lentulo succedere cu-
 pientis. **RELIQVA nostra dignitate**, } pertinebat enim ad eius dignitatem, si & donum suam recupera-
 ret; & post reditum suum domo pulsus a Clodio, ultorem eius iniuriarum senatum haberet; & in damnis rei
 domesticarum sarcinendis paullo liberaliorem optatum uoluntatem experiretur. **NONNULLORVM** }
 eorum, qui de reditu eius laborauerant: quos ita offendit Ciceronis cum Pompeio, & Caesare multis re-
 bus declarata reconciliatio, ut alij pristinum studium magna ex parte deposuerint, alij odium etiam aduer-
 sus Ciceronem susceperint. cum enim grauissimum, & acerrimum eius inimicum, P. Clodium amplexa-
 rentur, in manibus haberent, fouerent, ipso praesente oscularentur; argumento id quidem erat, Cicero-
 nem eis esse odio; licet palam non profiterentur. Nec dubium est, Catonem, & Bibulum in primis si-
 gnificari, qui non modo Caesarem, sed Pompeium etiam, Caesaris causa, uehementer oderant. **DE mo-
 numentis meis** } de domo, quae cum Ciceroni sit restituta, quod multis locis constat; possit aliquis quae-
 rere, cur Lentulum dicat adiutum in ea non esse. tollitur dubitatio, si restitutam quidem Ciceroni do-
 mum intelligamus, partem tamen quandam, in qua suum nomen Clodius inscripserat, non esse restitu-
 tam: quam opinionem adiuuant illa, quae sequuntur aliquanto post: Idemq. postea non meum monu-
 mentum, (non enim illae manubiae meae, sed operis locatio mea fuerat, monumentum uero senatus)
 hostili nomine, & cruentis iniustum litteris esse passus sunt. **CVM fratre eram domo expulsus**, } expulsi erant
 fabri de area, in qua domum Ciceronis aedificabant. qua tota de re sic ep. 3. lib. IV. ad Att. Armatis ho-
 minibus ante diem III. Non. Nou. expulsi sunt fabri de area nostra, disturbata porticus Catuli, quae
 ex S. C. consulum locatio reficiebatur, & ad reatum pacis peruenerat. Quinti fratris domus primo
 fracta coniectu lapidum ex area nostra, deinde inflammata iussu Clodij, inspectante urbe, coniectis igni-
 bus, magna querella, & gemitu, non dicam bonorum, qui, nescio, an ulli sint, sed plane hominum om-
 nium. **EX auctoritate senatus** } e S. C. factum enim erat S. C. placere domum Ciceroni restitui, por-
 ticum Catuli locari. de quo in ep. 2. lib. IV. ad Att. Auctoritatem autem senatus pro S. C. interdum
 usurpanti, diximus in ep. 2. **RESARCIENTIS**, } quod enim Clodius euerterat, id cum senatus publi-
 co sumptu aedificandum censuisset, aestimarunt consules de consilij sententia, quanti fuisset aedium si-
 perficies: neque hoc solum, sed quanti etiam fuisset uillae, Tusculanae, & Formianae, euerse ab eodem
 Clodio: quam Cicero aestimationem in domo non improbat, in uillis accusat ep. 2. lib. IV. ad Att. Post-
 tridie, inquit, S. C. factum est, id, quod ad templa: deinde consules porticum Catuli restituendam loca-
 runt: illam porticum redemptores statim sunt demoliti, libentissimis omnibus. nobis superficiem aedium
 consules de consilij sententia aestimarunt H. S. uicies, cetera ualde illiberaliter, Tusculanam uillam quingen-
 tis millibus, Formianam H. S. ducentis quinquaginta millibus. quae aestimatio non modo uehementer ab
 optimo quoque, sed etiam a plebe reprehenditur. **QVAE cum uiderem; neque enim erant obscura**, } simi-
 liter locutus in oratione pro Sextio: Haec ego cum uiderem: neque enim erant occulta. Et in Agraria II.
 Quae cum ego non solum suspicarer, sed plane cernerem: neque enim erant obscura. Imitatus est fortasse
 Demosthenem, qui sic in oratione *περί τῆς ῥεπάρας*: Ταῦτα ὀρώ, (ὅ γὰρ ἢ ἀφανή.) **QVAE ERANT
 illa gratia**, } inuitum se de pristina sententia depulsum esse, et, omiſsa optatum causa, suam uoluntatem,
 ad popularium ciuium, optime de se meritorum, dignitatem aggregasse, probat hoc argumento, quod licet
 in quibusdam non eam, quam exspectarat, uoluntatem agnouerit, illico tamen de uetere suorum instituto-
 rum cursu ad noua consilia non deslexerit. est enim boni uiri, de rep. uehementius, quam de suis rebus, ac
 de se ipso, laborare. **QVAE fecerant**, } pro salute mea, decet enim, maiorem haberi rationem beneficij,
 quam iniuriarum. **TESTE**, } qui studium illius in mea salute uideras. **SED amore etiam**, } non amamus
 pariter, quibus debemus, & quos, etiam si nullum ab ijs beneficium acceperimus, amandos tamen esse iudi-
 camus. Amabam, inquit, Pompeium, antequam ei obligatus essem, iudicio meo, quod habui semper de il-
 lius uirtute, permotus. **QUID ille uellet**, } uolebat idem, quod Caesar, uel affinitatis causa, quod eius
 filiam in matrimonio habebat; uel quorundam optatum impulsus iniurijs. de quo sic ep. 8. Dignitas
 illa consularis amissa est culpa eorum, qui a senatu & ordinem coniunctissimum, & hominem clarissimum
 ab alienarunt. **PRISTINIS**, } quod ante exsiliij mei calamitatem senseram, reuersus in patriam idem
 sensi. **EGO**, } tria ponit exempla, quibus probet libertatem suam in dicenda sententia. **SED ENTE
 Cn. Pompeio**, } in iudicio, cum defenderet Sextium Cicero, de ui accusatum ab Albinouano, exstat oratio.
SEXTIUM, } Sextij plebaj, & Sextij patricij, lapides Capitolini, & nummi ueteres. **INTROISSET
 in urbem**, } quod ut ei saluis legibus liceret, a senatu impetrauerat. alioqui, cum esset cum imperio frumen-
 tariae curationis causa, urbem introire non poterat. **TESTIS Vatinius**, } testis in Sextium; de quo in
 oratione, quam in cum Cicero habuit. **AMICVM esse coepisse**, } Marcellino enim, & Philippo eos.
 quo anno Sextius de ui causam dixit, decreuit Cicero sua sententia Caesari supplicationes quindecim
 dierum,

dierum, stipendium, decem legatos; ut in oratione de provincijs. **BIBULI** quem Vatinius tribunus pl. & Caesar consul exire domo prohibuerant, ne Caesaris acta impediret. Cicero, Suetonius, Plutarchus, Appianus, Dio. **OMNIUM triumphis, uictorijsq. anteferre;** triumphis Pompeij; uictorijs, Caesaris. **EODEM teste?** Pompeio. **EODEM esse,** his uerbis nec ipsi Pompeio pepercit, is enim pro Caesare consule contra Bibulum, eius collegam, omni non solum studio, sed etiam contentione dimicauit. Plutarchus, & alij. **INTERROGATIO** oratio in Vatinius interrogatio est, ep. 4. lib. 2. ad fratrem: Vatinius, a quo palam Sextius oppugnabatur, arbitratu nostro concidimus. Videtur Vatinius respondisse Ciceroni. nam eius oratio, in qua scurram consularem Cicero nem uocauit, nominatur a Macrobio lib. 2. Sat. **ILLIUS tribunatus;** quem gessit Caesare consule. **DE VI,** qua Bibulum obnunciantem foro expulit, atque etiam in uincula ducere conatus est. Cicero, Suetonius, Plutarchus, alij. **DE AVSPICIIS,** quibus neglectis, leges pro Caesare Vatinius tulit. plena omnis historia. **DE DONATIONE uegnorum,** puto id significari, quod in oratione in Vatinius ita scriptum est: Volo uti mihi respondeas, feceris ne foedera tribunus pl. cum ciuitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? **HAC in causa?** P. Sextij. **IN SENATU,** cum sententiam diceret. **MARCELLINO,** & Philippo eos. suspicor hoc abundare. cur enim annus nominibus consulum notetur: cum & haec proxima superiora eodem anno dicta sint? **NONIS APR.** de quo sic ep. 5. lib. 2. ad fratrem: Nonis Apr. uehementer actum de agro Campano, clamore senatus prope concionali. **DE AGRO Campano referretur.** hoc Caesari ac Pompeio uehementer displicuisse, ex ijs, quae Cicero subiungit, licet intelligere. si causa quaeritur, haec est. legem tulerat Caesar in consulatu de agro Campano diuidendo, diuisiq. extra sortem uiginti millibus ciuium, quibus terni, pluresue liberi essent. quod ex Tranquillo cognoscitur. Quid igitur de agro Campano, siquidem diuisus iam erat, referri ad senatum opus erat? dicam quod sentio. Duae partes erant agri Campani, una publica, de qua Suetonius, Agrum inquit, Campanum, ad subsidia reip. uestigalem relictum, Caesar diuisit extra sortem uiginti millibus ciuium, quibus terni, pluresue liberi essent. Altera, quae possidebatur a priuatis, quam cmi pecunia publica, & plebi item diuidi Caesar uoluerat. atque hanc agri Campani partem cum in oratione in Rullum Cicero significat, ubi de priuatis agris, in publicum Campanum incurrentibus, loquitur: tum uero planissime in oratione pro domo his uerbis: Quis illam optimam, fertilemq. Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam, ad emendos agros constitutam, ereptam ui ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Inuchitur in Clodium, qui pecuniam illam, qua emi a priuatis agri Campani partem lex Iulia iubebat, ex aerario sumptam Gabinio dederat. Nec uero Gabinio tantum, sed eius etiam collegae Pisoni partem eius pecuniae Clodius largitus erat. qua de re sic in oratione in Pisonem: Cauerat sibi ille fororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam, ereptam ex reip. uisceribus, dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adiutoremq. praeberes. Vocat ereptam ex reip. uisceribus pecuniam, quam in oratione pro domo, ereptam ui ex Caesaris rebus actis. Eodem spectat illud in ep. 5. lib. 2. ad Fratrem: Acriorem causam faciebat inopia pecuniae. Et ep. 17. lib. 2. ad Att. Quid ager Campanus, quid effusio pecuniae significant? Erogandam enim fuisse pecuniam in agri Campani emptione, utrobique ostendit. Haec igitur pars agri Campani, cuius diuisio publicam pecuniam requirebat, Caesare consule, qui legem tulit, diuisa non est: nec diuisam puto ante ciuile bellum. Scribit enim haec Coelius Ciceroni, belli ciuilis initio. Illud addo ad actiones C. Curionis, de agro Campano: de quo negant, Caesarem laborare, sed Pompeium ualde nolle; ne uacuis aduenienti Caesari pateat. Suspicio autem diuisionem illam ante Caesaris necem non esse factam. sunt enim haec in epistola D. Bruti, scripta Caesare mortuo: Quattuor legionibus ijs, quibus agros dandos censuistis, uideo facultatem fore: ex agris Sullanis, & agro Campano. Sed quaeritur, cur eo usque producta diuisio sit. Quia, cum Caesar leges, Bibulo de caelo seruante, contra auspicia tulisset, eius acta non libenter senatus comprobabat. nihil enim, cum de caelo seruaretur, agi cum populo poterat. abundamus exemplis, uel ex ipso Cicerone, uel ex ueterum antilibus. Dixerat igitur hanc sententiam Cicero, ut idibus Maij de agro Campano, frequenti senatu, referretur. qua sententia Pompeio, & ijs, qui Caesari studebant, iniectus timor est, ne de infirmis omnibus eius actis in senatu ageretur: quandoquidem saluis auspicijs nihil egerat, Bibulo de caelo seruante. Nec uero primus Cicero post Caesarem consulem agendam agri Campani causam censuit: nam P. Lentulo, & Q. Metello eos. in extremo anno; Lupus tribunus pl. de agro Campano retulerat: ut patet ex ep. 1. lib. 2. ad Q. fr. Eius autem agri diuisionem duabus de causis improbabant boni uiri; primum quia legem illam Caesar contra auspicia tulisset; deinde, quia pecunia publica, cuius inopia magna erat, cmi agrum Campanum ex illa lege oportebat. **FREQUENTI SENATU,** ut S. C. fieri posset contra Caesaris legem de agro Campano diuidendo. certus enim erat senatorum numerus; qui si non adesset, S. C. fieri leges uetabant. Vnde illud M. Fuluij contra M. Aemilium, lib. xxxix. apud Lium: Qui per infrequentiam S. C. factum ad aerarium detulerit. Festus: Numerata senatum, ait quibus senator consul, cum impedimento uult esse, quo minus faciat S. C. postulatq. ut aut res, quae adferuntur, diuidantur, aut singuli consulantur; aut, si tot non sint senatores, quo numero liceat praescribi S. C. Legimus etiam apud Pedianum C. Cornelium trib. pl. legem tulisse, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi ducenti affuissent. Quod si quis necessarium S. C. conficiendo senatorum numerum scire uelit, Dionem consulat, cuius haec sunt uerba lib. lvi. Augustus, cum uideret, frequentes non semper conuenire senatores, decreuit, ut a paucioribus, quam quadringentis, S. C. fieri possent. Cum antea nisi quadringenti affuissent, rata non essent. **IDIBVS MAI** quo tamen die relatum non esse, scribit ipse ad fratrem ep. 7. lib. 2. **Quod, inquit,**

quid, idibus, & posttridie fuerat dictum, de agro Campano actum iri; non est actum. Ideo autem eo die, ut senatus decreuerat, de agro Campano non est actum, quia sententiam Cicero mutauit: quod indicant ea, quae sequuntur. **NUM. P. T. VI.** quis non uidet, maiorem in sententia uim esse, si a particula, Num, incipiat, periodum claudente interrogandi nota, quam si a, Non, sine eadem nota? & haec uis hic maxime requiritur, ubi se Lentulo, tamquam bonum ciuem, nec exsiliij mutatum calamitate, iactans, actiones pro rep. suas extollit. Eadem uis agnoscitur lib. I. de Orat. Num quod eloquentiae uestigium apparet? pro, Nullum prorsus eloquentiae uestigium apparet. quod idem erat in sententia, sed, ut patet, languidius. Haec, in re satis nota, tamen dixi: quia nonnullos dubitare audio, utrum rectius, Num, an Non. **MAGIS** in arcem illius caissae inuadere, } magis aduersari Caesaris, ac Pompeij uoluntati. translatione usus est, ad indicandam animi sui fortitudinem accommodata. nemo enim, nisi fortis, & constans, in arcem inuadit. **TEMPORVM** meorum, } quae monere uidebantur, ne quid contra potentium uoluntatem agerem. quod cum antea fecissem, cum P. Clodio ad perniciem meam conspirarunt. **ACTIONVM?** } ueterum actionum pro rep. cum quibus consentire uidebatur sententia Ciceronis de agro Campano dicta, nulla eorum ratione habita, quorum ope restitutus erat ab exsilio. **QVORVM** nunquam putaram. } Pompeium significari, satis constat ex ijs, quae sequuntur. **CVM** nihil mihi ostendisset se esse offensum, } nec enim, quid sentiret, Pompeius ostendere solitus est. ep. 5. Nosti hominis tarditatem, & taciturnitatem. ep. 1. lib. IX. Solet aliud sentire, & loqui. **IN. SARDINIAM, & in Africam.** } ut frumentum ad urbem conuehendum curaret: quam potestatem ex S. C. & lege ei mandatam esse, iam diximus. ep. 1. lib. IV. ad Att. **LVCAM.** } extremum opidum Galliae Cisalpinae, quae Caesaris imperio cum Transalpina, & Illyrico regebatur. ad mare inferum Luca fuit, ad superum Rauenna. ad utrumque igitur, saluis legibus, Caesarem uenisse constat. quod si citra Lucam, & Rauennam aliquod opidum eius prouinciae fuisset: quis dubitat, quin eo uenturus fuerit, ut cum Crasso & Pompeio maximis de rebus loqueretur? Haec qui ambigit, idem, ut meridie lucere neget, adducetur. **VENT:** } antequam in Sardiniam proficisceretur. sic enim itineris ratio postulat: patet etiam in sequentibus. **A. CRASSO.** } cuius defensionem pro Gabinio Cicero ferre non potuerat. **Infra:** Cum me disputantem, non laceffentem, laesisset; exarsi. **IN. SARDINIA.** } quae ro, quid hoc tempore negotij gereret in Sardinia. **Q.** Cicero. an praetor eam regebat? non uidetur, neque consentaneum est; cum Asia iam triennium praefuisset. puto igitur eum iuisse in Sardiniam, ut frumentum curaret, missum a Pompeio legationis nomine. nam & Pompeius, annonae praefectus, quindecim legatos, frumentariae curationis causa, postulauerat a senatu; quod in ep. 1. lib. IV. ad Att. legimus; & eos confestim circa prouincias, conquirendi frumenti gratia, dimisit: quod Appianus lib. 2. bel. ci. scriptum reliquit. ueri autem simile uidetur, cum Pompeius in his legatis principem nominauerit M. Ciceronem, id ab eo numeris recusatum esse, & in Quintum fratrem esse translatum: qui nauigauit in Sardiniam Decembri mense: quod significat ep. 1. lib. 2. ad eum, in extremo. congruunt igitur tempora, dimisis hieme legatis a Pompeio ad regiones frumentarias, & Quinto Cicerone Decembri mense in Sardiniam profecto. Praeterea uidetur omnino cum aliqua potestate Quintus in Sardinia fuisse: quod ut sententiam, facit illud in ep. 5. lib. 2. ad eundem: Quosdam uenisse Olbia dicebant, qui te unice laudarent, plurimiq. in prouincia fieri dicerent. Et in eadem epistola uerba sunt, quae Lucceium Quinto successisse demonstrant; quod ea potestas, non, ut aliae a senatu, uel a populo datae, certum tempus ac definitum haberet, sed Pompeij tum daretur, tum auferretur arbitrio. Lucceium, inquit, uidere uolebam, quod in Sardiniam iter habebat. hominem conueni; & ab eo petiui, ut quam primum te nobis redderet. statim, dixit. Tu, mi frater, simul ac ille uenerit, prima navigationem, dummodo idonea tempestas sit, ne omiseris. **TE, INQUIT, ipsam cupio;** } lector admonendus, quod pertinet ad usum Latinae linguae, nec Ciceronem, nec Terentium, nec omnino quemquam reip. temporibus, Inquit, usurpari, nisi praeposito aliquo uerbo. quod non attigissem, nisi peccare in hoc saepe non obscuri nominis homines animaduertent. **DEPENDENDVM tibi est.** } promissa persolenda: ductum ab aeris grauis dependendi, id est, persolendi, more prisco, antequam pecunia signaretur. Plinius lib. XXXIII. cap. 3. **SPONDISTI.** } receperat enim Pompeio Quintus Cicero, si Marcus frater in patriam ab exsilio reuocaretur, operam cum daturum, ut Caesaris acta a senatu confirmarentur, nec omnino quidquam, quod aut ipsi Pompeio, aut Caesari displiceret, esse facturum. doceat hoc ea, quae sequuntur. **QVID multa?** } cum rem conferre uolumus in pauca, utimur hoc loquendi genere, quid multa? quid plura? quid quaeris? quid multis opus est? quid pluribus opus est? quid uerbis opus est? & sine interrogandi nota, ne multa, ne multis, ne plura, ne pluribus, ne te multis morer, ne te multis teneam, ne sim longior; & quod est in ep. 4. lib. IV. Noli quaerere: quaeq. praeterea in suas Elegantias collegit Aldus filius. **QVESTVS est grauior:** } quod in Caesaris iniuria se quoque laedi putaret, uel propter affinitatem, uel communis potentiae causa. **SVA merita.** } in Marcum quidem Ciceronem praecipue, quem in patriam cum Lentulo consule reduxerat, sed fortasse etiam in ipsum Quintum; quem fuisse tum ipsius Pompeij legatum in Sardinia suspicamus. **DE actis Caesaris.** } ut ea, quae consul Caesar, aduersante, ac de caelo seruante collega Bibulo, egerat, Ciceronis restituti sententia confirmarentur. quod cum Pompeio Quintus promississet, non praestare fidem eius Marcus frater in ea sententia de agro Campano uisus est. Eadem causa Caesarem adduxit, ut eijs a Clodio Ciceronem paterentur. de quo sic in oratione pro Sextio: Illi, aliquorum timore perterriti, quod acta illa, atque omnes res superioris anni labefactari a praetoribus, infirmari a senatu, atque principibus ciuitatis putabant, tribunalum popularem a se alienari uolebant, suaq. sibi propiora pericula esse,

quam

quam mea, loquebantur. Et in eadem de prouincijs: Ecce illa, illa tempestas, caligo bonorum, & subita, atque improvisa formido, & terror iniectus Caesari de eius actis, metus caedis bonis omnibus.

VOLUNTATE Caesaris egisse, & hac de re sic in oratione de prouincijs: **CN. Pompeius** mihi testis de uoluntate Caesaris, & sponfor est illi de mea. **NON POSSEM** quod sensum confirmatum deponere difficillimum esset. **VIBULLIUM** Q. Vibullium, praefectum fabrum Pompeij ciuili bello, cuiusdemq. copiarum ductorē. ep. 2. lib. IIX. ad Att. & ep. Pompeij ad Ciceronem eodem libro, & ep. Caesaris lib. IX. ad Att. idemq. lib. I. bel. ci. **INTEGRVM** ne quid agerem. Vbi enim coepta res agi, non amplius integra uidetur, sed tamquam imminuta, detracta scilicet ea parte, quae confecta iam est. Coelius ep. 6. lib. IIX. De Dolabella integrum tibi referues, fua deo. **RESERVARVM**: reseruauit: ut ep. 7. lib. 2. ad fratrem demonstrat: & hic in sequentibus non obscure cognoscitur. **COLLEGI ipse me**, & ut accuratius de officio meo mecum ipse considerarem, quasi animum collegi. Hoc loquendi genus ipse interpretatur in Tusc. IV. Quid est, inquit, se ipsum colligere, nisi, dissipatas animi partes in suum locum cogere? Sic ep. 10. lib. III. Et si grauitur primo nuncio commotus sum; tamen, ut me collegi, cetera mihi facillima uidebantur. Ep. 18. lib. V. Rogo, atque oro, te colligas, uirumq. praebas, & qua conditione omnes homines, & quibus temporibus nati sumus, cogites. Et ad Att. ep. 34. lib. XII. Et si minus urgeor, meq. ipse propemodum collegi: tamen indigeo tui consilij. Ad eundem ep. 21. lib. XV. Tum me collegi, uerens ne quid, mihi ille iratus, tibi noceret. Ad M. Brutum ep. 13. Iudicium tuum magni aestimans, idq. ueritus, me ipse collegi. **CVM. IPSA quasi rep. sum collocutus**; & quasi sum collocutus cum ipsa rep. non enim reuera colloquimur cum rep. sed ipsa cogitatio colloquij similitudinem habet. **PERFUNCTO**, sic ep. 8. Perfuncti laboribus maximis. Nec abhorret ab usu Latini sermonis, si, Perfuncti, referas ad, Multa: cum Terentius quoque dixerit, Functus est officium boni adolescentis. **QUEM bonum ciuem semper habuisset, bonum uirum esse pateretur.** & in optima rep. nihil inter bonum ciuem, & bonum uirum interesse, docet Aristoteles pluribus uerbis lib. III. Polit. nam in rep. optime instituta nihil est utile, quod non honestum. itaque bonus ciuis ab officio boni uiri discedere non cogitur. Hic autem Cicero bonum ciuem a bono uiro distinguit, quia patriae simul & amicitiae satisfacere non possit, uerum, duobus propositis honestis, minori maius praefendum esse quis dubitet? maior igitur patriae, quam amicitiae, habenda ratio est. quod ipse lib. III. Off. declarat. Quae uidentur, inquit, utilia, honores, diuitiae, uoluptates, & cetera generis eiusdem, haec amicitiae numquam anteponenda sunt. at neque contra rep. neque contra iusiurandum, ac fidem, amici sui causa uir bonus faciet. Quamquam, cum dicat, Bonum uirum esse pateretur, quasi gratiae loco postulat ab ipsa rep. quod ab eius rationibus alienum esse, id est quod officio boni ciuis aduersari non ignorat. Eandem sententiam in oratione pro Plancio posuit his uerbis: Res uero ipsa publica si loqui posset, ageret mecum, ut, quod sibi seruissimē semper, numquam mihi, fructus autem ex sese, non, ut oportuisset, laetos, & uberes, sed magna acerbitate permistos tulissimē; iam mihi seruirem, consulerem meis. **IN. ILLIS autem meis actionibus**, & haec tenus ostendit, se & Pompeij causa, cui deberet plurimum, & fratris sui fide, quam Pompeio de se dederat, adductum esse, ne quid amplius contra Caesaris uoluntatem moliretur: nunc alteram causam affert, cur a sua sententia discesserit, maleuolentiam, & obrestitutionem quorundam optimatum. **VIDEBANTVR** & quia, quod ad Caesarem attineret, simul ad Pompeium, Caesaris generum, attinere uideretur. **CERTORVM hominum**, Catonem in primis, Bibulum, L. Domitium, Caesaris inimicos, describit: de quibus infra: Quidam homines, & iidem illi, quos saepe nutu, significationeq. appello, cum se maximum fructum cepisse dicerent ex libertate mea, meq. tum denique sibi esse uisum reip. qualis fuissimē, restitutum; gaudere se dicebant, mihi & illum inimicum, & eos, qui in eadem causa essent numquam amicos futuros. Eosdem in oratione de prouincijs designat. A uiris fortissimis, & de me optime meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum, & in commodorum participes esse uolui, ne illi me suarum inimicitiarum focium uelint esse. **NON satisfacere Pompeio**, & quia meas actiones, ac sententias ad illius uoluntatem, de faceri potentia laborantis; parum accommodarem. Dicit idem ep. 5. lib. IV. ad Att. Quibus sententiis dixi, quod & ipsi probarent, laetati sunt tamen, me contra Pompeij uoluntatem dixisse. **ERAT hoc mihi dolendum**; & mouebat fratris mei fide, Pompeij uoluntate, certorum hominum maleuolentia: sed ea me res ad consilij mutationem grauisime impulit, quod iidem illi, quibus actiones meae pro rep. probabantur; inimicum non modo meum, sed legum, iudiciorum; otij; patriae, bonorum omnium, me praesente oscularentur, mihi ut stomachum facerent, de patria, deq. ipsis optime merito. **INIMICVM meum**, P. Clodium: quem oderant antea, post, cum ille Caesaris acta coepit oppugnare, diligere coeperunt. de quibus in oratione de prouincijs, Leuissime, inquit, feram, si forte hoc aut ijs minus probaro, qui meum inimicum, repugnante uestra auctoritate, texerunt; aut ijs, si qui meum cum inimico suo reditum in gratia uituperabunt; cum ipsi & cum meo, & cum suo inimico in gratia non dubitauerint redire. **MEVM autem?** idem erat, Vel potius: sed usus est eo correctionis genere, quod indignationem praesefert. **SIC amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fouebant, sic, me praesente, osculabantur**, & augent singula, & familiaritatem, ac beneuolentiam quoque declarant. **STOMACHVM facerent**, iram commouerent; locus pro loco. stomachus enim irae sedes est. **FVNDITVS perdidit**, plane mihi impero, ne qua omnino re irasceam. Dolebam, inquit, non irascebam. Hanc sibi laudem adsciscit Cicero in epistola ad Caerelliam: ex qua recitat haec uerba Quinctilianus lib. VI. cap. 4. Haec aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. **HIC. EGO**, quarta ratio ad tuendam consilij mutationem: quod se non cum improbis, ac perditis ciuibus, sed cum optime de rep. meritis coniunxerit.

Hic,

Hic, rationem temporis, non locum, ut alibi, notat: perinde ac si dixerit: Quae cum ita se haberent. usurpatur de re praesenti ep. 15. lib. v. Hic tu ea me abesse urbe miraris, in qua domus nihil delectare possit, summum sit odium temporum, hominum, fori, curiae? De praeterita autem re, in ep. 8. lib. III. Hic ego multa simul cogitavi. *HUMANO consilio* } quantum homini licuit, non enim, ut omnia circumspiciantur, hominis natura patitur. *CIRCUMSPECTIS rebus omnibus*, } probat id, quod dixit: Non illi quidem ut mihi stomachum facerent. nam si stomachum fecissent; statim iracundia praeceps, nihil de boni civis officio cogitans, ad noua capeffendae reip. consilia delatus esset, uerum tanti non fuit iniuria, ut susceptam ab adulescentia sententiam temere proijceret. circumspexit prius omnia: rationes pro utraque parte subduxit: quarum summa facta, cognouit, plures esse causas, quae ad Caesaris, Pompeijque coniunctionem, quam quae ad defendendas optimatum partes hortarentur. in Caesare enim, & Pompeio praesidij plurimum sibi contra suos inimicos paratum uidebat: in optimatibus uero nihil fidei, nihil expertus erat constantiae. *ET PERDITIS* } sunt enim quidam ita improbi, ut perdit tamen non sint: perdit uero, quorum ita mens a recta ratione discessit, ut ad sanitatem redire iam non posse uideantur. *REMP. teneri* } uarie diuersis locis explicat hanc sententiam. Ep. 8. Res communes in amicorum nostrorum potestate sunt. In eadem: Qui potiuntur rerum. Ep. 7. lib. IV. Qui tenet remp. Ep. 8. eiusdem lib. Qui omnia tenet. Ep. 9. ibidem: Omnia delata ad unum sunt. Ep. 13. ibidem: Qui plurimum potest. *MEIS temporibus* } Cinna, Maria, Sulla dominantibus. *NONnullis alijs* } cum decemuirii remp. tenerent. *NON. modo praemijs*, } quidam hoc loquendi genus imperfectum iudicarunt; quod, Non modo non praemijs, & apertius, & uisitatius esse uideretur. nos, & auctoritatem ueterum librorum, & Ciceronis consuetudinem secuti, omnino legimus, Non modo praemijs, ualet enim idem, quod, Non modo non praemijs: ut sit, Non modo, pro Nedum. exempla fidem facient. ep. 17. lib. IX. Hoc tamen scito, non modo me, sed ne ipsum quidem principem scire, quid futurum sit. Quo item loco, Non, inculcatum erat, contra ueteres libros. Sic & ep. 16. lib. 2. ad Att. Qui mihi non modo praemiorum sed ne sermonum, quidem unquam fructum ullum, aut gratiam retulerunt. In quo animaduertendū, Praemiorum, sermonum, pro Praemijs, sermonibus, usurpatum esse. Ep. 6. lib. x. Regnum non modo Romano homini, sed ne Persae quidem cuiquam tolerabile. Et ep. 24. lib. XI. Mihi non modo irasci, grauissima iniuria accepta, sed ne dolere quidem impune licet. Lib. 1. de Oratore: Neque solum infensam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Et in oratione 2. in Rullum: Si, non modo dena iugera dari uobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum, intelligetis: tamen ne uexari remp. contemni maiestatem populi Romani, dedudi uosmet ipsos diutius a tribuno pl. patiemini? Tusc. 1. Mortuorum, non modo uitae commodis, sed ne uita quidem ipsa quisquam caret. Tusc. 5. Tertias, quod essent plane inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus eiciendas putauit. i. & non modo non necessitatem. Suspicar & Coelium ep. XI. lib. IIX. scripsisse, Non modo fecit: quod est in peruulgatis libris, Non modo non fecit. nam a plerisque abest antiquis libris alterum, Non. Varro lib. IIX. lin. Lat. Dicam de uniuersa analogia, cur non modo uideatur esse reprehendenda, sed etiam cur in usu quodam modo sequenda. Atque in his, quae recitavi, locis, Non modo, usurpatum uideatur pro Nedum. Eadem loquendi consuetudo agnoscitur in Graecis. nam Isocrates in oratione, quae *πλαταικός* inscribitur: *οὐχ ὀπίως τῆς κοινῆς ἐλευθερίας μετέχομεν, ἀλλ' οὐδέδ' ἴλας μερίας ἡξιώθημεν τυχεῖν*. Et in eadem infra. *FORTISSIMI uiri*, } manifestis enim periculis non moueri, temeritatis est, non fortitudinis: quod a sapientissimis proditum. *AD. EORVM causam me adiungerem*, } cum ijs in rep. non consentirem, non sequerem eorum sententiam, meam uoluntatem ad eorum dignitatem non aggregarem. *CN. Pompeius* } arguit a Pompeij uirtute, summiq. in remp. meritis: a Caesaris uetere amicitia, & erga se, fratremq. suum liberalitate: ab ipsa rep. Caesaris rebus gestis uehementer aucta: a Pompeij, fratrisq. sui fide: a Platonis auctoritate: a sua calamitate: ab optimatum quorundam inuidia, & inconstantia: a ratione temporum. quae subiungit deinceps omnia diligenter, famam ueritus improbitatis, non modo leuitatis, & inconstantiae, praefertim apud Lentulum, bene erga remp. animatum. *PRINCEPS esset*, } pro Plancio: Ego Cn. Pompeium non tuear, quem omnes in rep. principem esse concedunt? Princeps autem eo facilius in rep. Pompeius, quia Caesar & Crassus aberant, hic in Parthis, ille in Gallia bellum gerens. *REBUS gestis* } maioribus, quam superiorum omnium: ter enim triumphauerat, ex tribus orbis terrae partibus, Africa primum, deinde Europa, postremo Asia, Mithridate uicto. *IN praetura, & in consulatu* } praetor Manliam rogationem suasisit, ut Pompeio Mithridatici belli cura mandaretur. exstat oratio. consul cum alijs eum ornauit officijs, tum etiam, quod retulit de supplicationibus decernendis, rep. Mithridatico bello felicissime gesta. Me consule referente, ait in oratione de prouincijs, primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoq. Mithridatico bello; meaq. sententia primum duplicata est supplicatio consularis. mihi. n. estis assenti, cum, eiusdem Pompeij litteris recitatis, confectis omnibus maritimis, terrestribusq. bellis, supplicationem dierum XII. decreuistis. Et ep. 4. lib. III. ad Q. Fr. Ille, cum a me singularibus meis studiis ornatus esset, &c. *AVCTORITATE*, } non potestate. priuatus enim, cum actum est de reditu Ciceronis, Pompeius erat. sic in oratione pro Milone: Cn. Pompeius auctor, & dux mei reditus. Et in oratione pro domo: Hic, tibi, Lentule, grauissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam fuit. Auctoritatem etiam Lentulo tribuit in oratione pro Sextio, cum designatus consul sententiam in senatu dixit de Cicerone reuocando. *SENTENTIA* } quam dixit in senatu de reditu meo. In oratione pro Milone: Cuius

Cuius

Cuius sententiam senatus omnis de salute mea grauissimam, & ornatissimam secutus est. Pro domo: Hic in senatu princeps sententiae fuit. *ME adiunxit;* in recuperanda salute. *HABERET inimicum;* pulso Cicerone, omnem suam uim contra Pompeij, Caesarisq. potentiam Clodius conuertit. Quod autem iterauit Inimicum, non auribus modo, uerum etiam sententiae consuluit, cuius augeri uim, iterato uerbo, apte tamen collocato, plane constat. nam si loco moueas, Inimicum, frigebit. *QUIBUSDAM in sententijs paululum;* non in omnibus, sed in quibusdam, nec omnino, sed paululum. *IMMUTASSEM,* minus est, quam, Permutassem, aut Commutassem. *SUMMI uiri;* quaerit excusationem artificio quoque uerborum. minuit enim iam suum factum, cum dixit, Quibusdam in sententijs, paululum, immutassem. hic autem facti causam studiose auget, cum inquit, Summi uiri, de me optime meriti, dignitatem: quae mouent singula. *IN. CONIUNCTA & causa, & dignitate.* res enim utriusque communis agebatur; cum & superiora communi consilio gessissent; & utrique non publica libertas, sed immoderata ipsorum potentia proposita esset. quod si communis eorum causa; sequitur, ut communis item eorum dignitas sit. itaque aggregare suam uoluntatem ad Pompeij dignitatem Cicero non poterat, nisi iunctum cum eo Caesarem complecteretur. *UETVS amicitia;* de qua sic in oratione de prouincijs: Tempus illud familiaritatis, & consuetudinis, quae mihi cum Caesare, quae fratri meo, quae C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrum adolescentia fuit, praetermitto. *HUMANITAS eius; ac liberalitas;* humanitas potest esse in uultu, & uerbis, nullis praeterea officiis: liberalitas sine officio numquam est. utraque laude Caesar excelluit. infra: Sic enim te existimare uelim; cum a uobis, meae salutis auctoribus, discesserim, neminem esse, cuius officijs me tam esse deuinctum non solum confitear, sed etiam gaudeam. *LITTERIS, & officijs;* litteris ad M. Ciceronem missis, officijs in Quintum collatis: qui tunc erat Caesaris legatus in Gallia, infra, & ep. ultima lib. I V. ad Att. Quintum meum, dii boni, quemadmodum tractat honore, dignitate, gratia: non secus, ac si ego essem imperator. *MAXIMIS rebus a Caesare gessis;* Caesaris hic, non Pompeij, mentionem facit; quod ad eum praecipue Campana causa pertinebat: is enim consul de agro Campano diuidendo legem tulerat. *GRAVISSIME autem me in hanc mentem impulit;* animaduertenda copia, qua usus est in augenda sententia: tres enim quasi gradus esse uideo, primum, Multum ualuit uetus amicitia: alterum, Vehementer res ipsa publica me mouit: tertium, Grauissime autem me in hanc mentem impulit & Pompeij fides, & fratris mei. nam, Impulit, plus est, quam, Mouit, quod iam dixerat. *CAESARI dederat;* cum ei pollicitus est, me, si restitueret, eius actis aduersarium non futurum. *APVD Platonem;* Platonis uerba sunt haec lib. IV. de legibus: *Μηδὲς ὑμᾶς παθεῖτω, ὡς οἱλοι, ἀλλῶν θάττον, καὶ ῥᾶον μεταβάλλαν ἀνὸς ποτε πόλιν, καὶ τὸς νόμους, ἢ τῆς ῥῆς δυναστευόντων ἡγεμονία.* Quorum uerborum sententiam Cicero satis plane, sed more suo liberius expressit. *QVALES in rep. principes;* quales ij, qui rep. gubernant. In oratione pro Sextio: Nihil est, quod populus a delectis, principibusq. dissentiat. De summis autem ciuitatis uiris, non de ijs, qui singulari dominantur imperio, intelligendum esse, ostendit ipse, quasi hunc locum interpretans, lib. I I. de Legibus. Licet, inquit, uidere, qualescumque summi ciuitatis uiri fuerint, talem ciuitatem fuisse: quaecumque mutatio morum in principibus existit, eandem in populo secutam. Similiter & Xenophon lib. IIX. de Cyri disciplina: *Οποῖοι τινες αὐτοὶ προσάται ὄσι, τοῖστοι καὶ οἱ ὑπ᾽ αὐτοῖς ἐπιτοπολὺ γίνονται.* Et Isocrates ἐν τῇ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τῆς βασιλευσάν: *Τὸ τῆς πόλεως ἄλλος ἢ θος ομοῖται τοῖς ἀχρεῖσι.* Idem in ea, quae inscribitur, *Νικοκλῆς: Φιλῆτο πλῆθος ἐν τέτοις τοῖς ἐπιτηδύμασι τὸν βίον διάγειν, ἐν οἷς ἀντὶς ἔχοντας τὰς ἐαυτῶν δεύσει διαπρίθοντας.* Et in Areopagitico: *Τέτρες ἡλιπίζον ἐσεσθαὶ καὶ τὰς ἄλλας, οἰοῖπερ αὐτοῖσι οἱ τῶν πραγμάτων ἐπιστῆτες.* Et in Ecclesiastico: Qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Idem agnoscitur in omni disciplina, & arte, praesertim in re militari. bonum enim, malum uel ducem in utramque partem milites imitantur. de quo Sallustius in Iugurtha: Dum haec Romae geruntur, qui in Numidia relictī a Bestia exercitui praerant, secuti morem imperatoris sui, plurima & flagitiosissima exitia fecere. *TALES reliquos solere esse ciues.* ex quo intelligebam, mutato optimatum sensu, mihi quoque & sententiam, & uoluntatem esse mutandam. Infra: Non offendes eundem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti. Et paullo post: Tota sapientium ciuium, qualem me & esse, & numerari uolo, & sententia, & uoluntas mutata esse debet. *EA fundamenta iacta;* labat aedificium, fundamentis male iactis; firmum est, bene constitutis. prima igitur consulis Ciceronis actio quasi fundamentum fuit publicae libertatis, atque constantiae. consulis enim uirtute senatus excitatus, extremo anno, cum de poena coniuratorum ageretur, eandem uirtutem imitatus est. *EX Kal. Ian.* a primo magistratus die per totum deinde annum. In Pisonem: Ego Kalendis Ian. senatum, & bonos omnes, legis agrariae, maximarumq. largitionum metu liberaui. *CONFIRMANDI senatus;* ut ad eam, quae principem ordinem decet, animi constantiam, atque ad studium defendendae reip. meo excitarentur exemplo. *NONIS Dec.* quo die de coniuratis extremo supplicio afficiendis S. C. factum est. hinc illa uox pro Flacco: O nonae illae Decembres, quae me consule fuistis: quem ego diem uere natalem huius urbis, aut certe salutarem appellare possum. & M. Brutus in ep. ad Atticum: An, quia non omnibus horis iactamus idus Martias, similiter atque ille nonas Decembres suas in ore habet, eo meliore condicione Cicero pulcherrimum factum uituperabit, quam Bestia, & Clodius reprehendere illius consilium soliti sunt? Et in oratione post reditum in senatu. *VEL animi, uel auctoritatis;* animi, in dicendis sententijs; auctoritatis, quia, quod senatus in coniuratos decreuit, perfectum est. non enim fortasse ualuisset eius ordinis auctoritas, nisi cum iam antea confirmatum esse constaret. *IDEM Q. memineram;* sui consulatus beneficio unum fuisse bonorum sensum usque ad Caesarem, & Bibulum consules, demonstrat. quo ma-

quo magis confirmat illud Platonis, Quales in rep. principes, tales reliquos solere esse ciues. **V S Q V E** ad Caesarem, & Bibulum eos. per triennium. **P O N D V S** } Caesare enim consule, contemni coepta est, ac leuis esse senatus auctoritas: & quam a senatu non impetrabat, a populo, Vatinia lege, citeriorem Galliam consul accepit. **P O S T E A**, } postero anno, Pifone, & Gabinio eos. **H I S P A N I A M** citiorem } ut duae Galliae, sic duae Hispaniae fuere, ulterior, & citerior. citeriorem ex praetura, quam Afranio, & Metello eos. gesserat, Lentulus obtinuit, Caesare, & Bibulo eos. id Caesar ipse lib. I. bel. ci. testatur. **C V M** IMPERIO } lege curiata dato, sine qua rem militarem attingere non licuit. in Rul-lum orat. 2. **M E R C A T O R E S** } qui meam salutem, acceptis pretij loco prouincijs, tribuno pl. Clodio uendiderint. Pro Sextio: Foedus fecerunt cum tribuno pl. palam, ut ab eo prouincias acciperent, quas ipsi uellent, ea lege, si ipsi prius tribuno pl. afflictam remp. tradidissent. id autem foedus, meo sanguine iustum, sanciri posse dicebant. Idem pro domo, de prouincijs, in Pisonem. **S E R V O S**, } quas Pifo & Gabinius imperio cōsulari seditiones extinguere debuerunt, eas, tamquam serui, imperante ijs tribuno pl. adiuerunt. Clodium enim seditionis ducem, seruos, ac ministros consules fuisse ostendit. **C A S V S** } nō mea culpa, sed casus. Et ait, Quidam casus, ne originem inimicitiarum cum Clodio, pluribus uerbis exponat. **C A P V T** meum, } me. ponit enim partem pro toto, & eam partem, in qua uitae domicilium est. **Q V A S I** certaminis caussa, } sperauit Clodius, si Ciceronem uexaret, eam fore causam bonos cum improbis committendi. **M E D I A M** contentionem, } erat enim inter ciues ex partium dissensione contentio, sed sine armis. ex ea contentione certamen potuit existere: idq. sperauerant improbi, coniecto in medium, quasi ad animos concitandos, capite Ciceronis. **M I R I F I C A** } apta notetur ad amplificandum copia, Mirifica, Incredibilis, Singularis. **C O N S E N S I O** } quidam libri, in ijs Medicus, Consensus. quod erratum librarij fuit. **S E N A T V S**, } promulgata enim Clodij lege aduersus eos, qui ciues Romanos indicta caussa condemnassent (quibus uerbis, Ciceronis nomine suppressio, perniciēs tamen ei parabatur) senatus, quod in summo dolore fieri solitum est, uestitum mutauit: consulesq. Pifo, & Gabinius, uere seditionum serui, ac ministri, senatum ad uestitum redire iusserunt. **I T A L I A E** } quam ad defendendum paratam Cicero pro se pugnare noluit. atque hac tota de re libet uerba subscribere, in primis ad hunc locum accommodata, quae sunt in oratione pro Sextio. Erat in luctu senatus: squalēbat ciuitas, publico consilio mutata ueste: nullum erat municipium Italiae, nulla colonia, nulla praefectura, nulla Romae societas uectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tū non honorificentissime decreuisset de mea salute: cum subito edicunt duo consules, ut ad suum uestitum senatores redirent. Et paullo post: In caussa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, celsi tribuni pl. furori. **N O N** DICAM, quid acciderit; } quibus causis afflictus sum, non exponam: ne multos laedam. **B R E U I**, } & Breui, & Breuiter, eodem sensu Cicero dixit: quod ueteres quoque grammatici notarunt. Sulpicius etiam ep. 5. lib. I. V. Deceui breui ad te perferbere. **N O N** mihi exercitum, } cum & equestris ordo, & omnes boni summum in illius defendenda salute studium profiterentur. de quo sic in oratione pro Sextio: Quid agerem, iudices? scio enim, tum non mihi uestrum studium, sed meum prope uestro defuisse. **D V E S** } tres maxime designat, Pompeium, Caesarem, Crassum: qui cur eum deseruerint, caussa explicatur in eadem oratione. Illi, inquit, aliquo tum timore perterriti, quod acta illa, atque omnes res superioris anni labefactari a praetoribus, infirmari a senatu, atque principibus ciuitatis putabant, tribunum popularem a se alienare nolebant, suaq. sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur. **Q V I** reliquerunt, } reliquit eum, praeter ceteros, Pompeius, pollicitus non semel, ei se numquam defuturum. de quo sic ep. 20. lib. 2. ad Att. Clodius adhuc mihi denunciat periculum. Pompeius affirmat, non esse periculum; adiuvat; addit etiam, se prius occisum iri ab eo, quam me uiolatum iri. **S I M I L A R V N T**. } significat eos, qui Ciceroni auctores fuerunt, ut Clodio cederet; ne inter ciues pernicioſa contentio excitaretur. De Hortensio sic ep. 3. lib. 1. ad fratrem: Me sceleratissime, insidiosissimeq. tractauit. **I L L V D** quidem certe nostrum consilium iure laudandum est, } ueritus, ne consilium suum de complectendis Pompeio, & Caesare, parum fortasse probaretur, duobus affirmantibus uerbis alia de re usus est: nam, Quidem certe, post incertam, aut non satis probatam rem ponuntur, ut ep. 14. lib. IV. Opera, consilio, studio quidem certe. Et ep. 15. lib. XVI. Spero tibi ex tuis litteris melius esse, cupio quidem certe. **Q V I** meos ciues, } Qui, refertur ad, Nostrum consilium: habetur enim ratio sententiae potius, quam grammaticae. **A M E** seruatos, } coniuratione extincta. **S P O L I A T O S** ducibus, } dixit iam, sibi duces defuisse. **S E R V I S** armatis obijci noluerim; } saepe hoc Cicero gloriatur. in oratione quidem pro Sextio sic: Te patria, obtestor, & uos penates, patrijq. dij me uestrarum sedium, templorumq. caussa, me propter salutem meorum ciuium, quae mihi semper fuit uita mea carior, dimicationem, caedemq. fugisse. Seruos autem significat, quos sibi conciliauerat Clodius, collegiorum nomine: de quibus in oratione in Pisonem: Collegia, non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta sunt, sed innumerabilia quaedam noua, ex omni faece uerbis, & seruitio constituta. Et in eadem paullo post: Pro Aurelio tribunali delectus seruorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati turpe duxit. Et pro domo: Cum in Aurelio tribunali conscriberas palam non modo liberos, sed etiam seruos, ex omnibus uitij concitatos, uim tum uidelicet non parabas. Et pro Sextio: Iisdem consilijs inspectantibus, seruorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum uicacitatem homines conferberentur, decuriarentur, ad uin, ad manus, ad caedem, ad direptionem incitarentur. Et post reditum ad Quir. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriariq. ui-

diffem, armis decertare pro mea salute nolui. PRO. ME stante } incolumi, ante quam eijcerer. sic ep. 2. lib. VII. Magnum quiddam spectauit, nec sua quidem sponte, sed eorum auxilio, qui, me stante, stare non poterant. et ep. 6. lib. VI. Cum me ex rep. exulissent ij, qui illam cadere posse, stante me, non putarunt. AFFLICTVM } antitheta, Stante, Afflictum. EXCITARE } proprie excitamus dormientes. unde ep. 14. lib. XVI. Excita e somno tuas litteras. Transfertur ad alia, ut hic, & ep. 1. lib. VI. Cunctantem, & diffidentem excitare. CVM. DE me ageres } ut in patriam redirem. QVA in causa } Causam uocat totum id, quod ad ipsum pertinet. Ep. 1. PRAEDICABO libenter, } beneficium enim libenter praedico, iniuriam obliuiscor. QVIBVS DAM } ij sunt, de quibus iam dixit, Certorum hominum sermones referebantur ad me. IN tenendo. } uel quia timuerint, uel quia se timere simularint. SVAM auctoritatem } quam amiserunt stultitia, & inconstantia sua, cum in gratiam redierint cum P. Clodio, inimico meo, nec eam, quam ego expectaueram, in meis rebus uoluntatem praestiterint. Hoc & paullo post ostenditur, & ep. 7. significatur ijs uerbis: Profecisse tantum mihi uidentur stultitia, & inconstantia aduersariorum, ut iam etiam auctoritate plus ualeret. Significat enim, se, commotum eorum iniurijs, cum Caesare in gratiam rediisse, eiq. sua sententia supplicationes, stipendium, legatos decreuisse. AD causam adiuncto, } cum pro mea salute propugnationem suscepit contra Clodium, & reliquos, qui non tam me, quam senatus auctoritatem, oppugnauerant. SINGVLARIBVS } in oratione de prouincijs non, singulares, sed prope singulares ait Caesari honores esse decretos: nec tamen loquitur inconstanter. hic enim habet rationem praeteriti temporis, quod eos honores antea nemo consecutus esset; ibi autem futuri, quod similes prope nemo consequi posse uideretur. NOVIS honoribus, ac iudicjs senatus, } supplicatione quindecim dierum, stipendio exercitus, decem legatis ep. 7. Ego C. Caesaris laudibus desim? quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis iudicjs uideam esse celebratas? PRIMVM illa furta } significatur illud tempus, cum Clodius, amore captus Pompeiae, Caesaris uxoris, ad eam introiuit, ubi sacrificium Bonae deae pro populo fiebat. ad Att. ep. 10. lib. I. P. Clodium, te credo audisse, cum ueste muliebri deprehensum domi C. Caesaris, cum pro populo fieret. Sed hoc non refertur ad proximum uerbum, Consecuta, non enim illa furta, Ciceronis reditum consecuta; sed ea commiserat Clodius, Messalla, & Pisone eos. id est triennio ante Ciceronis exulium. Est igitur, Primum illa furta, perinde ac si dixerit, Primum illa furta nota sunt, quibus iam antea polluerat Clodius aedem Bonae deae. Sed hoc etiam uehementer dolendum, quod proxime contigit, qui & tres sorores suas stuprauerat, & in opertum Bonae deae, quo uiris non licebat, noctu flagitij causa introierat, post reditum meum de ui accusatum a Milone tribuno pl. impunitatem tamen esse consecutum. Vbaldinus Bandinellus, & alij, cum postea secuti, legendum putarunt, Furia, pro Furta, locum alioqui mutilum arbitrati: quem tamen interpungendi ratio sic adiuuat, ut nihil desiderari satis constet. nec tamen cuiusquam industriam reprehendo: sed a ueteribus libris (omnes autem mei, & Mediceus etiam habet, Furta: quod, ut ostendi, sententia non respuit) sine magna causa discendum non existimo. Ridicule autem nonnulli de interpungendi notis antiquos libros consulunt, diuersos omnino, ad hanc quidem partem quod attinet, a recentioribus impressis. nam, Illa furta religionum muliebrium, sententia ita fert, si, Furta religionum, pro nocturno flagitio in sacris usurpentur. BONAM deam, } cui sacrificabant mulieres in domo pont. max. hac de re satis copiose in oratione pro domo, de haruspicum responsis, pro Milone, in Paradoxis. Festus etiam sic: Damium sacrificium fiebat in operto, in honorem Bonae deae, dictum a contrarietate, quod minime sit δημόσιον, id est publicum, dea quoque ipsa δαίμα, & sacerdos eius δαίμας appellabatur. Arnobius autem, Laestantij Firmiani magister, lib. V. aduersus gentes, Factam, inquit, Faruam, Bona quae dicitur dea, transcamus: quam myrteis caesam uirgis, quod, marito insciente, seriam meri ebiberit plenam, Sex. Clodius indicat sexto de dijs Graecorum, signumq. monstrari, quod, cum ei diuinam rem mulieres faciunt, uini amphora constituitur obiecta, ne myrteas fas sit inferre uerbenas, sicut suis scribit in Causalis Plutarchus. Sunt autem, quae Causalia uocat Arnobius, Plutarchi Problemata: in quibus hoc de Bona dea legitur. Aliter Macrobius lib. I. Sat. TRES. SORORES, } quas a Clodio stupratas, constans fama fuit. Tres autem, an duae potius Clodij sorores fuerint, quaero, dissimilitudine locorum in dubitationem adductus. hic quidem tres nominat Cicero, & Plutarchus in Ciceronis uita, his uerbis: Αδελφός δέ, καὶ Τερεντίας ἰδίας πατρὸς ἔχειν ὡς συγγένοιτο τῆς νεώτατης τῶν ἀδελφῶν ὁ Κλωδῖος: ὅτι Αδελφὸς οὐκ ἔστι, πολλή δὲ τῆς δόξης, καὶ τὰς ἄλλαις δυσὶν ἀδελφαῖς πλησίον τῆς Κλωδίου, ὡς Τερεντίαν μὲν Μαρκίου Ρηξ. Κλωδίαν δὲ Μέτελλος ὁ Κέλεις ἔχειν, ὡς κοραδιαντικῶν ἰκάλων. &c. Aduersatur Varronis testimonium. libro enim tertio de re rust. sic loquentem Appium induxit, P. Clodij fratrem: Cum pauper cum duobus fratribus, & duobus sororibus effem relictus: quarum alteram sine dote dedi Lucullo. In hac uarietate non facile est uerum diiudicare: Varroni tamen libentius assentimur; nec mentiri: Ciceronem, aut Plutarchum opinamur: qui fortasse tres Clodij sorores ita nominarunt, ut duas germanas, iisdem parentibus natas, significarent, tertiam patruelem, aut consobrinam, e Terentia gente: quod Plutarchus indicat, qui nuptam Q. Marcio Terentiam uocat. quem locum olim deprauatum suspicabar, & legendum, Tertiam: postea mutauit sententiam, cum animaduertissem, νεώτατην, dictum esse a Plutarcho de ea, quae L. Luculli uxor fuit. Sic ep. 3. ad Att. lib. IV. Contentio trium fratrum turpis; quo loco duo germani fratres, Appius, & Publius, significantur, tertius patruelis Q. Metellus Celer cuius patris soror fuerat mater P. Clodij. De duabus autem sororibus a Clodio stupratis, ea scilicet, quae Metello, & ea, quae Lucullo nupsit, mentionem saepe facit idem, qui tres hic nominat, Cicero in orationibus pro domo, pro Sextio, in Pisonem,

nem; pro Coelio, pro Milone. *IMPUNITATEM est eorum sententijs affecutus;* ne quis putet hoc dici, Clodium absolutum esse iudicium sententijs, in eo iudicio, quod de uiolatis Bonae deae sacris factum est: quod ante Ciceronis exsulum factum erat: sed, quorundam optimatum, quorum hic Cicero inconstantiam, & perfidiam accusat, sententijs, in senatu dictis, factum esse, ut iudicium illud, quod Milo tribunus pl. Clodio de ui accusato intendebat, omitteretur: ex quo non absolutus Clodius, (non enim absolutus dicitur, de quo latae sententijs non sunt) sed impunitatem consecutus, quia punitus non est, uere, ac proprie dicitur: tota uero res ita se habet. Restituto Cicerone, cum eius domus ex S. C. reficeretur, expulsi a Clodio fabri de area sunt: disturbata porticus Catuli, quae ipsa quoque ex S. C. reficiebatur, & ad tectum paene peruenerat: Q. Ciceronis domus primo fracta coniectu lapidum, deinde inflammata. Neque hac una ui contentus quieuit Clodius, sed, sexto post die, cum lapidibus, fustibus, gladijs M. Ciceronem insecutus est: sequenti autem die Milonis domum expugnare, & incendere ita conatus est, ut palam cum scitis homines educis gladijs, alios cum accensis facibus adduxerit. propterea Milo tribunus pl. eum de ui accusauit. Sed iudicium, opera Clodij, eiusq. amicorum, usque eo perductum est, donec habitis aedilicijs comitijs, Clodius aedilis creatus in iudicium uocari non potuit. non enim uocare in iudicium eos licuit, qui magistratum gerebant. hoc igitur queritur Cicero, & iure queritur, quod, cum ageretur in senatu, utrum ante comitia iudicium fieret, quod Milo, Cicero, nec pauci praeterea, bene de rep. sentientes, exoptabant, an, quod Clodius, eiusq. factio postulabat, ut comitia ante iudicium haberentur: quo posset, magistratum adeptus, poenam effugere; S. C. factum sit, ut post comitia iudicium fieret: in quibus positam esse Clodij, nocentissimi hominis, salutem, licebat intelligere. Hac de re sic in oratione pro Sextio: Voluit aedilis, accusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit: hic accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. Non licuisse Miloni per senatus auctoritatem Clodium accusare, demonstrat. In oratione autem de prouincijs, Qui meum, inquit, inimicum, repugnante uestra auctoritate, texerunt. Praeterea ep. 3. lib. IV. ad Att. & 1. lib. 2. ad Q. fr. Impunitatem igitur Clodius affecutus est, quia iudicium fieri de eo, aedile creato, non licuit. Optimatum uero sententijs, quia comitia fieri ante iudicium uoluerunt. Nec tamen omnes notat optimates, sed tantum eos, qui iudicium de Clodio a Milone accusato fieri noluerunt. nam bonos aliquot in senatu pro Milone, idest pro rep. sensisse, satis ostendit ijs uerbis, quae iam recitauimus ex oratione de prouincijs. cum enim dixit: Qui meum inimicum, repugnante uestra auctoritate, texerunt, optimatum duo genera significat, eos, qui Clodium texerunt, & eos, qui repugnarunt. *TRIBUNVS pl. Milo. POENAS persequi* supplicium sumere. *A SEDITIOSO ciue* a Clodio, qui fabros de area Ciceronis expulerat, domum Q. fratris fregerat, atque inflammauerat, Milonis oppugnauerat, eiusdem generis alia commiserat. *PER bonos uiros* per iudices integerrimos. *SUSTULERUNT:* Milo praeclarissimū exemplum uindicandae seditionis, Clodij damnatione, uoluit in remp. inducere: at hi contra, Clodio impunitatem affecuto, exemplum illud egregium, quod ab omnibus comprobari debuit, de rep. sustulerunt. id maxime per consulem Metellum Nepotem, per Appium, P. Clodij fratrem, praetorem, per Serranum tribunum pl. factum esse, ostenditur in oratione pro Sextio, his uerbis: Descendit Milo ad accusandum: quis umquam tam proprie reip. causa? fracti erant animi hominis: hoc enim accusante, pristini illius sui iudicij turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, praetor, tribunus pl. noua noui generis edicta proponunt: ne reus adsit, ne citetur: ne quaeratur: ne mentionem omnino cuiquam iudicium, aut iudiciorum facere liceat. *IDEM Q. non meum monumentum.* (non enim illae manubiae meae, sed operis locatio mea fuerat, monumentum uero senatus) *cruentis inustum litteris esse passi sunt.* Hac tota re diligenter indagata, et, ut opinor, comperta, sententiam Ciceronis, quam breuissime, aut certe quam planissime potero, conabor ostendere. Tria monumenta, tresq. eorum inscriptiones, in singulis singulae, fuerunt. Primum, atrium Libertatis, in imo Palatii cliuo, senatus decreto aedificatum, locante Cicerone consule, post oppressam Catilinae coniurationem: ut conseruatae libertati honor haberetur, exstaretq. publicū monumentum ciuitatis ab impiorum manibus creptae. in hoc atrio cruentas illas litteras, deleta priore inscriptione senatus, Clodius tribunus pl. incidit, quinquennio post Ciceronem consulem: quas litteras mansisse, senatus maxima ignominia, cum summo Ciceronis dedecore coniuncta, queritur in hac epistola Cicero: quam scripsit L. Domitio, Ap. Claudio eos. quadriennio post Clodij tribunatum. Eandem rem attigerat biennio ante, Marcellino, & Philippo eos. in oratione de haruspicum responsis: in qua sunt haec: Imperatorum monumenta euertit: inimicorum domos disturbauit: uestris monumentis nomen suum inscripsit. Cum dixit, Nomen suum inscripsit, non dubito quin significauerit eas litteras, quas hic, facta eiusdem monumenti mentione, cruentas appellauit. Quod autē dixi, hoc atrium in cliuo Palatii infimo potius, quam in summo, fuisse; eo sum adductus, quia in ep. 17. ad Att. lib. 1 v. ita scriptū est: Vt forum laxaremus, & usque ad atrium Libertatis explicaremus. Nā ad radicem Palatii, ubi atrium Libertatis fuisse dixi, non ad summū collem, illam fori partem ex uoluntate Caesaris explicare Cicero cogitauerat. Hoc atrium non puto factum, & dedicatum fuisse: quia leguntur haec in oratione pro Milone: Quaestiones urgent Milonem, habitae in atrio Libertatis. Non enim arbitror quaestiones de seruis haberi potuisse in sacris locis. Nisi si in ea oratione non illud significat atrium Libertatis, quod senatus decreto, Cicerone consule, factum diximus, sed illud, quod multis ante annis Romae fuit, de quo Liuius lib. 111. Censores in atrium Libertatis adscenderunt; & ibi signatis tabellis publicis, clausoq. tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam publici negotij gesturos, quam iudicium populi de se factum esset. Alterum monumentum est porticus a Q. Catulo, C. Marii consulis collega, de manubijs Cimbricis exstructa: quam por-

ticum eodem anno Clodius, quo Ciceronem expulit, euerit; sublatoq. Catuli nomine, suum incidit. euerit autem, non ut aream faceret, sed ut ex ea, & euerfae Ciceronis domus parte notam porticum extrueret sicuti extruxit. qua de re sic in oratione pro domo: Hanc uero, Pontifices, labem turpitudinis, & inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, uiuo senatu, uobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fuluii Flacci, ad memoriam paenae publicae constitutae, coniuncta esse uideatur? M. Flaccus, quia cum C. Graeco contra salutem reip. senserat, & senatus sententia est interfectus; & eius domus euerfa, & publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubijs Cimbricis fecit. ista autem fax, ac furia patriae; cum urbem Pisone & Gabinio ducibus cepisset, occuparet, teneret, uno eodemq. tempore & clarissimi uiri mortui monumenta debebat, & meam domum cum M. Flacci domo coniungebat: ut qua poena senatus affecerat euerforem ciuitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem P. C. custodem patriae iudicassent. Quae sequuntur, ad nouam porticum pertinent, idest ad eam, quam tum ex euerfae Ciceronis domus parte, tum ex Catuli porticu Clodius fecerat. Hanc, inquit, in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicij, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis reip. doloris mei defixum iudicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? eadem porticum pro amore, quem habetis in reip. & semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus uestris disturbare cuperetis. De tota porticu locutus ea subiungit, quae non ad totam attinent, sed ad partem dumtaxat dedicatam, idest ad eam, quam e Ciceronis domo Clodius Libertati dedicauerat: nam quae pars in uetere Catuli porticu a Clodio facta est, eam cur dedicatam putem, causae nihil uideo. Nisi quem, inquit, illius calidissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. o rem, quam homines soluti a cura ridere non desinunt, tristiores autem sine maximo dolore audire non possunt. Publiusne Clodius, qui ex Pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? Addeam & illud ex eadem oratione de Catuli monumento testimonium, in quo est luculenta apostrophe ad Q. Catulum: Tu, Q. Catule M. Fuluij domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse uoluisti; ut eius, qui perniciofa reip. consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. hoc si quis tibi, aedificanti illam porticum, diceret: fore tempus, cum is tribunus pl. qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum consulibus non modo inspectantibus, uerum adiuuantibus, disturbarct, euerteret, idq. cum eius ciuis, qui reip. ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret: non ne responderes, id, nisi euerfa ciuitate, accidere non posse? De litteris autem huic monumento inscriptis, infra sic: Tu procella patriae, turbo, ac tempestas pacis, atque otij, quod in naufragio reip. tenebris offusis, demerso populo, euerfo atque eiecto senatu, dirueris, aedificaris, religione omni uiolata, reip. tamen nomine contaminaris, in cuius huiusce aedibus, & in urbe, quam suis laboribus ac periculis conseruasset, monumentum deletae reip. collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium; sublatoq. Q. Catuli nomine, incidetis; id sperasti temp. diutius, quam quoad mecum simul expulsa careret his moenibus, esse laturam? Locum autem huius inscriptionis uerisimile est fuisse, non ubi antea fuerat inscriptio Catuli, quae fuit in medio uetere porticu, sed in medio parte totius nouae porticus. nam, si Catuli porticum Clodius euerit, eandemq. ita aedificauit, ut, adiuncta Ciceronis aedium parte, longiorem faceret; quod multa confirmant: quis dubitet, mutatum quoque inscriptionis locum? quod si locus mutatur; certe nusquam aptior, quam in media noua porticu. Hic quaeri potest, manserit ne, restituto Cicerone, haec inscriptio, sicuti mansisse illam in monumento senatus, Cicero ad Lentulum scribens questus est. Nō mansisse, idem Cicero in ep. 2. ad Att. lib. 1v. significat his uerbis: Consules porticum Catuli restituentem locarunt: illam porticum redemptores statim sunt demoliti. Si porticum demoliti sunt redemptores; non mansisse Clodij inscriptionem, satis constat. Tertium monumentum est, quod in parte Ciceronis aedium forum spectante, idest in ea, quae coniuncta est cum Catuli porticu, Libertati Clodius dedicauit, illato Tanagraeae cuiusdam meretricis simulacro, quod pro libertate coleretur. hoc monumentum significatur in eo loco orationis pro domo: In conspectu totius urbis domus est mea, Pontifices. in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum, inimico nomine inscriptum: demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua trophaea & de me, & de reip. uideam constituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cuius urbis seruatorum me esse senatus omnium assensu toties iudicari, in ea possim intueri domum meam euerfam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem exstructam, & positam in oculis ciuitatis; ne umquam conuiescere possit fletus bonorum? Exstructam, inquit, quod in eius parte euerfa Clodius porticum fecerat, & in summa porticu, ne impediretur ambulatio, monumentum Libertatis. Infra quoque: Ista tua pulchra libertas deos penates, & familiares meos lares expulit; ut a te ipsa tamquam in captiuis sedibus collocaretur? Et paulo post: Libertatis simulacrum in domo hac collocabas, quae domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimae populi Romani seruitutis. Eum ne potissimum Libertas domo sua debuit pelleri, qui nisi fuisset, in seruatorum potestatem ciuitas tota uenisset. At unde inuenta est ista Libertas? Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. eius non longe a Tenagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit: hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum aedilitatis suae deportauit: signum, de busto meretricis ablatum, isti dedit, quod esset signum magis istorum, quam publicae libertatis. Hanc deam quisquam uiolare audeat, impenam meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublata, a sacrilego collocata? haec me domo mea pellet; haec ultrix afflictae ciuitatis, reip. spolijs ornabitur? haec erit in eo monumento, quod positum est, ut

est, ut esset indicium oppres si senatus ad memoriam aeternam turpitudinis? De eodem monumento paullo post: At uidete hominis intolerabilem audaciam, cum proiecta quadam & effrenata cupiditate. Monumentum iste numquam, aut religionem ullam cogitauit: habitare laxe, & magnifice uoluit, duasq. & magnas, & nobiles domos coniungere. domus mea illa prope tota uacua est: uix pars aedium mearum decima ad Catuli porticum accessit. causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagraea, oppressa libertate, Libertas. in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclauibus pauimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum, cetera cuiusmodi, facile ut omnium domos & laxitate & dignitate superaret. Ambulationem uocat porticum adiectam, exstructam in parte Ciceronis aedium, qua prospectus erat in forum: monumentum autem, illam partem, in qua dixi positum a Clodio simulacrum Libertatis, idest Tanagraeae meretricis. Atque, in hoc etiam tertio monumento inscriptum fuisse nomen Clodii, etsi uerba Ciceronis iam recitata ostendunt, iterabo tamen eadem. In conspectu, inquit, totius urbis domus est mea, Pontifices. in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est. Inijcitur in huius fere narrationis exitu tamquam serupulus abeunti. positum enim dicit aliquis simulacrum Libertatis non in domo Ciceronis, sed in Catuli porticu, quia scripta sunt haec in oratione de haruspicum responsis: Simulacrum ereptum ex meretricis sepulcro in imperatoris monumento collocares. Quid igitur? an a se ipso dissentire Ciceronem putemus? non dissentit: sed quia tota illa porticus, tum e Catuli uetere porticu, tum e Ciceronis aedibus facta, porticus Catuli usitato nomine uocabatur; ideo simulacrum illud in Catuli monumento positum dicit, habita nominis ratione; cum tamen idem in sua domo positum uere dixerit. Hoc tertium monumentum sacrum dedicatumq. fuit. ideo delubrum Cicero uocat in ea pro domo, uox Plutarchus, uox Dio: & ep. I. lib. IV. ad Att. Si Pontifices religionem sustulerint, aream praeclaram habebimus. Dixi de tribus monumentis, tribusq. inscriptionibus: unum senatus mansisse monumentum, unamq. simul inscriptionem, & in hac ad Lentulum epistola, & in oratione de haruspicum responsis Cicero non mediocri cum dolore significat. Illud addam quasi extra rem, nec tamen proorsus a re sciunctum: non esse a Clodio totam Ciceronis domum dedicatam, sed eam tantum partem, quae ad Catuli porticum accessit, & in qua, ut ipse Cicero dixit, ambulatio, monumentum, & Tanagraeae simulacrum fuit. nam reliquam domum Clodius, ut in sua domo porticum trecentum pedum cum conclauibus efficeret, occuparat, simulata emptione Statonis cuiusdam Maris. qua de re sic in eadem pro domo: Homo religiosus, cum aedes meas idem emeret, & uenderet, tamen, illis tantis tenebris, non est ausus suum nomen emptioni illi adscribere; posuit. s. Statonem illum, hominem sua uirtute egentem, ut is, qui in Maris, ubi natus est, teceum, quod imbris uitandi causa succederet, nullum haberet, aedes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. inferiore aedium partem assignauit non suae genti Fonteiae, sed Clodiae, quam reliquit, quem in numerum ex multis Clodij nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. In eadem supra: Hominem inuenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui sedes meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse, cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamq. causam unam una ista illa rogatione sua uir bonus dominum se in meis bonis esse uoluisset, tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat, possidere. Et in ep. 2. ad Att. lib. IV. de parte areae dedicata, non de tota domo, aperte mentio fit. nam, quia sacra loca habitare profanis non licet, ideo Clodius eam partem non dedicauit, quam partim cum sua domo coniungere, partim Clodiae genti assignare cogitabat. Habitasse autem in Palatio Clodium proxime Ciceronem, sic ut paries parietem attingeret, non modo ex ijs, quae iam posui, conijcere facile licet, uerum etiam ex ijs uerbis, quae sunt in oratione de haruspicum responsis: Quid habet domus mea religiosi, nisi quod impuri & sacrilegi parietem tangit? Et in ea pro domo: Monumentum iste numquam, aut religionem cogitauit: habitare laxe & magnifice uoluit, duasq. & magnas, & nobiles domos coniungere. **HOSTILI nomine,** quia suum nomen Clodius inscripserat; sic in oratione pro domo sua: In conspectu totius urbis domus est mea, Pontifices. in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulcrum, inimico nomine inscriptum; demigrandum potius aliquo est. &c. **CRVENTIS** quasi ex meo cruore confectis. meam enim ejectionem, idest meum interitum, testantur. **INUSTVM** inscriptum, dixit in oratione pro domo: sed hic Inustum, cum stomacho pronunciauit, quasi per uim eae litterae impressae, inustaq. fuerint. **PASSI. SVNT.** haec uerba satis declarant, non esse Ciceroni restitutam eam aedium partem, quam Clodius Libertati consecrauerat. **NON. SOLVM salutis meae, quemadmodum medici, sed etiam, ut aliptae, uirium, & coloris rationem habere uoluissent.** etsi aliptae ἀπὸ τῆ ἀλῆφαν, quod est ungere, dicti sunt: hic tamen si pro unctoribus accipias, non admodum congruere cum sententia uidebitur. uires enim, & colorem oleum non auget. sed adhibetur corporibus ad lassitudinem uitandam. quare libentius acceperim pro ijs, qui exercitationibus athleticis praeerant, quos γυμναστας Graeci uocant. cum enim athleticis normam, & rationem exercendi corporis praescriberent, uirium & coloris rationem habere uidebantur. hoc sensu & Celsus usurpauit, cum dixit initio librorum suorum: Qui suae spontis est, nullis se obligare legibus debet, neque medico, neque alipta egere. & Aristoteles Moralium lib. 2. Cur autem gymnastae, aliptae interdum sint appellati, occurrit ea ratio, quod ad eorum curam unctio quoque athletarum pertinebat. ita non a toto munere, ut gymnastae, sed a parte muneris, aliptae dicti sunt: ut gymnasium quoque palaestra uocabatur: cum palaestra gymnasij pars sit. Aliptas uero pro unctoribus, proprio sensu, saepe usurpauit Coelius Aurelianus. **VIRIUM, & coloris rationem habere uoluissent.** idest, ut me non solum ab exsilio reuocassent, sed pristinam simul cum salute dignitatem restituere uoluissent. ep. 2. lib. IV. ad Att. Qui mihi pennas inciderant, nolunt easdem renasci. **NON C,** pro, Sed, ut lib.

ut lib. 1. de Divin. Quae quidem multo plura euenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onusti cibo, & uino, confusa & perturbata cernimus. Et in prooemio Tusc. III. Nunc paruulos nobis natura dedit igniculos, & alibi saepe. Graeci quoque *πυρ* pro *ἀμα* crebro usurpant. **APELLIS** } Cous, pingendi mirus artifex, cui palmam in hoc genere detulit antiquitas. Dilixit eum praecipue, pingiq. ab uno uoluit, ut a Pyrgotele scalpi, a Lyfippo fingi, a ceteris edicto uetuit, Alexander ille Macedo. Plinius lib. VII, cap. 37. & lib. XXXVII. cap. 1. Horatius ep. 1. lib. 2. & hic noster ep. 12. lib. v. & ad Att. ep. 1. lib. 2. in Bruto, de Oratore lib. III. & alij. **VENERIS** } quae una maxime inter Apellis opera excelluit. celebratur a Cicerone ep. 21. lib. 2. ad Att. lib. III. Off. lib. 2. de Diuin. in Oratore, lib. 1. de nat. de. in Verrem. **POLITISSIMA arte** } cui nihil deesset, exquisita in primis, & egregia. sic Politum iudicium, polita doctrina, politus homo. **INCHOATAM** } inchoatum est, quod principia tantum habet. sic lib. III. Off. Nemo pictor est inuentus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquit, absolueret. **RELIQVIT** } inexpectata morte oppressus. **IN capite meo** } quia salutis tantum, non etiam dignitatis meae, rationem habere noluerunt. **ELABORAVNT** } cum me in patriam reducere-runt. **NON modo inuidorum** } de quibus haecenus locutus est. **SED etiam inimicorum** } qui multo etiam magis, quam inuidi, sperauerant me post reditum, memoria calamitatis admonitum, fracto, ac demisso animo futurum. **DEI VNO acerrimo** } Vno, magis exprimit Metelli fortitudinem, quam si dixisset, De acerrimo: quasi praeter ceteros ea laude excelleret. **CONSTANTIA** } cum in L. Saturnini legem de agro Gallico diuidendo, per uim latam, iurare noluit, & in exsulum abire, quam de sua sententia decedere, maluit. Plutarchus in Mario, Appianus lib. 1. bel. ci. in oratione pro Sextio. **Q. METELLO L. F.** } distinguendus erat a duobus Metellis, quorum utrique praenomen Quinto fuit, Balearico, & Nepote. itaque uel Numidici cognomen, ut in oratione pro Sextio, uel patris praenomen, ut hic, addi oportuit. Eandem ob causam lib. III. de Orat. dixit, Carneadis auditores, etiam multos cognoui Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum & socerum meum Scaeuolam, & Q. Metellum L. F. clarissimum uirum. Hoc Caeciliae familiae cognomen unde manuerit, Festi fragmenta demonstrant. Metelli, inquit, dicuntur in re militari quasi mercenarii. Attius annalium XXVII. Calones, famuliq. Metelliq. Caculaeq. a quo genere hominum Caeciliae familiae cognomen putatur ductum. **FRACCTO animo, & demisso** } fracta enim demittuntur potius, quam extolluntur. **EST uero probandum** } ironia; quae negandi uim habet, cum affirmare uerba tamen ipsa uideantur. Sic Virgilius lib. IV. Aeneid.

Egregiam uero laudem, & spolia ampla referis. Tuq. puerq. tuus. **SVMMA uoluntate** } tantum abest, ut inuitus, ut etiam libentissime, precibus propinquorum, amicorumq. neglectis, patria cesserit. **EGREGIA animi alacritate abfuerit** } cum reliqui fere omnes, erepto adspectu patriae, in maerore iaceant. Recitat Gellius ipse Metelli, ex epistola ad Domitios, haec uerba: Illi omni iure, atque honestate interdicti: ego neque aqua, neque igni careo; & summa gloria fruisco. De hac Metelli alacritate, & perpetua uultus, animiq. constantia, Valerius lib. IV. cap. 1. & is, qui librum scripsit de uiris illustribus. **M. ILLVM Scaurum** } patrem eius, pro quo exstat mutilata Ciceronis oratio, patricium, Aemiliae gentis, saepe principem senatus. in censura Aemiliam uiam strauit, pontem Aemilium exstruxit. Nominat eundem eum laude in oratione pro Sextio, in ea pro Rabirio, & Sallustius, Peditianus, Plinius, scriptor libri de uiris illustribus. Dicit autem M. illum Scaurum, ut hic distinguatur ab eo M. Scauro, qui consularis & ipse fuit, sed Aureliae gentis, idest plebeij generis, minime cum hoc uirtute, & honore conferendus. itaque, cum loquitur Cicero de nobiliore Scauro, addit fere, distinguendi gratia, praenomen, Ille, ut in ea pro domo: Quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille uir M. Scaurus, & L. Crassus consules non obtinuerint. **CONSTANTIA, & grauitate** } qui a C. Graccho usque ad C. Marium seditiosis omnibus restiterit; quem nulla uis, nullae minae, nulla inuidia labefecerit, sic enim de eo scripsit Cicero in oratione pro Sextio: in ea uero, quam pro eius filio habuit, cuius exstant reliquiae quaedam, custodem appellat reip. Ter accusatum, a Domitio tribuno pl. a Q. Seruilio Caepione, a Q. Vario tribuno pl. nec umquam damnatum, indicat eadem oratio. Actione autem prima in Verrem ornat eum eadem constantiae, grauitatisq. laude. Sic enim Scauri generum, M. Acilium Glabrimonem, praetorem, alloquitur; Circumstant te summae auctoritates, quae te dies, noctesq. commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum auum, grauissimum socerum fuisse. Quare, si Glabrimonis patris uim, & acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis; si aui Scaeuolae prudentiam ad prospiciendas, quae tuae, atque horum famae comparantur, insidias; si soceri Scauri constantiam, ne quis te de uera, & certa possit sententia dimouere: intelligit populus Romanus. &c. Constantiam eius Peditianus etiam commendat his uerbis: Q. Seruilius Caepio Scaurum ob legationis Asiaticae inuidiam, & aduersus leges pecuniarum captarum reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Seruilius Glaucia. Scaurus tanta fuit constantia, & animi magnitudine, ut Caepionem contra reum detulerit, & breuiore die inquisitionis accepta, effecerit, ut ille prior causam diceret, M. quoque Drusum tribunum pl. cohortatus sit, ut iudicia commutaret. **GRAUITATE**: in eadem oratione pro Scauro Grauitatem ei tribuit. Curia, inquit, illa de grauissimo principatu patris, fortissimoq. testatur. **SUSPICABANTVR** } quia uerisimile uideretur, malis enim saepe frangitur constantia. **CVM Q. Metellum** } sic malo, quam Cum Q. Metellum. est enim haec altera ratio, cur maiore etiam, quam antea, esse animo deberet. Habent autem libri quoque ueteres, in ijs Mediceus, Cumque. **PROMVLGANTIBVS omnibus** } legem de reditu Ciceronis omnes magistratus promulgarunt, praeter Appium praetorem, P. Clodij, qui Ciceronem sua lege ciecerat, fratrem, & duos tribunos pl. Serranum, & Numerium Quintium, quos in oratione in Pisonem de lapide emptos uocat. pro Milone autem, Septem, inquit,

inquit, praetores, octo tribuni pl. defensores mei. REFERENTE. CONSULE, P. Lentulo. idem in oratione post reditum ad Quir. Ego, ijs, a quibus eiecctus sum, prouincias obtinentibus, inimico autem optimo uiro, & mitissimo, altero consule referente, reductus sum. Hoc tamen intelligendum, quia Lentuli maxime opera in patriam restitutus est Cicero, ideo relationem in senatu ei tantum tribui, cum tamen alter consul, non a principio, sed P. Seruiliij Isaurici oratione permotus, in relatione consenserit. itaque, cum ait Cicero, Lentulum retulisse, actionis initium, & praecipuam sui reditus causam spectat; cum uero addit, simul Q. Metellum retulisse, exitum rei considerat. primo enim aduersatus non est Metellus Lentulo referenti, post etiam, seruili cohortatione, & precibus, adiuuit. unde illud in oratione post reditum in senatu: Fuit is non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus, uerum etiam adscriptor dignitatis meae. Et in ea post reditum ad Quir. P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam uerbis amplissimis ornauit. Et pro domo: Q. Metellus, collega tuus, de me ad senatum tecum una retulit. Et pro Sextio: Ut & Q. Metellus consul, qui mihi uel maxime ex magnis contentionibus reip. fuisset inimicus, de mea salute retulerit. COMITIJS centuriatis, quibus legem tulit Lentulus consul. qua de re sic in oratione pro domo: Constat, nullis umquam comitijs campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum floruisse. In Pisonem: Legem comitijs centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegae Q. Metelli sententia: quae lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex uobis audio, nemini cui ullam, quo minus adesset, iustam excusationem esse uisam, nullis comitijs umquam multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse. Et pro Sextio: Cum de me ex S. C. comitijs centuriatis ferebatur; quis est, qui non profiteatur se affuisse, & suffragium de salute mea tulisse? Comitiorum tria genera fuerunt: de quibus alio loco pluribus uerbis: hoc tantum dicam, centuriatis creari solitos esse maiores dumtaxat magistratus, consules, decem uiros, tribunos mil. consulari potestate, censores, praetores: iisdem a maioribus tantum magistratibus leges esse latas, ut cum de bello indicendo ferebatur: haberi autem a tribuno pl. non potuisse, qui non fuit inter maiores magistratus. quod si perduellionis aliquem tribunus pl. accusaret, (quo de crimine centuriatis comitijs populus iudicare solitus est) petebat a consule diem, quo populum in campum Martium per centurias non ipse, sed consul ad iudicium conuocaret. Lilius, Gellius, alij. ORDINIBVS, Augere sententiam Cicero uidetur, cum, facta hominum mentione, ordines subiungit: quod illi familiare est. ep. 10. lib. III. Quae de hominum, atque ordinum omnium erga te studijs scribis ad me. Et pro Cornelio, oratione I. Num alicui gratificabatur aut homini, aut ordini? & Coelius ep. 17. lib. IIX. Praeter feneratores paucos, nec homo, nec ordo quisquam est, nisi Pompeianus. Omni genere hominum, & ordine, dixit lib. 2. Off. Tres autem erant ordines in ciuitate, senatus, equites, plebs. QVOD quemquam maleuolentissimum, uel minima res maleuolentissimos offendit: ego tamen nihil committo, quod iure quemquam, uel maleuolentissimum, possit offendere. ALIENORIBVS, cum quibus nulla intercedit amicitia. Ad Att. ep. 20. lib. 2. Si modo erunt eiusmodi litterae, quas in alienum incidere nolim. Et ad eundem lib. x. Oblignata iam epistola, non placuit ei dare, cui constitueram; quod erat alienus. Ep. 2. lib. I. ad Q. fr. Si Clodius ui agere conabitur, spero fore studijs non solum amicorum, sed etiam alienorū, ut ui resistamus. Pro Murena: Ea condicione Cato nobis erat in hac ciuitate natus, ut eius opes, & ingenij praesidio multis, etiam alienissimis, uix cuiquam inimicus esse deberet. EOS, quos saepe nutu, & significatione appellat. inuidebant enim Ciceroni, nouo homini, optimates multi. SPLENDOREM, & speciem, dignitatem & gratiam. INTUENTUR, plus est, Perspicere, quam Intueri. propterea de manifestis, splendore, & specie, dixit, Intuentur: de occultioribus autem, sollicitudine, & labore, Perspicere non possunt, similibus uerbis, in simili sententia, usus est Isocrates, cum scriberet ad Iasonis liberos: Ταῖς μεν ἐξοίας, inquit, καὶ τὰ κέρδη, καὶ τὰς ἡδονὰς ὁρῶσι, καὶ τῶν ἀπολαύσεσθαι προοδοκίῳι: τὰς δὲ ταπεινὰς, καὶ τὰς φθόνας, καὶ τὰς συμφορὰς, τὰς τοῖς ἀχρηστοῖς συμπιπτόσας, καὶ τοῖς φίλοις ἀνώδῳ, ἢ θρωγῶσιν. Crebro incurrebat Cicero in huiusmodi figuras; primum quidem, quia ualebat ingenio; deinde, quia libros maxime peruolubatur Isocratis: quem laudat egregie in libris de Oratore, in Bruto, in Oratore. SOLLICITVDINEM, & laborem, quibus eum splendorem, eamq. speciem tueor. QVIBVS ornem Caesarem, cui decreuerat supplicationem quindecim dierum, stipendium, decem legatos. quod supra ostendi. QVASI descie- rim, hic, Quasi, non minuit, sed indicat: ut si dixisset: Illud queruntur in meis sententijs, quod a pristina causa discieuerim. Eadem uis huiusce uerbi cognoscitur apud Suetonium in Tiberio, cum ait: Ab Ostia oram Campaniae legens, imbecillitate Augusti nunciata, paulum substitit; sed, increbescente rumore, quasi ad occasionem maioris spei commoraretur; tantum non aduersis tempestatibus Rhodum nauigauit. A PRISTINA causa, ab optimatum causa, qui se tueri remp. profitebantur; cum Caesar, Pompeius, & Crassus pro ipsorum potentia contendere uiderentur. Pristina uero, quam ante exsulum, nulla neque Caesaris, neque Pompeij ratione habita, defenderat. CVM ILLA sequor, quae paulo ante proposui, tum hoc non in postremis, cum illa me ad ornandum Caesarem cohortantur, quae paulo ante collegeram, fides Pompeij, quam Caesari de me dederat, Quincti fratris, quam Pompeio; ipsius Pompeij uoluntas, de me optime meriti; quorundam optimatum cum inimico non solum meo, sed etiam patriae, ac bonorum omnium reconciliatio; Caesaris & uetus amicitia, & incredibilis quaedam in me, fratremq. meum liberalitas; res ipsa publica, Pompeij, Caesarisq. rebus gestis non mediocriter aucta; quae cum ijs, quibus tantum deberet, nolle contentionem fieri uideretur: cum igitur haec me mouent: tum accedit illa ratio, a Platone comprobata, quod, quales in rep. principes, tales uideo reliquos solere esse ciues. COEPERAM exponere.

exponere. } cum enim sententiam Platonis posuisset de corruptis principum exemplo ciuibus, eam ut probaret, ita longe digressus est, inducta commemoratione sui consulatus, ut a proposito non nihil aberrasse uideatur, itaque narrationem interruptam, ab alio tamquam orsus principio, retexit. **NON offendens eundem honorum sensum,** } ex quo sequitur, ut sententia quoque nostra commutanda uideatur: siquidem Platonem audimus, mutatae ciuitatis causam in principes conferentem. **RELIQUISTI;** } tercio ante anno in prouinciam ierat Lentulus: interea conuersus est orbis reip. sed maxime superiore anno, Pompeio, & Crasso cos. **CONFIRMATVS;** } confirmandi enim senatus consul ipse ex Kal. Ian. fundamenta iecerat. **INTERRUPTVS, & afflictus;** } annum significat, quo multa per uim, contraq. auspicia gesta sunt a Caesare consule, eiusq. uoluntatis ministro Vatinius tribuno pl. **RECREATVS abs te totus est,** } amissam enim Pisone, & Gabinio cos. auctoritatem senatus renocasti tum alijs in rebus, tum uero in salute mea, quam Clodius, ingenti senatus dolore, affixerat. **A. QVIBVS tuendus fuerat,** } de ijs loquitur, quos supra appellauit his uerbis: Aut occulta non nullorum odia, aut obscura in me studia cernebam. Et: Certorum hominum, quos iam debes suspicari, sermones referebantur ad me. Et: Vtus es quibusdam nobilissimis hominibus, fortioribus in me restituendo, quam fuerant ijdem in tenendo. Infra uero: Quidam homines, & ijdem illi, quos saepe nutu significationeq. appello. Tuendus autem passiuè, ut Fruendus, Utendus: sed ipso quoque uerbo passiuè usus est Varro lib. I. de re rust. In bello ab his tuebantur. **FRONTE, atque uultu,** } quae saepe mentiuntur. **SUSTINETVR,** } fallendi studio suscepta. **NOSTRO illo statu** } cum sententiae nostrae magnum in senatu pondus haberent. **OPTIMATES;** } patroni, ac defensores publicae causae: quos ita definit in oratione pro Sextio: Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt, eorum, qui uersari in rep. atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates & haberi, & esse uoluerunt. qui ea, quae faciebant, quaeq. dicebant, multitudini iucunda esse uolebant, populares; qui autem ita se ger ebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur. **SENTENTIA;** } in senatu: ex qua non eundem esse eorum sensum, qui fuerat antea, cognouimus. **TABELLA;** } in iudicij: cum absoluerunt, quos damnari oportuit. Nec dubito, quin hic Cicero Sex. Clodij, nocentissimi hominis, abolutionem significet; quem senatorum urna copiose absoluit; ad quos dirigitur haec tota narratio. ep. 6. lib. 2. ad Q. fr. **SAPIENTIVM ciuium,** } qui remp. optimo & animo, & consilio tractarent, sapientes olim uocabantur: & hoc sapientiae genere Theages ille Platonicus optat excellere. haec igitur de sapientia loquitur Cicero, nō de illa, quae, ut a Stoicis definitur, diuinarum, humanarumq. rerum perfecta sciētia est. **IDEM ille Plato,** } a me antea nominatus. **QVEM ego auctorem uehementer sequor;** } cuius apud me grauis admodum auctoritas est; cui praecipienti aliquid maxime pareo; cuius etiam sententias in mea scripta libenter transfero. Plinius in praefatione, Cicero, inquit, in libris de rep. Platonis se comitem proficitur: in Consolatione filiae, Crantorem, inquit, sequor. **TANTVM contendere in rep. &c.** } Platonis uerba sunt in Critone: Πανταχῶ ποιητέον ἃ ἀν κελδοί ἢ πόλις τε, καὶ ἡ πατρις: ἢ πάσαν αὐτὴν, ἢ τὸ δίκαιον πέφυκε: βιάσασθαι δὲ οὐχ ὅσιον ἔτε μητέρα, ἔτε πατέρα, πολὺ δὲ τῶτων ἔτι τὴν πατρίδα. Idem dixit in epistola longa ad Dionis propinquos: Πατέρα δὲ ἢ μητέρα, οὐχ ὅσιον ἡ γῆμα προσβιάσασθαι, μη νόσα παραφροσύνης ἐχόμενος. βίαν δὲ πατρίδι πολιταῖς μεταβολῆς μὴ προσφύραν, ἔταν ἀνοφυγῶν, καὶ σφαγῆς ἀνδρῶν, μη δυνατὸν ἢ γίνεσθαι τὴν πόλιν. **QUANTVM probare** } rationibus. nam uis neque patriae, neque parentibus afferenda. quod Plato dixerat, ἢ τὸ δίκαιον πέφυκε, conuertit, Quantum probare tuis ciuibus possis. **VIM neque parenti, neque patriae** } eundem Platonis locum Sallustius in prooemio Iugurthini uidetur imitatus. Vi quidem, inquit, regere patriam, aut parentes, quamquam & possis, & delicta corrigas, tamen importunum est. **AIT;** } non hoc ait in eodem dialogo, sed in epistola ad Perdiccam, quam Ficinus Dionis esse putat. Subscribemus Graeca uerba; in quibus de seniore iam populo, ueteribusq. institutis allusio, non de desipiente, mentio fit. sed uidelicet Ciceronis hoc est in Graecis conuertendis, ut uerba non numeret, sed tamquam appendat. quod ipsemet in prooemio libri de perfecto oratore proficitur. **Εὰν δὲ τις ἀκούσῃ τὰντα ἔπη: Πλάτων, ὡς εἶπες προσποιῶ μὲν τὰ δημοκρατία ζυμφοροῦσα ἀθένα: ἐξὸν δὲ ἐν πᾶσι δήμοις λέγειν καὶ συμβολῆεν αὐτῶ τὰ βέλτιστα, ἃ πῶποτε ἀνασῆσθαι δεῖ γῆατος πρὸς αὐτ' ἅπαν: ὅτι Πλάτων ὄψε' ἐν τῇ πατρίδι γέγονε, καὶ τὸν δῆμον κατελάβεν ἢ δὴ πρὸς βύττερον, καὶ ἀδισμέμον ἄπο τῶν ἑμπροσθεν, πολλὰ καὶ ἀνόμια τῶν ἐκείνου συμβολῆ πρῶταυ: ἅπῃ πάντων ἀν ἡδιστα, καὶ ἀπὸ πατρί, σωεβδῶθεν αὐτῶ, ἃ μὴ μάτην μὲν κινδυνῶσαν ἄετο, πλεον δε' ἰδὲν ποιέσαν. **QUOD,** } deesse uidetur, quo referatur. nam ea, quae sequuntur, uerba, offendisset, uidisset, diffideret, arbitraretur, propinquam particulam, Cum, singula respiciunt: quod acute intuentibus uisum iri arbitror. **PROPE iam desipientem senectute;** } similitudine usus est Cicero hominum non morbo, aut casu aliquo, sed senectute desipientium. nam, ut aetatis uitium corrigi iam non potest: sic populum diuturna peccandi consuetudine ita corruptum, ut prope ad insaniam peruenierit, nulla ratio ad sanitatem traduxerit. **Nec persuadendo,** } quia prope desiperet senectute. **Nec cogendo** } quia uim neque parenti, neque patriae afferri oporteret. **DIFFIDERET,** } quis autem, quod praestari a se posse diffidat, id conetur? Sallustius in eodem loco, ex Platonis uerbis, ἃ μὴ μάτην μὲν κινδυνῶσαν ἄετο, πλεον δε' ἰδὲν ποιέσαν, hanc sententiam ita refert: Frustra niti, neque aliud, se fatigando, nisi odium, quacreret, extremae dementiae est. **MEA ratio fuit alia,** } uerbum, Ratio, multis rebus eleganter communicat Latina lingua. nec semper eodem sensu. ep. 5. lib. III. Animaduerti, & didici ex litteris tuis, te omnibus in rebus habuisse rationem, ut mihi consuleres, restitueresq. & praeparares quodam modo omnia, quo mea ratio faciliior, ac solutior esse posset. Et ibidem, infra: Tua ratio postea est commutata. Et ep. 3. eiusdem libri:**

bri: Mea ratio in tota amicitia nostra constans, & grauis reperietur. Quibus in locis, atque alijs, quae breui-
 tatis causa praetermitto, licet intelligere, quae res huic subiecta uerbo sit: nec difficilis imitatio est: sed, uer-
 bo uerbum explanare si quis uelit, frustra fortasse conabitur. Est enim ratio nonnumquam id, quod ad nos
 pertinet, & quasi status quidam rerum nostrarum: interdum autem actio potius uidetur esse: ut cū dixit, Quo
 mea ratio facilius, ac solutior esse posset. Et illud, Tua ratio postea est cōmutata. Et, Mea ratio, in tota amici-
 tia nostra cōstans, & grauis reperietur. **C O G I** fas esse non arbitraretur. hoc pendet non a proximo, Cū, sed
 ab eo, Quod, ubi causam explicare Cicero incipit, cur Plato remp. non attigerit: hoc modo: Atque hāc qui-
 dem ille causam sibi ait nō attingendae reip. fuisse, quod populum Atheniensem, cū persuaderi posse diffide-
 ret, cogi fas esse non arbitraretur. **N E Q V E** integrare? integra Platoni res fuit ad consulendum; quia nū-
 quam attigit remp. quod mihi non contigit; qui cum remp. antea tractassem, propterea implicatus tenebar;
 quod rationes quaedam, ut a publicis rebus abstinere, & ad nostra me studia litterarum referrem, quaedā
 contra, ut in uetere uitae cursu, publicisq. actionibus pergerem, hortari uiderentur. **L A E T A T V S** ta-
 men sum, } in hac molestia, quam ex mutatione sententiae meae capiebam, laetabar tamen, quod in de-
 fendenda Caesaris, Pompeijq. causa, non modo rationibus meis. otioq. ac saluti consulerem, sed etiam
 ea defenderem, quae probari possent a bonis uiris. Ostendit ita se cum Caesare, ac Pompeio sentire uel-
 le, ne quid tamen, quod obsit reip. committat. id infra confirmat, cum ait: Facile patior ea me de rep.
 sentire, ac dicere, quae maxime cum mihi, tum reip. rationibus putem conducere. **CAESARIS** libe-
 ralitas: } de qua ante: Hic multum ualuit cum uetus amicitia, quam tu non ignoras mihi, & Quinto
 fratri cum Caesare fuisse, tum humanitas eius, ac liberalitas, breui tempore & litteris, & officijs perfecta
 nobis, & cognita. Commemorat eam libenter Cicero, quia beneuolentiam liberalitas maximopere conc-
 ciliat. infra quoque: Eius omni & gratia, quae summa est, & opibus, quas intelligis esse maximas, sic
 fruor, ut meis. **T A N T I S Q.** uictorijs, } quantas ipse exponit quinque primis libris de bel. Gal. superatis
 Heluetijs, & Germanis, ut in lib. 1. Neruijs, ut in lib. 2. de quibus, deq. omni Gallia pacata cum Caesar ad
 senatum litteras misisset, decreta ei quindecim dierum supplicatio est; quod ante id tempus acciderat nomi-
 ni: Venetis, maritimam Galliae partem contra Britanniam incolentibus, lib. 3. rursus Germanis deni-
 cētis, Sicambri perterritis, cum Rhenum primus Romanorum cum exercitu transisset, Britanniae post se-
 cunda proelia obsidibus imperatis; quibus rebus Romae cognitis, decreta ei uiginti dierum supplicatio:
 ut ex ipsius lib. 4. constat: in Britanniam copijs iterum traductis, re bene gesta, tributo imposito, obsi-
 dibus acceptis, mox in Gallia Eburonibus, Aduaticis, Neruijsq. pugna uictis, ut lib. 5. quae gesta sunt Do-
 mitio & Appio cos. quo anno scripta est epistola, &, ut uidetur, in extremo. itaque uel, quae commemo-
 rauit omnia, uel pleraque certe significat Cicero, cum ait, Tantisq. uictorijs. **ORNANDVS** } reip.
 causa. **M E A E** salutis auctoris } quorum uirtute, atque opera sum in patriam restitutus. in libro
 de claris oratoribus: Lentulus ille, nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis. **D I S C E S S E R I M** }
 uobis exceptis, nemo est, cui perinde ac Caesari debeam; secundum uos, nullius in me maiora quam Cae-
 saris, merita esse confiteor. Similiter locutus est ep. 12. lib. 6. Omnes Caesaris familiares satis opportune
 habeo implicatos consuetudine, & beneuolentia, sic, ut, cum ab illo discesserint, me proximum habeant.
D E U I N C T V M } proxime: Commemoranda quaedam, & diuina Caesaris in me, fratremq. meū liberalitas.
 Et ad fratrem ep. 1. lib. 111. Ille mihi, secundum te, & liberos nostros, ita est, ut sit paene par. **G A U D E A M** }
 debitori solere odio esse creditorem, cognoscitur ex Aristot. Ethicorum lib. IX. Καθάπερ οὖν αὐτὸς τῆς δα-
 γείων, οἱ μὲν ὀφείλοντες βέλονται μὴ εἶναι ἀποφίλατοι, οἱ δὲ δανέσκοντες καὶ ἐπιμέλονται τῆς τῶν ὀφειλούντων
 σωτηρίας: πτωχὸν καὶ τὸν ἐν γρηγορήσει βέλεισθαι εἶναι τοὺς παθόντας, ὡς κομισμένους τὰ χάριτας. Non
 igitur qui beneficiū accepit sed qui dedit, gaudere solitus est. parit enim uirtutis exercitatio laetitiam: &
 anamus eum, in quo liberalitatem, id est uirtutem, exercemus. is autem, cui tributum beneficium est, non
 aeque amat eum, qui tribuit, nec se deuinctum eius officijs cum gaudio confitetur. nemo est enim, quē suae
 tenuitatis commemoratio delectet. Cicero tamen erga bene de se meritos ita delectatur officio suo, non mo-
 do ut fateatur id, quod debet, sed etiam ut debere se gaudeat. quod ipsi Lentulo, cuius opera salutem recu-
 perauerat fore gratissimum intelligit. nam si talem Caesari animum praestet: quid faciet ei, cui se plus,
 quam Caesari, debere, iam dixit? **F A C I L I A** sunt } nam, quae me causae ad ornandum Caesarem ad-
 duxerunt, iisdem, ut cum Vatino, & Crasso in gratiam redirem, adductus sum. **D E A P P I O** } cum
 quo per Pompeium, cuius filio nupsit Appij filia, in gratiam rediit: ut est in ep. ad M. Brutum, apud
 Quinctilianum. **D E V A T I N I O** } quem, scire uis, cur defenderim, & laudari. Gesserat cum
 eo graues ininicitias Cicero, tum reip. causa, quia leges contra senatus uoluntatem, contraq. morem ma-
 iorum tulerat in tribunatu; tum etiam, quia testimonium dixerat in Sextium, quem Cicero de ui accusa-
 tum defendit. **P E R** Pompeium, } quo consule comitia habente, superiore proximo anno praetor Va-
 tinus creatus est, M. Catone reiecto: qui cum ante Vatiniū populi suffragijs praetor fieret, consul Pom-
 peius, auspicia mentitus, comitia dissoluit. quod ei, augur cum esset, iure, sacerdotij licebat. Plutar-
 chus in Pompeio, Dio lib. 39. **P R A E T O R** est factus; } corruptis suffragijs, anno proximo, consulibus
 ex interregno creatis Pompeio, & Crasso. Plutarchus. **C A T O N I S** } uiri optimi, qui cum Vatino,
 nequissimo homine, praeturam anno proximo superiore petens, repulsam tulerat: hoc autem anno praetor
 erat. ep. 2. lib. 111. ad fratrem: Asconius in commentario orationis pro Scauro. **D E F E N D E R E M**, }
 accusatus est Vatinius, ut ait Peditanus in commentarij prooemio orationis pro Scauro, Appio & Domi-
 tio cos. id est, quo anno scripsit Cicero hanc epistolam: accusatus autem a C. Licinio Caluo, de ambitu,
 quia praetoria comitia corrupisset. nam & centurijs nummos ab eo contra leges datos, ait Plutarchus in
 I Pompeio:

Pompeio : & Quintilianus locum recitat lib. vi. ex oratione Calui contra Vatiniū de ambitu reum. Egrege, inquit, in Vatiniū Caluus: Factum ambitum scitis omnes : & haec uos scire, omnes sciunt. Idemq. lib. vi. ponit illud ex oratione Calui in Vatiniū : Perfrica frontem, & dic te digniorem, qui praetor fieres, quam Catonem. Aquila quoque Romanus haec recitat ex Calui oratione in Vatiniū: Non ergo pecuniarum magis repetundarum, quam maiestatis; neque maiestatis magis, quam Plautiae legis; neque Plautiae legis magis, quam ambitus; neque ambitus magis, quam omnium legum omnia iudicia perierunt. Legimus etiam in Seneca, declamationum lib. vi. Caluus, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de eloquentiae principatu habuit, usque eo concitatus auctor fuit, ut in media oratione eius exclamaret Vatinius reus: Rogo uos, iudices, num, si iste disertus est, ego damnandus sum? Accedit Cornelij Taciti testimonium in dialogo de oratoribus. Versantur, inquit, in manibus hominum studioforum accusationes Calui in Vatiniū, ac praecipue secunda ex his oratio. Et infra ibidem: Nono decimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno & uicesimo Caesar Dolabelam, altero & uicesimo Asinius Pollio Catonem, non multo aetate antecedens Caluus Vatiniū, ijs orationibus infecuti sunt, quas hodieq. cum admiratione legimus. Ipse Vatinius ita scripsit ad Ciceronem lib. v. Si tuam consuetudinem in patrocinijs tuendis seruas, P. Vatinius cliens ad te uenit, qui pro se causam dicere uult. non puto, repudiabis in honore, quem in periculo recepisti. Et ad Q. Fr. ep. ult. lib. 2. Post meridiem, inquit, Vatiniū aderam defensus. *MIRA contentio* } nec mirum: tribunatum enim suum ex Caesaris ibidine Vatinius gesserat: in quo, praeter alia, legem tulerat, inuito senatu, de Gallia citeriore ab eo simul cum Illyrio per quinquennium obtinenda. Suetonius, Plutarchus, omnes historici. *LAUDARIM*, } dixi iam laudari solitos esse reos ab amplissimis uiris; quod eorum laudatio quasi quaedam apud iudices commendatio uideretur. *NE TIBI ego idem reponam*, } ne ego quoque abs te quaeram, cum ueneris, cur non nullos in iudicio laudaris, de quibus tamen haud optime sentias: possum idem quaerere a te absente: cum ex Hispania citeriore quibusdam laudationem miseris. Causam igitur defendendi Vatiniij, Caesaris contentionem posuit. & quia subicere Lentulus poterat: an etiam, ut eundem laudares, Caesar contendit? excusat laudationem suam ipsius Lentuli exemplo, cum alia ratione uix posset: siquidem necessaria, contendente Caesare, defensio uideri poterat, laudatio autem, uoluntaria. Scimus autem, hoc esse positum in oratoris artificio, ut, cum rationes & argumenta non suppetant, ad exempla confugiat. *ULTIMIS terris* } Hispaniae duae fuerunt, citerior, & ulterior: quam utramque anno superiore & senatus, & lege a tribuno pl. Trebonio perlata, populus Pompeio dederat. hic de citeriore accipiendum; cui praefuisse cum imperio Lentulum, supra demonstratum est ijs uerbis, Cum tu Hispaniam citeriorem cum imperio obtineres. Et quamquam ulterior Hispania potius, quam citerior, ultima terrarum esset ad Oceanum usque pertinens: ad commune tamen Hispaniae nomen Cicero spectauit, cum esset ea tota prouincia ad occidentem, sicuti ad orientem Syria, terminus imperij Romani. De Cilicia tamen, quae citra Syriam est, dixit Cicero ep. 7. lib. xv. A te ipso misi in ultimas gentes. Non quod ultimae gentes, sed quod inter ultimas imperij Romani. Sallustius autem in Coniuratione Catilinae: Pompeius in extremis terris bellum gerebat, id est, extremis imperij, in finibus imperij, ad imperij fines. Et Nepos in Attici uita: Antonius ex ultimis terris, quid ageret, quid curae sibi haberet, certiorum faciebat Atticum. *MISERIS*, } per litteras etiam ab ijs, qui aberant, rei laudabantur. Asconius in commentario pro Scauro: & Planco Bursae laudationem a Pompeio, cum esset pro consul ad urbem, ad iudices missam, legimus in Dionel. xl. *PERTIMVERIS* } apparet, laudatos a Lentulo, qui ab optimatibus disiderent. *SED tamen* } omissa laudatione, redit ad causas defensionis. quod enim P. Clodium quidam optimates, Ciceronis inimicum, ipso praesente amplexarentur, in manibus haberent, fouerent, oscularentur, ut ei stomachum facerent: propterea, ut eorum consuetudinem imitaretur, & quasi par pari referret, ipse quoque, hominem optimatibus inuisum, Vatiniū defendit. *PAR pro pari referto*, } sic stat uersus: Par pari trocheum admiscebat, qui locum non habet in senarijs. Graeci dicunt, ἀντιποιεῖν. *QUIDAM nobiles homines*, } de quibus ante: Certorum hominum sermones referebantur ad me; qui, cum illa sentirent in rep. quae ego agebam, semperq. sentissent, me tamen non satisfacere Pompeio, Caesaremq. inimicissimum mihi futurum, gaudere se aiebant. Et aliquanto post: Quidam homines in caute meo solum elaborauerunt, reliquum corpus imperfectum, ac rude reliquerunt. *SEVERE seducere*, } quasi de grauib. serijsq. rebus cum eo deliberaturi. adhibetur enim ad seria seueritas. unde praecipuum illud lib. 1. Off. Videat in primis, quibus de rebus loquatur: si serijs, seueritatem adhibeat; si iocosis, leporem. *SVM Publium*, } Clodium, cum quo in gratiam redierant. quae maxime res ab optimatum causa Ciceronem abalienauit, & cum Caesare, totaq. Caesaris factione coniunxit, ut etiam duos maxime omnium inuensos, atque inimicos optimatibus, Gabinium rogatu Pompeij, Vatiniū Caesare contendente defenderit, & laudarit. hoc ipse explanat in oratione de prouincijs: Leuissime feram, si forte ijs minus probaro, qui meum cum inimico suo reditum in gratiam uituperabunt; cum ipsi & cum meo, & cum suo inimico in gratiam redierint. *LEUITER repungere*, } excusatio triplex, quod leuiter eos offendat, quod laesisset, quod in re simili, idest in altero Publio. *SAEPE facio* } quod in iudicio dixi, saepe facio, ut eorum animos leuiter repungam. *DIJS, hominibusq. approbantibus*, } sine ulla cuiusquam reprehensione. sic ep. 4. lib. 2. ad Q. Fr. Vatiniū, a quo palam oppugnabatur Sextius, arbitratu nostro concidimus, dijs hominibusq. plaudentibus. Contra ep. 2. lib. III. ad eundem: Probe premittitur Gabinius: nili noster Pompeius, dijs hominibusq. inuitis, negotium inuertit. *HABES de Vatiniio* } cur Vatiniū defenderim, cognouisti, Habes, inquit; quia, quae audimus, accipimus animo.

infra:

infra: Accepisti, quibus rebus adductus, quamq. rem, causamq. defenderim. DE CRASSO, de quo quaesivisse Lentulus non videtur. nam in prima epistolae parte Caesar, Appius, Vatinius, ex Lentuli litteris, nominantur, Crassi nulla mentio. sed Ciceroni propositum in primis hoc est, ut excuset ea, quae sibi aliquam inurere notam inconstantiae possint. quare, cur & cum Crasso post reconciliationem content derit, & post contentionem, rursus in gratiam redierit, causas diligenter exponit. MAGNA iam gratia, & uetus inter eos fuerat similtas, uel exorta Cicerone consule, cum Crassus Catilinae consiliorum particeps esse putaretur, ut historiae declarant; uel, ut ego arbitror, multo ante, cum Cicero ab adolescentia sua, ut in hac epistola iam dixit, Pompei fautor extitisset, Crassiuq. saepe, ut ep. 12. lib. 1. ad Att. scripsit, in Pompeiana laude perstrinxisset: in suasionem quidem legis Maniliae, laudem seruilis belli, Crassi uirtute confecti, magna ex parte ad Pompeium transfert. Primus dies eos in gratiam reduxit, cum Crassus in senatu, praesente Pompeio, a Mithridatico bello proxime reuerso, de rebus a Cicerone consule in urbe gestis ornatissime locutus est. cuius orationis illustrem sententiam cum Cicero ad Atticum scripsisset, subiunxit, Hic dies me ualde Crasso adiunxit. Rursus odium inter eos emerit, quo anno lege Clodia Cicero pulsus est, Crasso Clodium adiuuante, ut in Plutarcho legimus. Iterum autem reconciliati, restituto in patriam Cicerone, intercedente Publio Crassi filio, Ciceronis amantissimo, ut idem Plutarchus. Tertiacum diffensionis, tum etiam reconciliationis causa hic exponitur. COMMUNIS concordiae causa, quod priuatas inimicitias reip. donandas putaret; ne quando priuatis odiis publica impediretur utilitas. CONTRIVERAM; deprefferam, consumpseram. contrita enim uim non habent. sic in Tusc. 5. Cum uirtutem ad caelum extulerint, reliqua ex collatione facile est contere, atque consumere. DEFENSIONEM Gabini, in senatu, cum in absentem Gabinium acerbissime inuectus est Cicero. oratio de prouincijs, & in Pisonem. DISPUTANTEM, cum eo in senatu. nam, in iudicio, dixisset potius, agentem. LAESISSET; contumelia uerborum. satis enim constat, non eorum modo animos laedi, contra quos aliquid fit, sed eorum etiam, contra quos dicitur. In quibusdam tamen antiquis libris, Laesisset. EXARSI, ut ignis ex arida materia, sic nos iniuste laesi exardemus iracundia. bilis enim quae commota iracundiam gignit, assimulatur igni, atque etiam, ut philosophis placet, accipitur ab igne, ut animus spirabilis ab aere, humor ab aqua, uiscerum soliditas a terra. quod lib. 2. de Nat. de. Cicero tradidit. Vsurpatur autem tribus modis hoc uerbum: exarsi iracundia, uel dolore: exarsit iracundia, uel dolor: exarsi, simpliciter. primi generis exemplum hic habemus, & in Verrem, Exarsit iracundia, ac stomacho. in ep. ad Brutum, In causa Bruti exarsit incredibili dolore. Alterum genus cognoscitur epistola 3. lib. 2. ad Q. Fr. Clodiani nostros consputare coeperunt, exarsit dolor. Simpliciter autem, ep. 21. lib. 2. ad Att. Similis uulgi, sermonibus honestorum, fremitu Italiae, uereor ne exarserint. Et in prooemio lib. III. de Orat. Cum homini & uehementi, & deserto quasi quasdam uerborum faces admouisset, non tulit ille, & grauitur exarsit. EFFUDISSE, cum in gratiam rediimus, nihil putauimus reliquum esse odij. RESIDUUM tamen insciente me fuisset, tota haec de ueteris odij eruptione sententia duas partes habet, unam ex uno membro, cum inclusum illud odium omne repente apparuit; alteram ex duobus. Quod ego effudisse me omne arbitrabar, residuum tamen insciente me fuisset. utraque igitur pars a se ipsa regatur, necesse est. quod cum ita sit; quaero, unde pendeat hoc, Residuum tamen insciente me fuisset. non enim ad uerbum, Quod, accusandi casu enunciatur, referri uidetur posse. quare aut subaudiendum alterum, Quod: ut ita dicat: Quod ego effudisse me omne arbitrabar, quod tamen insciente me residuum fuisset: aut soloecismi species quaedam uidebitur: cuius generis alia quoque in Cicerone, Pediano etiam teste, animaduertentur. FUISSET: placet: etsi uarie scriptum esse uideam in aliquot antiquis libris, Fugisset, Effugisset, Fudisset. IDEM illi, ueteres in plurali quoque dicebant, Idem: sed melior consuetudo, ut Idem diceretur, obtinuit, quod analogiae lib. 2. Caesarem probasse Carisium ostendit. SAEPENVTVS, significationem appello, de his enim saepe iam locutus, neminem unquam nominauit. MAXIMUM fructum, pro laetitia potius, quam utilitate, Fructum hic accipio, ut etiam ep. 5. lib. x. Ex tuis litteris cepi fructum duplicem, mihiq. in comparatione difficilem ad iudicandum, amorem ne erga me tuum, an animum in reip. pluris aestimandum putarem. Et in extrema epistola: Ad tuam summam liberalitatem, qua te scio libentissime solere frui, pertinere; pro laetari. Ex libertate mea, propter haec omnia: quod, sedente Cn. Pompeio, dixerim me Bibuli fortunam, quam Vatinius afflictam putarat, omnium triumphis, uictorijsq. anteferre: quod, eodem teste, alio loco, eisdem esse, qui Bibulum exire domo prohibuissent, & qui me coegissent: quod in Vatinium summa libertate, animoq. maximo, de ui, de auspicijs, de donatione regnorum, omnia dixerim: quod senatui quoque auctor fuerim, ut de agro Campano idibus Maij referetur: postremo, quod cum Crasso magna libertate contenderim. FORIS uulgo, apud omnes homines: ut ep. 7. lib. 2. ad Q. Fr. Senatus frequens diuinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda. foris ualde plauditur. Et ad eundem, ep. 2. lib. 111. Nihil hominum sermone foris clarius. FRUCTUM tulisset; bonam de me hominum opinionem auxisset. QUI IN eadem causa essent, communis erat causa Crassi, Caesaris, Pompeij, qui ad ipsorum potentiam omnia referebant. INIQUI; cur enim, cum ex libertate mea maximum fructum cepissent, inimicissimos mihi fore principes uiros laetabantur? HONESTISSIMOS, in primis honoratos. ep. 15. lib. 2. Caesarem honestum esse cupio. PERFERRENTVR; dixit supra: Sermones ad me referebantur. ITA contentisset, ut nihil unquam magis, supra, eadem sententia aliter expressa: Caesaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. Eodem modo accipitur, Pugnare, ep. 32. lib. 7. MAXIMA molestia, quid mirum? cum, praeter initam inter eos in causa populari societatem, Crassi filij quaestor Marcus,

Publius legatus, Caesare imperatore in Gallia mererent. *TEMPORVM meorum*, } earum calamitatum, quas olim pertuli, quia nimium in rep. libere sensissem. quod ne iterum accideret, providendum fuit. Hoc nomine casus aduersos interdum appellat, ut in extrema epistola: Scripsi uersibus tres libros de temporibus meis. Et in suasionem Maniliae legis: Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putauit. *NATURAE*: } quae me ab omni contentione reuocabat. *PAENE a meis laribus* } non re uera a meis laribus, cum domi meae non cenauerit, sed paene a meis laribus, cum & apud me cenauerit, & in hortis generi mei. Lares pro aedibus ponuntur, quia praesesse putabantur aedibus: & iisdem sunt omnium aedium lares. penates autem singularum aedium proprii. ideo separatim eos Plautus nominauit in Merc. Ego mihi alios penates deos persequare, alium larem. *CONDIXISSET*, } in diem certum denunciaffet. sic enim Festus interpretatur. *APUD me* } apud me, apud Pompeium, apud se, ualet in aedibus meis, in aedibus Pompeij, in aedibus suis. hic igitur non omnino proprie dictum est. Apud me, quia cenauerat Crassus non in Ciceronis aedibus, sed in hortis Crassipedis. uerum hortos Crassipedis quasi suas aedes putat: ideo dixit etiam, Paene a meis laribus. *COMMENDATIONE* } laude. *IN senatu*, } hac de re sic ad Crassum, epist. 8. lib. v. Et cum consulibus, & cum multis consularibus tanta contentione decertauit, quanta numquam antea ulla in causa: ueteriq. nostrae necessitudini iamdiu debitum, sed multa uarietate temporum interruptum officium cumulate reddidi. *MEA fides* } post reconcillationem. *REM, causamq.* } Res, ut supra demonstrari, totum negotium significat; Causa negotij pars est, quae ad aliquem proprie pertinet. res igitur est hic, id quod Pompeio, & Caesari placebat: quos offendere, temporibus admonitus, Cicero nolebat: causa uero, Vatinus, & Crassus, quorum alterum in iudicio, alterum in senatu, rogatu Caesaris, & Pompeij, defenderat. *IN . REP. capeffenda* } dixit iam, Rem. capeffere, idem esse, quod administrare. *PRO mea parte* } quod ad me attinet. dixit enim epistolae initio: Ostendam, qui sit meus sensus, & status. *MIHI integra omnia, ac libera fuissent.* } si mihi pro meo sensu, ac iudicio rep. capeffere licuisset: id quod non licuit; cum me fratris mei fides, Pompeij, Caesarisq. beneficia, optimatum iniuriae commouerint. Paulo post: Si essent omnia mihi solutissima, tamen in rep. non alius essem, atque nunc sum: cum uero in hunc sensum & alliciar beneficijs hominum, & compellar iniurijs; facile patior ea me de rep. sentire, ac dicere, quae maxime cum mihi, tum etiam reip. rationibus putem conducere. Ideo autem plane integrum Ciceroni non erat, ut id ageret, quod maxime probaret; (probauerat autem semper, ac defenderat optimatum causam, quam Caesar, & cum eo coniuncti Pompeius, & Crassus, populari uia potentiam quaerentes, oppugnabant) quia cum Pompeium non solum beneficio, sed amore etiam, ac perpetuo quodam iudicio diligeret; Caesaris autem in se, fratremq. suum mirificam liberalitatem esset expertus; praeterea reconciliatos cum inimico suo, familiariq. coniunctos amicitia, principes optimatum uideret; discedere a pristina sententia cogebatur. *CONTRA tantas opes*, } quod erat periculosum. *NEQUE delendum*, } quod ipsa resp. nolle uideretur; dixit enim supra: Vehementer res ipsa publica me mouet; quae mihi uidebatur contentionem, praesertim maximis rebus a Caesare gestis, cum illis uiris nolle fieri, & ne fieret, uehementer recusare. *CONVERSIS rebus*, } respexit ad illud Platonis, Quales in rep. principes essent, tales reliquos solere esse ciues. *TEMPORIBVS assentiendum*, } ep. 9. lib. iv. Tempori cedere, id est necessitati parere, semper sapientis est habitum. Dixit idem alijs uerbis in oratione pro Plancio: Stare, inquit, omnes debemus tamquam in orbe aliquo reip. qui quoniam uersetur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius utilitas, salusq. conuerterit. *PRAESTANTIBVS uiris* } ijs, qui optime administrandae reip. scientia praestiterunt. *VT . IN nauigando* } nihil iucundius, atque etiam nihil utilius, quam in legendo similia conferre. quo in genere qui uersantur, his fere neque deest umquam, quod scribant, & ea, quae scribunt, augere, & exornare facile possunt. Vfus est Cicero in oratione pro Plancio eadem sententia, sumpto a nauigantibus exemplo. An, inquit, cum uideam nauem secundis uentis cursum tenentem suam, si non ea cum petat portum, quem ego aliquando probaui, sed alium non minus tutum, atque tranquillum, cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute praesertim proposita, obtemperem, & parcam? neque enim in constantis puto, sententiam, tamquam aliquod nauigium, atque cursum, ex reip. tempestate moderari. Cuius loci extremam partem iisdem uerbis iteratam uideo in oratione pro Balbo. Assentior, inquit, non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tamquam aliquod nauigium, atque cursum, ex reip. tempestate moderari. Et ad Att. ep. 6. lib. xvi. Nemo doctus umquam mutationem consilij, inconstantiam dixit esse. *PORTVM tenere* } pro, obtinere. ep. 1. Teneri enim res aliter non potest. *MUTATA uelificatione*, } obliquo cursu, non directo, qui erat institutus. *TAMEN peruenire*, } non tam cito, sed aliquando tamen peruenire. *CVM dignitate otium*, } ep. 7. Neque salutis nostrae rationem nobis habendam esse sine dignitate, neque dignitatis sine salute. Et in principio lib. i. de Oratore: Perbeati fuisse illi uideri solent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum uitae cursum tenere potuerunt, ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent. *NON idem semper dicere*, } more nauigantium, qui non eundem semper cursum tenent, sed eundem tamen portum, licet mutata uelificatione, semper spectant. *NON idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus.* } salutem reip. quae sententiam a nobis eandem perpetuo non postulat. Pro Plancio: Ego uero haec didici, haec uidi, haec scripta legi; haec de sapientissimis, & clarissimis uiris & in hac rep. & in alijs ciuitatibus monumenta nobis litterae prodiderunt; non semper easdem sententias ab eisdem, sed quascumque reip. status, inclinatio temporum, ratio concordiae postularet, esse defendendas. *SOLUTISSIMA*, } soluta, & libera Ciceronis uoluntas non erat;

erat;

erat; cum & alliceretur Pompeij, Caesarisq; beneficijs, & compelleretur optimatum quorundam iniurijs. **FACILE patior**; ita loquebantur, cum aliquid se nec admodum libenter, nec moleste tamen facere significabant. ep. 7. lib. v. Si quando non mutuo respondetur officijs meis; plus apud me officij residere, facillime patior. **CVM mihi**; coniuñcta cum praesidijs ijs, quae semper habuerat, potentium beneuolentia. paullo post. **REIP. rationibus**; publicae causae, omnium libertati. supra: Laetatus sum, quod mihi liceret in eadem causa & mihi utilia & cuius bono recta defendere. Sic locutus in prooemio Rhetoricorum: Is mihi uir & suis, & publicis rationibus utilissimus ciuis fore uidetur. **APERTIVS haec ago**; ita me sentire profiteor. **LEGATVS est Caesaris**; in Gallia, missus a Caesare cum legione in Neruios, Eburonum, Aduaticorum, Neruiorum obsidionem fortiter sustinuit. Caesar lib. v. **ITA illustri gratia**; quaecumque a me in illum profecta sunt, ita perspicue, sibi accidisse gratissima, demonstrant, ut ego eum, uel inominis meis officijs, mihi obstrictum putarem. **GRATIA**: apud populum ualere enim in senatu auctoritate, apud populum gratia, proprie dicitur. Et Caesar, qui semper ad principatum spectauerit, mire popularis ab adolescentia fuit, multaq; per populum, quae a senatu impetrare nequiuisset, consecutus est. **OPIBVS**; Opum nomine, quantum ualemus, continetur. ep. 6. lib. vi. **CONSILIA frangere**; non dissimile; Cogitationes debilitare, ep. 6. **POTENTIVM beneuolentiam**; eadem sententia ep. 8. lib. III. ad fr. Praesidium firmissimum petebamus ex optimi, & potentissimi uiri beneuolentia ad omnem statum nostrae dignitatis. Hoc nimirum illud est, quod saepe dixit, spectandum esse cum dignitate otium, habendam non dignitatis modo rationem, sed etiam salutis. **ESSEM usus eisdem**; indicat, e se facilius in eam mentem esse deductum, quod probari a Lentulo consilium suum existimarit. quasi, Lentulo aliter sentiente, aliter ipse quoque sensurus fuerit. huc illud spectat ep. 8. Ego quidem, ut debeo, & ut tute mihi praecepisti, me ad eius rationes adiungo, quem tu in meis rationibus tibi esse adiungendum putasti: **TEMPERANTIAM, & moderationem**; notum est ex Aristotele, & alijs, Temperantiae nomine, perfectam uirtutem, qua indomitae, atque exultantes animo libidines cohibentur, indicari. uerbum igitur, Moderationem, sententia non requirit. Sed a more philosophorum longe distat oratoria loquendi consuetudo. Saepè copiam quaerit Cicero non ut augeat, immutet ue sententiam, sed ut explanet magis. neque uero nesciebat, moderationem a temperantia non differre, cum ipse & lib. 2. de Fin. & Tusc. 3. Temperantiam definierit, atque explicauerit moderationis nomine: & lib. 1. Off. ubi quattuor uirtutes nominat, moderationem pro temperantia usurpauerit: sed, ut dixi, aperiendae, atque explanandae rei gratia, non necessariam ubertatem interdum amat. eodem modo ep. 27. lib. XII. Est ita temperatis, moderatisq; moribus, ut summa **seueritas** cum humanitate iungatur. **AMICISSIMUM**; itaque non dubito, quin ea uoluisses, quae meis conducere rationibus existimafles: **SERFSVM**; translato uerbo latere interdum in animo maleuolentiam significat, ut aqua later subter cutem fusa. Sic lib. 2. de Orat. Aetherem calore suffusum dixit. **MAGNUM, & excelsum**; quae uirtus plane uiro digna. Graeci *μεγαλοψυχων*, Cicero lib. 1. de Off. Magnanimitatem uocat. Magni autem excelsiq; animi est, neminem odisse, res eas paruipendere, quibus alij ad maleuolentiam, ac nocendi cupiditatem facile commouentur. Eidem tribuit animi magnitudinem ep. 5. & 7. & in libro de claris oratoribus. **APERTVM, & simplicem**; quod bonitatis est. ideo, quid sentires, qui tuus in me, ceterosq; animus esset, nullo negotio perspexi. **TALES**; inuidios. nam ep. 7. In te, inquit, homine omnium nobilissimo, similia inuidorum uitia perspexi. Notatur etiam perfidia optimatum quorundam, Ciceroni in salute, Lentulo in dignitate cognita. ep. 5. 6. 7. **MOVERVNT**; ut quibusdam in sententijs paululum me immutarem, meamq; uoluntatem ad summorum hominum, de meq; optime meritorum, dignitatem aggregarem. **SALVS mea**; ut in patriam redirem. **ETIAM dignitas**; modeste petit, ut eundem se praebat Lentulo in eius tuenda, atque augenda dignitate, quem in recuperanda salute praestiterat. **SOCIVM, comitemq;** non dixit, adiutorem, ut arrogantiam uitaret; & simul, quod in societatis nomine quaedam inesse uidetur beneuolentiae significatio. Socius autem, proprie, agentem adiuuat: comes euntem sequitur. **ORATIONES**; triennio scriptae, Marcellino, & Philippo eos. ut pro L. Calpurnio Bestia, pro P. Sextio, in Vatinius, de prouincijs consularibus, de haruspicum responsis: Pompeio, & Crasso, in Pisonem: Domitio, & Appio, pro Scauro, pro Vatinius, pro M. Coelio, atque etiam pro A. Gabinio, quem rogatu Pompeij hoc anno defendit, ut ex Dione lib. xxxix. & ex epistolis ad Atticum, ad Q. fratrem intelligitur. nominant & orationem de rege Alexandrino rhetores Latini, Aquila, & Fortunatianus: quam opinor habitam esse Marcellino, & Philippo eos. quo anno scimus actum esse in senatu magnis contentiōibus de restituendo Ptolemaeo, Aegypti rege. **MENOCRITO**; Lentuli liberti. uilitatius nomen est, Menocratis, quam, Menocriti: sed libri ueteres in Menocrito consentiunt. **VT pertimescas**; iocatur; quasi multarum orationum lectio molestiam Lentulo allatura sit. **REFEROQ;** ad mansuetiores musas; hoc plane anno poema ad Caesarem uidetur scripsisse, de quo ep. 8. & 9. lib. III. ad fratrem: fatebor tamen ingenue, quod mihi non mediocrem dubitandi causam attulit: certe enim, cum dicat Cicero, Referoq; me ad mansuetiores musas, uidetur de poemate aliquo, a se scripto, uelle subiungere: nec tamen id facit: nam infert statim, Scripsi igitur Aristotelico more tres libros in disputatione, ac dialogo de oratore. Musas autem cum oratoria ratione quae communis est? quare uereor interdum, ne hoc otium, quod, inclusum parenthesi, a ceteris distinguitur, transferendum sit aliquo modo ad illud infra positum, Scripsi etiam ueribus tres libros de temporibus meis. Nisi si mansuetiores musas uocauit ea studia, quae domi culta, ad lenitatem, atque humanitatem animos traducunt; cum orationes in foro habitae contentiōnem habeant, confirmare uidetur hanc opinionem locus ep. 12. lib. XVI. Tu musis

Tu musis

Tu musis nostris, para, ut operas reddas. Et alibi Musas pro litteris posuit, ut ad Att. ep. 5. lib. 2. Cum omnibus musis rationem habere cogito. A *PRIMA adolescentia* } adolescentulus Arati poema conuertit, quod hodie, temporis iniuria, mutilū habemus. Puer etiam tetrametro uersu librum composuit, quē, ut ait Plutarchus, inscripsit, Pontius Glaucus. *DELECTARUNT* } nō ad proximum, quo se ad musas referre solitus est, sed ad longinquum adolescentiae tempus uerbum, Delectarunt, accommodauit: ut sit, ita me delectant, ut olim adolescentulum delectarunt. Simile illud in Bruto, de cōmentarijs Caesaris: Nudi sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis, tamquā ueste detracta. Quod est: omni detracto, tamquā ueste, orationis ornatu. *SCRIPSI* } *igitur Aristotelico more, quemadmodum quidem uolui, tres libros in disputatione, ac dialogo de Oratore.* } Quid sit, Aristotelico more, mecum ipse quaero, utrū, quia dialogos & Aristoteles composuerit, qua de re Plutarchi testimonium exstat in consolatione ad Apollonium, & Basilij in epistola ad Diodorum, Themistij praeterea, & Philoponi: an uero, quia more quodam, non uulgari, sed exquisito, qualis Aristotelis mos fuit, artis oratoriae praecepta tradiderit. in quam equidem sententiam facile, & libenter inclino, commotus maxime sequentibus uerbis, *Quemadmodum quidem uolui: quibus minuere Cicero uoluit arrogantiam, quasi nimium se extulisset, professus Aristotelico more se scripsisse de oratore: maioremque etiam praefetulit modestiae speciem, cum subiunxit: Quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles. Arbitror, inquit: quod fidentis non uidetur: abest enim affirmatio. Lentulo tuo: adolescenti, non uiro. nam facultatis in eo plus requiritur, qui uiris placere uelit. Non inutiles: & hic opinionem uitat arrogantiae, nam si, Utiles, dixisset; promissio maior erat. Haec omnia modestiam declarant. et illud, *Quemadmodum quidem uolui; ualet hoc: an sim assecutus, ignoro: uolui quidem certe. Praeterea, doctrinam hic potius, & acumen Aristotelis, quam scribendi genus, indicari, ob eam causam arbitror, quod in scribendi genere Platonem, & Xenophontem, quorum dialogis Aristotelis dialogos nemo conferre ausus est, aut solos, aut cum ipso saltem Aristotele nominasset. Sin ad doctrinam simul, & scribendi genus respexisse Ciceronem aliquis dicat: non prius hoc mihi persuaferit, quam, scriptum esse ab Aristotele de oratore dialogum, ostenderit. unum autem eius dialogum de animo, Eudemum inscriptum, praeterea nullum, quod equidem legerim, ueteres nominant. Basilij quidem dialogorum Aristotelis nomina non ponit: sed eū ait, & Theophrastum, cum dialogos componere essent aggressi, deterritos uenustate Platonis ad aliam se scribendi rationem contulisse.* } *ABHORRENT enim a communibus praeceptis;* } Quanam erant communia praecepta? ea scilicet, quae lib. 1. de orat. exponuntur ex persona Crasi. Non negabo, inquit, me ista omnium communia, & contrita praecepta didicisse: primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione, aut de re certis in personis, ac temporibus locata. &c. Haec igitur Cicero in ijs libris non esse ad bene dicendum ualde necessaria confirmat: & praestantiora quaedam docet, partibus ita distributis inter Antonium, & Crassum, ut ille lib. 2. de materia oratoris, hic lib. 1. de ornandi ratione differeret. His autem libris nihil posse fieri elegantius, aut etiam utilius, conuenit inter homines eruditos, atque ipse Cicero, de ijs quid sentiret, ostendit in ep. 19. lib. XIII. ad Att. Sunt, inquit, libri tres de oratore, mihi uehementer probati. *OMNEM antiquorum* } Aristotelis, & Isocratis: quod sequentibus uerbis declaratur. quamquam antiquorum etiam omnium oratoria ratio in uno Aristotele continebatur. scripsit enim librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, ut lib. 2. de Inuent. & lib. 2. de orat. legimus. Opposuit autem, Antiquorum rationem oratoriam, Communibus praeceptis: quod erant Romae, qui uulgo rhetoricam artem docerent, & dicendi praecepta traderent. id Sullanis temporibus primus professus est L. Plotius Gallus, ut ad Titinium scripsit Cicero: cuius haec Suetonius uerba recitat in libro de claris rhetoribus. Memoria teneo, pueris nobis Latinae docere coepisse L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur; dolebam idem mihi non licere. continebar autem doctissimorum hominum auctoritate; qui existimabāt, Graecis exercitationibus ali melius ingenia posse. *ARISTOTELICAM;* } non opinor hos tantum, quos nunc habemus, sed alios quoque significari Aristotelis libros de ratione dicendi. ex his quidem, qui exstant, dubitari non potest, quin multa Cicero transfulerit in suos oratorios libros, praesertim in tertium: quod accurate legentibus patebit. De alijs uero eiusdem Aristotelis rhetoricis libris, haec scripsit Cicero lib. 2. de Orat. Inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus sua quaedam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi uisum est interesse. Quis porro neget, ex eo maxime libro, quo superiorum omnium artes complectebatur Aristoteles, multa Ciceronem in suos oratorios retulisse, cum ex eodem libro multa sumpserit adolescentens, ut eos, de Inuentione quos inscripsit, minime cum oratorijs comparandos, ueterum doctrina locupletaret? quod ipse lib. 2. eius artis, in prooemio, docet his uerbis: Nobis omnium, quicumque fuerant ab ultimo principio huius praeceptionis usque ad hoc tempus, expositis copijs, quaecumque placeret, eligendi potestas fuit, ac ueteres quidem scriptores artis, usque ab principe illo, atque inuentore Tisia repetitos, unū in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque praecepta, magna conquisita cura, perspicue scripsit, atque enodata diligenter exposuit; ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi praestitit, ut nemo illorum praecepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi praecipiant, uelint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem, reuertantur. Haec Cicero, deinde, facta mentione eorum, qui Aristotelem, aut Isocratem secuti, praecepta dicendi reliquerunt, Nos, inquit, nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque non nihil in commune contulimus. Sumpsit igitur Cicero ab Aristotele multa, neque ex ijs modo libris, quibus nunc utimur, sed ex ijs etiam, qui malo quodam perire litterarum fato. Praeterea gloriatur, ita se scripsisse oratorios, ut a communibus praec*

ptis abhorrent, omnemq. antiquorum Aristotelicam, & Isocraticam rationem oratoriam complectentur. Laetius quattuor corpora rhetoricorum librorum Aristotelis nominat, Gryllum, unicum librum, in quo, ut lib. 2. Quintilianus ait, quaedam subtilitatis suae argumenta, quaerendi gratia, excogitauit; alterum, duos rhetoricae artis libros; tertium, unicum librum, quem inscripsit Ars; quartum, libros duos, eadem inscriptione. quo numero tres, qui hodie sunt in manibus, exclusos uidemus. At Cicero, & Quintilianus, ut supra demonstraui, illos agnoscunt. **ISOCRATICAM** } De Isocratis arte discrepant ueterum sententiae. Plutarchus certum ambigere se ostendit, cum illa mandauit litteris in eius uita: *Εἰσι δὲ οἱ καὶ τέχνης αὐτὸν λέγουσι συγγεγραμέναι: οἱ δὲ, ἢ μεθόδω, ἀλλ' ἀσκῶσαι χρῆσασθαι.* Hermogenis interpres Isocrati eam tribuit, *Ἰσοκράτης*, inquit, *φυσὴν ἐν τῇ τέχνῃ, ὡς ἐν τῇ διγῆσῃ λεκτέον τότε πρᾶγμα, καὶ τὰ πρὸ τοῦ πρᾶγματος, καὶ τὰ μετὰ τὸ πρᾶγμα, καὶ τὰς διανοίας, αἷς ἐκαστος τῶν ἀγωνιζομένων χρωμένως, τὸ δέ τι πέπραχεν.* Cum eo sentit Quintilianus lib. III. nam, cum de Aristotele, & Isocrate loqueretur, Ars, inquit, est utriusque, sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Idem tamen prorsus ambigit lib. I. cum ait: Haec opinio originem ab Isocrate (si tamen re uera ars, quae circumfertur, eius est) duxit. Cicero noster eam plane repudiat lib. 2. de Inuent. Fuit, inquit, eodem tempore, quo Aristoteles, magnus, & nobilis rhetor Isocrates: cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus: discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte praecepta reperimus. Hanc ergo dubitationem e scriptoris nomine ortam existimo, quia fuit alter Isocrates, Isocratis magni discipulus; a quo scriptam artem rhetoricam suspicari licet, cum praefertim discipulorum Isocratis multa se reperire dicendi praecepta Cicero dicat. Ac me quidem in hanc suspicionem illa etiam ratio ducit, quod Isocratis eiusdem iunioris esse orationem illam ad Demonicum, quae Isocrati magno tribuitur, Harpocration testis est. Atque haec omnia illuc refero, ne quis putet Ciceronem, quia dixerit Isocraticam rationem se esse complexum tribus oratorij libris, Isocratis ipsius artem legisse, quam negauit ullam reperiri lib. 2. de Inuent. itaque, Isocraticam, interpretor, ab Isocratis discipulis traditam, ex institutis tamen, & opinionibus magistrum. quae enim ille uoce docuit domi suae, postea scriptis eadem discipuli eius persecuti sunt. his autem cum ijs, qui ab Aristotelis disciplina profecti sunt, controuersiae non nihil fuit: quod Quintilianus lib. III. significat: ait enim: His successere multi, sed clarissimus Gorgiae auditor Isocrates. hinc uelut diuersae secari coeperunt uiae. nam & Isocratis praestantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere: eoque iam seniore, Aristoteles praecipere artem oratoriam coepit. **RATIONEM oratoriam** } quae de arte dicendi Aristoteles, & Isocrates praeceperunt. in hoc enim libri Ciceronis oratorij a communibus praeceptis abhorrent. Eodem spectat illud, quod scripsit ep. I. lib. 2. ad Att. Meus liber totum Isocratis *μυροδύκειον*, atque omnes eius discipulorum arculas, ac non nihil etiam Aristotelica pigmenta consumpsit. **TRES libros de temporibus meis;** de exilio, atque etiam reditu: in his enim Lentulum, optime de se meritum, nominauit. scripsit etiam uersibus tres libros de consulatu suo, sed antequam iret in exilium: quod ep. 3. lib. 2. ad Att. & de Diuin. lib. I. ostendit. hic autem Cicero commemorat, quae post discessum Lentuli, id est post exilium suum, scripserat. Ep. 6. lib. 2. Nouitate meorum temporum. **ET ERUNT** } sperat futurum, ut a posteris etiam legantur. Sed eos aut hominum incuria, aut uetustas ipsa perdidit. **SED, quia uerebar,** } *ἐμμελής*, figura aliquid detrahens. nam hic sententia desiderat, Non nisi: ut sit: Ideo non nisi eos libros ad te, quia uerebar eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare. **TOTAM ad te defero.** } ad arbitrium tuum confero: ut se ipse interpretatur sequentibus uerbis. **CONSEQUI** } praestare. omnes meorum studiorum fructus ad te defero: ut ijs arbitrato utaris tuo. **VT ME nolim admoneri, rogari uero sine magno dolore uix possim.** } rogari enim se, qui amant, non patiuntur. ideo dixit ep. 10. lib. III. Iniuriam mihi fieri putabam, cum rogabar. Ep. 13. lib. IX. Peto a te, uel, si pateris, oro, ut homines miseros conserues incolumes. Ep. 18. lib. XIII. Ego admirabar magis, te, quasi rogatus, aut certe admonitus liberaliter Attico respondisses, ultro ad eum scripsisses. Ep. 4. lib. XV. Admonendum te potius, quam rogandum, puto. Et ad Att. ep. 34. lib. XII. Vehementer te rogo, magis quam a me uis, aut pateris te rogari, ut hanc cogitationem toto pectore suscipias. **IN CILICIAM** } partem Lentuli prouinciae. uide ep. 7. Qui Ciliciam, Cyprumque, teneas. **ADIUNCTO isto fundo** } de Ciliciensi fundo Q. Ciceronis nullam alibi mentionem inuenio. Emptus quidem non uidetur, quantum ex uerbo, Adiuncto, licet intelligere. testamento fortasse legatus. **EXERCITATIONIBUS** } oratorij. declamando enim uel in scholis rhetorum, publice profitentium, uel domestica disciplina adolescentem exercebantur. Graecis autem exercitationibus ali melius ingenia posse, scripsit Cicero in epistola ad Titinium, cuius exemplo supra usi sumus. **NE QVE cariorem, neque incundiorum** } coniungit eadem in ep. 2. lib. 2. Cui carus aequales, & periucundus, ac fuisti patri. **POSTERITAS omnis intelligat,** } tempori seruiens pollicetur, quod non praestitit. nullum enim librum Lentulo inscripsit, qui quidem exstet, aut ab ijs nominetur, qui saepe scripta Ciceronis appellant. **APPVS in sermonibus antea dicebatur, postea dixit etiam in senatu palam, sese, si licitum esset legem curiatam ferre, fortiturum esse cum collega prouinciam; si curiata lex non esset, se paraturum cum collega, tibiq. successurum legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse: quoniam ex S.C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introisset.** } Curinata lex a populo per curias congregato nomen accepit. curias autem, in quas Romulus populum distribuit, ut in sua quisque curia sacra publica faceret, ferias obseruaret, triginta fuisse, omnesque in Palatio, satis, ut opinor, notum est. ex his curijs cum populus, ut aliquid iuberet, aut iudicaret, in unum locum coibat, curiata comitia uocabantur. conuulsa autem populum in Comitium, qui locus in foro fuit, docet Varro. Lex igitur curiata comitijs curiatis ferebatur; quibus

quibus autem de rebus, & a quo magistratu ferretur, non est alienum ostendere. De adoptione ferebatur, & de imperio militari. Si de adoptione, ferri poterat uel a tribuno pl. uel a consule. de tribuno pl. locus indicat in ep. 17. lib. 1. ad Att. Haec sunt in rep. nisi illud etiam ad remp. putes pertinere, Herennium quendam tribunum pl. saepe iam de P. Clodio ad plebem traducendo agere coepisse. huic frequenter interceditur. De Consule quis dubitet? cum Suetonius inter acta Caesaris consulis hoc memoret: P. Clodium, frustra iam a patribus ad plebem transire conantem, eodem die, horaq. nona traduxit. Et ep. 12. lib. 2. ad Att. Quid Caesar? negat se quidquam de illius adoptione tulisse. Adoptionem autem illam curiata lege factam esse, declarat oratio pro domo: in qua sunt haec: Negant augeres fas esse agi cum populo, cum de caelo seruatum sit. quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare, de caelo esse seruatum? Et paulo post: Si, quod in ceteris legibus trinundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo. Et infra: Credo enim, quamquam in illa adoptione factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctor ne esses, ut in te P. Fonteius uitae, necisq. potestatem haberet, ut in filio. quaero, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id triginta curiae iussissent, num id iussum esset ratum? certe non. Confirmat Gellius lib. v. cap. 19. Arrogantur, inquit, ij, qui, cum sui iuris sint, in alienam se potestatem tradunt: eiusq. rei ipsi auctores fiunt. Sed arrogationes non temere, neque inexplorate committuntur, nam comitia arbitris etiam pontificibus praebentur, quae curiata uocantur. De imperio militari, quod extra urbem gereretur, latam opinor esse curiatam legem uel ab eo ipso, qui accepturus esset imperium, si modo magistratus esset, uel a consule. latam ab ipso magistratu, qui usus esset imperio, auctor est Liuius lib. ix. Papirio, inquit, dictatori, legem curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit. A magistratu, qui non esset usus imperio, exemplo Ciceronis & Bibuli, (ut omittam alia quam plurima) demonstratur. nam & Cicero in Ciliciam, & eodem tempore Bibulus in Syriam, uterque aliquot annis post consulatum profecti sunt. latam autem de utriusque imperio curiatam legem, ex eo liquet, quod uterque bellum gessit, utrique supplicationes ob rem bene gestam decretae: Cicero etiam de triumpho cogitauit. itaque dubitandum non est, quin consules eius anni, Sulpicius, & Marcellus, alter, amboe, curiatam legem de eorum imperio tulerint. alioqui prouinciam quidem eo genere imperij, quod lex Cornelia dabat, administrare potuissent; quo se Appius, curiata lex ferri si non posset, contentum fore distabat. militarem autem rem, quae triumphum spem, & occasionem afferebat, nullo pacto ijs attingere licuisset. curiatis enim comitijs rem militarem contineri lib. v. prodidit Liuius: consuli, si legem curiatam non haberet, attingere rem militarem non licuisse, Cicero in orat. 2. in Rullum: & ibidem: Consulibus, legem curiatam ferentibus, saepe intercessum est. Curiata igitur lege, in foro lata a consule, non a tribuno pl. (nam tribunus pl. nihil cum curijs) triginta licitoribus ueteres triginta curias repraesentantibus, populus prouinciarum rectoribus imperium dabat, Cornelia senatus: sed Cornelia iuris dicendi potestatem, nihil pro uiatico, curiata uero exercitus habendi, belliq. gerendi ius, cum stipendio militum, & pro consulis uiatico, dabat. Et Cornelia, a L. Sulla dictatore lata, hoc sanxerat, ut, qui prouincias ex. S. C. accepissent, imperium haberent, quoad in urbem introissent; (studuit enim Sulla optimatum potentiae, plebem, quae aduersus eum pro Mario steterat, afflixit) curiata uero, quoties quisque in prouinciam iturus esset, de eius imperio ferebatur. Obstabat interdum, quod Appius timuisse uidetur, intercessio tribunicia. itaque in agraria 2. Consulibus legem curiatam ferentibus saepe intercessum est. **SI LICITVM esset** } sibi. non enim, quod ipse consul posset, id ut anni sequentis consul ferret, expectare debuit. **SORTITVRVM esse** } consules uel sortiebantur prouincias, uel comparabant inter se. **CVM collega**, } L. Domitio Ahenobarbo. **SI CVRIATA lex non esset**, } ferri non posset, intercedente aliquo tribuno pl. **SE. PARATVRVM cum collega**, } Parare, hic est pacisci, constituere mos. enim fuit, ut S. C. de prouincijs consularibus ita fieret, ut eas consules aut sortirentur, aut compararent inter se: quod Liuij testimonio probatur. & quod apud Liuium, comparare inter se, idem apud Ciceronem, parare cum collega. quamquam &, parare inter se, a ueteribus dictum esse, Festi uerba, licet praecisa & mutata, uidentur ostendere. nam quod in Sallustij Jugurtha legendum eruditi homines opinantur: Silanus, & Metellus, consules declarati, prouincias inter se parauerant: non, ut antea, partiuerant: equidem ijs libenter assentiret, nisi me quae sequuntur uerba prorsus ab hac sententia remouerent. nam, si Sallustius dixisset, Prouincias inter se parauerant: sortitionem exclusisset: parare enim, siue comparare, sortitioni opponitur. at subiungit: Metelloq. Numidia euenerat. Quo, sortitionem esse factam, satis ostenditur. Igo igitur, Partiuerant, cum duobus antiquissimis libris, uno Fuluij Ursini, eruditissimi, & humanissimi uiri, ante sexcentos annos descripto, altero Vaticanae Bibliothecae, eiusdem aere uetustatis. Partiuerant autem, sortitionem non excludit. utroque enim modo fit prouinciarum partitiio, siue sortiantur consules, siue comparent inter se: cum ex duabus alter alteram accipiat. **PROVINCIAM haberet**, } non Ciliciam nominatim: quod si esset, quorsum de sortitione, aut comparatione loqueretur? sed prouinciam ideo habebat, quia senatus decreuerat, ut ex duabus consularibus prouincijs unam Appius, alteram Domitius, uel sortientes, uel inter se comparantes, obtinerent. **IMPERIUM** } sine armis: quibus uti non poterat, nisi qui curiata lege imperium accepisset. de triumpho igitur, cum haec Appius diceret, minime laborare uidebatur. quod confirmant illa uerba ep. 16. lib. 14. ad Att. Appius sine lege suo sumptu in Ciliciam cogitat. Et ep. 2. lib. 111. ad Q. Fr. Appius sine lege curiata confirmat se Lentulo nostro successurum. Imperium tamen curiata quoque lege Appius accepit: quo usus, re militari prospere gesta, supplicationes adeptus est, ut ep. ult. lib. 111. uidetur etiam triumphaturus fuisse, nisi a Dolabella reus factus esset, ut ep. 20. lib. 111. & ep. 6. lib. 119. Ad imperium quod attinet, uide ep. 1. lib. 1. Censet enim etiam ex ijs, qui cum imperio

perio sunt. *QVOAD in urbem introisset.* } ergo Cornelia lege datum imperium administratione prouinciae non finitur, sed tamdiu manet, donec in urbem proconsul introeat: quod de curiata quoque lege constat. urbem uero ingredientibus imperium deponere necesse erat, nisi si triumphaturi essent. tunc enim lex ferebatur ab aliquo tribuno pl. ut cum imperio triumphantes introirent. *POSSE. TE non decedere,* } nam quia sine curiata lege in prouinciam ire nemo solitus esset; cum omnes militari delectarentur imperio: propterea, quod fieri non solet, id etiam non licere, quidam arbitrabantur. *RELINQVI posse,* } ut reliquit Cicero Coelium quaestorem, Bibulus Veientonem. ep. 15. lib. 2. ep. 3. lib. VII. ad Att. *NE. ID quidem ualde dubium est* } ne de iure quidem dubitari ualde potest, quin Appio, uel si tibi sine curiata lege succedat, prouinciam debeas concedere. Argumento sunt haec uerba: falli eos, qui legem curiata rectoribus prouinciarum omnino necessariam putarent: cum sine ea ius dicere, & prouinciae praeesse possent, imperio lege Cornelia dato, quoad in urbem introissent. Cum haec scripserim; disputationes ad me suas aduersus Nicolaum Gruchium misit Carolus Sigonius: in quibus de curiata lege, duplici prouinciarum imperio, probari idem utriusque nostrum, animaduerti. sane sum laetatus, ut animo, & uoluntate, itidem nos opinione, & iudicio congruere. *LIBERALITATEM,* } consuetudinem in tribuen- dis officiis: cui paullo post cupiditas opponitur, ex quo magis probatur mihi, ut est in antiquo libro Maffeorum, quam, ut in aliis, Libertatem. eodem sensu liberalitas usurpatur in ep. 9. lib. v. & ep. 3. lib. x. *SOLERE frui,* } solere ex ea uoluptatem capere. *TVAE cupiditatis* } multi enim diuturni imperii cupiditate flagrant. *ILLIUS cupiditatem,* } ex eo manifestam, quod tibi etiam sine lege curiata cogitat succedere. *REFVTARE* } reuicere, prouincia denegata. *DE publicanis:* } contra quos decretum ex uoluntate prouincialium Lentulus fecerat. saepe enim inter publicanos, qui prouinciarum uectigalia conducebant, & socios, ex uectigalium solutione exoriebantur controuersiae: quas Cicero sedatas a se esse gloriatur in ep. 13. lib. 2. *FELICITATE quidem, uellem, consequi potuisses,* } uellem, ita felix esse potuisses, nihil ut omnino contra eius ordinis, quem semper ornasti, aut rem, aut uoluntatem ageres. Quidam ueteres libri, Felicitatem: alii, Facilitate autem quod uellem consequi potuisses. Sed facilitas est uoluntatis: quam si Cicero requirit in Lentulo, hominem carpit amicissimum, optimeq. de se meritum. *INIMICI* } qui etiam quaestorem eius, P. Rutilium Rufum, quod cum praetore suo contra eos consensisset, damnauerunt. Pedianus, epitome Liuiana lib. LXX. huius odii publicanorum in Q. Scaeuolam mentio fit in oratione pro Plancio, his uerbis: Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaeuolam, uirum omnibus ingenio, iustitia, integritate praestantem, asperere, ferociter, & libere dicta commemorem? *ILLI ipsi Q. Scaeuolae* } auguri, P. F. Laelii Sapientis genero, Crassi oratoris focero. Fuit alter Q. Scaeuola, Q. F. Pont. max. multis annis iunior. *TIBI sum auctor,* } te hortor. *VIDETVR esse prudentiae tuae,* } pertinere uidetur ad prudentiam tuam, quae potest difficillima quaeque superare, ut eum ordinem tibi aut reconcilies, aut mitiges.

Argumentum ep. ult.

V Nam hanc subesse causam uideo, cur hanc epistolam scripserit, ut certiore faceret Valerium de gratijs Lentulo, Ciliciae proconsuli, a se per litteras eius nomine diligenter actis. nam cetera iocationes merae sunt, familiarem consuetudinem, & mutuam beneuolentiam indicantes. Actio igitur gratiarum, & ioca ipsa, quibus tota condita est epistola, ad morale genus pertinent. nam & iocosa dicta subiecit moribus Aristoteles Rhetoricorum lib. 1. & Cicero in tradenda officiorum doctrina facetias quoque persecutus est.

M. Cicero S. D. L. Valerio iuriconsulto: 10.

CVR enim tibi hoc non gratificer, nescio, praesertim cum his temporibus, audacia pro sapientia liceat uti. Lentulo nostro egi per litteras tuo nomine gratias diligenter. sed tu uelim desinas iam nostris literis uti, & nos aliquando reuistas, & ibi malis esse, ubi aliquo numero sis, quam istuc, ubi solus sapere uideare. quamquam, qui istinc nunc ueniunt, partim te

superbum esse dicunt, quod nihil respondeas; partim contumeliosum, quod male respondeas. Sed iam cupio tecum coram iocari, quare fac, ut quam primum uenias: neque in Apuliam tuam accedas: ut possimus, saluum uenisse, gaudere. nam, illo si ueneris, tamquam Vlysses cognosces tuorum neminem. Vale.

K EXPLA

EXPLANATIO

VALERIO } hic est, de quo in ep. I. lib. III. & XI. lib. VII. Valerij nomen boni omnis apud Romanos habebatur: itaque Festus sic: Ominis boni gratia, in delectu, censu ue primi nominantur, Valerius, Saluius, Statorius. *CVR enim tibi hoc non gratificer,* } cum inscripsisset, Valerio iuriconsulto, subiunxit iocans: nam, iuriconsultum cur te non appellem, nescio, etiam si iuriconsultus ualde non sis. Et sane Valerius hic non uidetur ius ciuile, quantum opus esset, cognouisse: cum de eo sic ad Appium scripserit: Valerium iuriconsultum ualde tibi commendo, sed ita etiam, si non est iuriconsultus. Verum ita familiariter cum Cicero diligebat, ut ei, quod omnino falsum non erat, id per iocum obijceret. Inscripti, inquit, hanc epistolam, iuriconsulto, gratiae potius causa, quam ueritatis, praesertim cum hodie non qui sapientes, sed, qui audaces sunt, iuriconsulti nominentur. Hic, ut omnis, quantum quidem praestare nobis liceat, erroris tollatur occasio, quasi quoddam *παρεργον* addatur, quod tamen alienum non putamus, quae nostra sit de epistolae integritate sententia: sunt enim, qui huius epistolae desiderari principium existiment: quod eis, credo, insolens, atque ineptum uideatur, prima epistolae uerba ab inscriptione pendere. cuius tamen generis exemplum hoc animaduertimus. ep. 20. lib. III. ad Att. M. CICERO S. D. Q. CAECILIO Q. F. POMPONIANO ATTICO: Quod quidem ita esse, & auunculum tuum functum esse officio, uehementissime probo. Constat enim, itidem hic epistolae principium inscriptionem spectare. *AVDACCIA pro sapientia* } audacia, licet, fortitudinem imitetur, in malam tamen partem accipitur. Animus enim, ut lib. I. Off. scripsit Cicero, paratus ad periculum, si suae cupiditate, non utilitate communi impellatur, audaciae potius nomen habeat, quam fortitudinis. Sapientia uero diuiditur in duo genera, unum naturae, idq. simplex, alterum artis, quod in alia rursus ei subiecta genera diuiditur. Naturalem sapientiam uoco, quam expertes doctrinae multi, nullis litterarum praeceptis imbuti, naturae tamen munere consequuntur: quales sunt, qui suas actiones directa quadam iudicij regula metiuntur, nihil temere, nihil indecore committunt, a prauis recta, a turpibus honesta distinguunt. hanc sapientiam tribuit Cicero ep. I. lib. VII. M. Mario, si ludos Romae, cum per ualitudinem posset, spectare noluit: Lentulo ep. v. si omnem amplitudinem, ac dignitatem suam in uirtute, atque in rebus gestis suis, atque in sua grauitate positam existimabit: alijs alibi, quod labi, & errare per imprudentiam non consueuerint. Vlysses quoque, quod, uarijs iactus casibus, multis, quae alijs exitio fuerant, periculis terra, mariq. defunctus, ad patrios lares reuersus incolumis, ab iniuria procorum uxorem, domumq. suam, seq. ipsum singulari consilio uindicauerit, hoc excelluisse sapientiae genere Homerus prodidit. Alterum sapientiae genus, quod ab arte proficitur, uel omnium artium, uel multarum, uel unius tantum absoluta cognitio est. si omnium, ita definitur, humanarum, diuinarumq. rerum causarumq. quibus haec res continentur, scientia, quam uni deo perfectam contigisse, nequaquam in homine posse reperiri, uere credimus. Deus autem non eam ab arte extrinsecus accepit, (nec enim ulla re unquam indiguit) sed a se ipso, aequae aeternam, aequae infinitam, ut aeternus ipse, & infinitus est. Quod si non omnium, sed multarum rerum, quae uel ad usum, uel ad ornamentum humanae uitae pertineant, notitia est; qualis in Thalete, Anaxagora, Pythagora, Democrito, Socrate, Aristotele, Platone, & alijs uel Graecis uel Aegyptijs fuisse traditur: philosophia dicitur; quia perfectam illam sapientiam, quantum hominilicet, imitatur. eadem tamen & sapientiae nomen interdum sibi uindicat: quia, quo nihil putatur inter homines praestantius, id eo uocabulo, quo nullum inter humanas res nobilissimum reperitur, decorari aequum est. Inde Thales, inde Bias, inde Socrates, alijsq. quos celebrauit antiquitas. Ad hunc numerum aggregare possumus, ex Romanis Catonem illum Censorium, qui cum & litteris esset instructus, quamquam non omnino cum superioribus illis conferendus; cumq. multarum rerum usum haberet; sapientis nomen inuenit. Nec uideo, cur ab hac laude M. Varronem, Ciceronemq. nostrum, qui rerum laudabilium uaria cognitione praestiterunt, hac laude patiamur excludi. Multis etiam unius modo artis eximia quaedam, & singularis intelligentia, opinionem, ac famam sapientiae peperit. quod Athenaeus de musicis lib. XIV. tradidit, Plato de poetis, cum Anacreontem sapientem appellat in Phaedro, & genitam a poetis sapientiam, ait in Lyfide: de iuriconsultis Cicero in libro de Amicitia, L. Acilij exemplo, qui, quod esset prudens in iure ciuili, sapiens nominatus est: de ciuitatum rectoribus in superiore epistola ad Lentulum: Tota, inquit, sapientium ciuium, qualem me & esse, & numerari uolo, & sententia, & uoluntas mutata esse debet. Transeo ad humiliores artes. Marmorarijs, & statuarijs non sapientiae laudem tribuit Aristoteles lib. v. Ethicorum? non agricolis Plato in dialogo de scientia? non fabris Homerus, in eo, *σοφὸς ἕκαστε τέκτων;* Neque solum ex una arte, praecleara cognita, multi, sed ex una etiam, quae mentis optime speciem praeferebat, actione C. Laelii, ille Africani minoris amicitia clarus, sapiens & habitus est, & perpetuo uocatus, quod legis Liciniae de agri modo, ne seditionem inter ciues excitaret, patrocinium depofuerit. Cum igitur sapientiae nomen tam late pateat; merito, a quorum studijs maxima ad omnes manat utilitas, iuris prudentibus communicatum uidetur. est enim iuris ciuilis prudentia genus quoddam sapientiae: ex quo ciuitates, quae sua iura, & quasi iustitiae normam ab antiquis legibus petunt, quae plurimae sunt, consilio sapientis administrari dicuntur. quam doctrinam Scala meus, humanitate, & uirtute excellens, lumen, & ornamentum Patauini fori, quinque libris, qui ab omnibus iuriconsultis eximia cum eius laude leguntur, uniuersam comprehendit. Sed, quia saepe accidit, ut, qui ea, quam profitentur, iuris ciu-

lis co-

lis cognitione indigeant, iidem audacia, ut id, quod ignorant, scire uideantur, in primis abundant: propterea, inductam esse consuetudinem, ut in agendis causis audacia pro sapientia liceat uti, per iocum quidem, sed uere tamen Cicero dixit. **LENTULO** } Ciliciam administranti. Erat igitur hic Valerius in Cilicia, & fuit etiam Appio proconsule, cui commendatur ep. 1. lib. III. **VB** } aliquo numero sis, } ubi alij quoque iuris prudentiam tenent. istic enim solus uideris iurisconsultus. Sed hic etiam Cicero iocatur: significat. n. Valerium de industria se in Cilicia contulisse, ut solus ibi sapere uideretur, cum iurisconsultus ibi solus esset. **PARTIM** te superbū esse dicunt, quod nihil respondeas; partim contumeliosum, quod male respondeas. } iocus est in his uerbis & abstrusus, & elegans, uult enim innuere, ideo nihil eū quandoq. respondere, nō quod superbus sit, sed quod eum nemo consulat, cum homines bonum iurisconsultum non putent: ideo autem male respondere, non quod contumeliosus, sed quod imperitus, & indoctus. Proprium uero iurisconsultorum fuit, hodieq. est, de iure consulentibus respondere. Similis iocus est in Trebatium ep. 16. lib. VII. Qui istinc ueniunt, superbiam tuam accusant, quod negent te percunctantibus respondere. **VR** possimus, saluum uenisse, gaudere. } quod in Apulia tua nemo poterit: cum nec propinquum ibi, nec amicum habeas. Pergit in festiuitate, & Valerij notat ignobilitatem; cui qui gratularetur in patriam redeunti, nemo esset. Quod si Romam, inquit, uenies: erit, qui, te saluum uenisse, gaudeat: habes enim hic, qui te norint, & diligant: in Apuliam uero tuam si accesseris; quis erit, qui gaudeat? Hanc sententiam, illata figura παραπροδοχίαν, confirmat sequentibus uerbis: Tamquam Vlysses, cognosces tuorum neminem. Quod etsi discrepat ab Vlyssis fabula; qui suos quidem ipse domesticos omnes, Ithacam reuersus, cognouit, sed ab ijs cognitus non est: tamen Cicero, nactus iocandi locum, lepide sermonem conuertit ab Vlyssē ad ipsius Valerij humilitatem, ac solitudinem. Quod ideo ostendendum putauit, ne quis Ciceronem in Vlyssis fabula memoriae uitio labputer: cum in eo ipso iocus appareat, quod, cum, inducta Vlyssis mentione, dicturus uideretur, cognosceris a tuorum nemine, traduxit sententiam, ut dixi, ad id, quod Valerij notabatur ignobilitas. Veram sententiam, ut Homerum omittam, Varro in Sesiuiyisse, apud Nonium, retulit, his uerbis:

Aduersi uenti conciderunt: quod si pergunt diutius
Mare uoluere; uereor, ne me quoque, cum domum iam ab Illo
Cessim reuertero, praeter canem cognoscat nemo.

Possit etiam hoc aliquis referre ad illud tempus, cum Vlysses, dormiens a Phaeacibus in litore Ithacensi expositus, mox experrectus, patriam non agnouit. unde Homerus ἐν τῇ η: „ ὁ δ' ἐγγετο δῖος Ὀδυσσεύς,

Ευδίων ἐν γαίῃ πατρίῃ: ὃ δὲ μιν ἐγγώ
ἦ δὲ δὴν ἀπειῶν: περὶ γὰρ θεὸς ἤερα χόβεν
παλλὰς ἀθλοῦν.

Et infra sic ipse Mineruam interrogat:

Τὶς γῆ, τίς δῆμος, τίνες ἀνέρες ἐγγεγάασιν;

Sed omnino prior interpretatio magis placet: ut in lepore pergat; & quemadmodum primis epistolae uerbis audaciam, medijs inscientiam, sic postremis ioco liberiore, id est a superiori non dissimili, ignobilitatem irrideat familiarissimi sui: de quo in ep. 1. lib. I. I. Est ex meis domesticis, atque intimis familiaribus. Tribuit autem hoc iuris familiaritas, ut iocari liberum putemus. alioqui iure Cicero inurbanus; & amarior, quam deceat, uideri possit. Nec uero cum ipso tantum, sed cum alijs etiam iocari de illo solitus est: ut in eadem epistola: L. Valerium iurisconsultum ualde tibi commendo, sed ita etiam, si non est iurisconsultus. melius enim ei cauere uolo, quam ipse alijs solet.

IN . EPISTOLARVM

M . TVLLII . CICERONIS

QVAE

FAMILIARES

VOCANTVR

LIBRVM . SECVNDVM

AD . CVRIONEM . ET . ALIOS

PAVLLI . MANVTII

COMMENTARIVS

Argumentum ep. I. lib. II.

DISTRIBVITVR hoc argumentum in quattuor partes, morales omnes . in singulis enim tum officij , tum amoris quaedam elucet significatio , negotij prorsus abest mentio . quae sit autem cuiusque partis sententia , uideamus . In prima , accusante Ciceronem Curione , quia raro admodum litteras mitteret , ita se purgat , ut culpam , a se remotam , in eum transferat : officiumq. suum , si non contemni a Curione senserit , in eo genere pollicetur . In secunda , Abesse tamdiu Curionem dolet , quod eius consuetudine careat ; laetatur , quod absens maximam laudem consequatur . In tertia , Cum in excitando , & acuendo plurimum ualeat , si laudes eum , quem cohortere ; aditum sibi aperit ad cohortandum , laudatione praeposita . & quoniam naturae bona summas res gerentibus adiumento maxime sunt , laudandi materiam capit ab animi ingenijq. praestantia : quae cum omnibus cognita sit , expectationem concitata non tueri turpissimum est : excusantur enim , quibus desunt instrumenta naturae : at , quibus abunde adsunt , uitio datur , nisi uoluntatem cum natura coniungant , & aliquid magna laude dignum aut gerant , aut conentur saltem . Nec mirum , laudari eum a natura , cum & in libro de claris

Orato-